

ESCELICER, S. A.
SAN SEBASTIAN

EGĀN

4-6

1961

Suplemento de Literatura del Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País
Redacción: Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo», Palacio de la Diputación de Guipúzcoa

SUMARIO

	<u>Págs.</u>
<i>L. Mitxelena</i> : «Orixe»-ren eriotz- ean	157
<i>M. Lasa, Bingen</i> : Olerkiak	164
<i>F. Krutwig</i> : Physika berriaren problemat batzuei buruz	168
<i>G. Aresti</i> , Gure eguneroko beharra	182
<i>D. Peillen</i> : Arrotz ille-oria	185
<i>J. M. Satrustegi</i> : «Bordel» berso- laria	189
<i>Bitáño</i> : Barrenetxeko iru argin- mutillak	193
<i>F. Artola</i> : Euskal zizka-mizkak ..	194
<i>Iru-garate</i> : Manzisidor I. M. ^a , S. J.	209
<i>A. Arrue</i> : J. M. Sagarra (G. B.)	213
<i>Etxaitar</i> : Uri eta toki-izen batzuen euskal-izendegia	217
<i>Apat-Etxebarne</i> : Naas-maas	229
<i>A. A.</i> : Jan-edanak	236
<i>D. Peillen</i> : Toulouse Lautrec- ez bildu buruxka batzu	240
Adabakiak	243
<i>A. M. Labayen</i> : P. Barrutia Mon- dragoeko eskribauaren «Gabo- netako Ikuskizuna»	248
<i>L. Mitxelena, N. A. G.</i> : Liburuak.	252
<i>G. Aresti</i> : Mugalde herrian egin- kako tobera	261
<i>A. M. Labayen</i> : Galtzaundi	289
Sariketak	306

DIRECCION Y REDACCION:

A. Arrue, A. Irigaray y L. Michelena

EGAN

EGAN

EGAN

SUPLEMENTO DE LITERATURA DEL BOLETIN
DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS

Dirección y Redacción: A. Arrúe, A. Irigaray y L. Michelena

Redacción: SEMINARIO URQUJO DE FILOLOGIA VASCA
Palacio de la Diputación de Guipúzcoa - SAN SEBASTIAN

II Epoca

Vol. XIX

Julio-Diciembre, 1961

“ORIXE”-REN ERIOTZEAN

“Orixe” ere joan zaigu. Zaratarik gabe, ar izkutuaren antzera, azpi-lanean ari den denbora igeskorrak erauzi du gure artetik udaren erdian. Guztiok —ez-jakiñean edo jakiñaren gaiñean— irakasle genduen galdu dugu guk eta zeukan aberik sendoenetariko bat galdu du euskerak. Euskal-literaturaren oroitzapenak lurrean diraueño ezta noski itzaliko aren izena eta omena.

1888'an jaio Gipuzkoa'ko Oresa'n, Nafarroa'ko mugan, eta aurten il Añorga'n, Donostia'ko auzoan: oexek dira Orixere'n bizitzaren mugak. Bien bitarteko xehetasunetan enaiz emen sartuko, orien berri ederki baiño ederkiago eman baitu *Aranzazu'n* (XLI, 268-269 orr.) adiskide min izan zuen Antonio M. Labayen'ek.

Alaz ere, esan bearko dut itz bitan Ormaetxea idazlea nola sortu zitzaigun. Gipuzkoa-Nafarroetako mugan artzai, ikazkin eta nekezarien artean azia eta bizia zen basa-mutikoa Xabier'a eraman zuten, Jesus'en Konpainiaren ikastetxera. An, dirudienez, euskaldun garbia izatea etzitzaioren izan gure arteko zenbait gurasok beren seme-alabentzat beldur duten bezain trabagarri. Besteak beste, laster ezagutu zituen, eta ezagutu-ala maitatu, gaztelaniazko maisu zaarrak eta are antziñagoko Erroma eta Grezia'ko idazleak. Ikastaldi oriek etziren mendi-mutil arentzat izan —beñiola Eneko Loiola'koarentzat bezala— ezin-bestean eta nekearen nekez egin bear diren egitekoak. Olerkari

zaarretan —bukolikoetan epikoetan baiño geiago— arkitu zuen betidanik poesiarako zekarren joerak eskatzen zuen bidea eta etzen aurretzean bide orretatik baztertuko.

Etzen, luzaroan an egon arren, Jesus'en Konpainian gelditu. Mundura zenean berriz, eta ez bere gogoz, bizirik zeukan jainkoazko gose-egarria —“Basauntza ur bizien irrikaz bezala; alaxe dago nere anima Zure irrikaz, Jauna”— eta bizirik zeukan aurtzaroko izkuntzari zion maitasun gorria. Eta etzeukan beste eginbiderik, goragoko eginbideak baziren ere, izkuntza lantzetik alde-eragin zizaiokeanik. “Orixe”-k egin zuen leenbizi arako amets ura, Lizardi'k adierazi bazuen ere gero itzez:

*Baña nik, izkuntza larrekoa,
nai aunat ere noranaikoa:
yakite-egoek igoa;
soña zaar, berri gogoa;
azal orizta, muin betirakoa.*

Euskera etzen beñere izan Ormaetxea zenarentzat, euskaldun askorentzat bezala, bere txokoko eta auzoko izkera. Bizkaiera zearo ikasi zuen —*Tormes'ko itsu-mutilla* eta zenbait olerki lekuko— eta barren-ixuriak ipar-aldeko euskalkietara zeramala aski ezaguna da. XX'garren mende onetako euskera erkituxea ez ezik, antziñako liburuak ere astiro irakurriak eta aztertuak zituen. “Orixe”-ri zor diogu batez ere orduko gazteek oiartzuna zenik ez genekiela belarrietara zitzaigun oiartzuna.

Gal-zorian zebiltzan antziñako eta erriko ondasunak jasotzeaz eta bereganatzeaz gaifera, geiago ere egin nai izan zuen “Orixe”-k. Berrizale agertu zitzaigun nolazpait ere; ez, ordea, bere aldiko garbiza-leen gisara, barrenago eta mamiago baitzijoan bera. Motela, nagia arkitzen zuen arteraiñoko prosa, gaztelaniaz 98-koek bezala, geiegizko apaingarriz jantzia. Egiñaalean saiatu zen, beraz —beste nonbait esan dudanez—, gure izkuntza aldi eta eginkizun berrietarako egokitzen, izkera zailu, labor, biziago bat moldatzen. “Orixe”-z geroztik doinu berri batean ikasi du mintzatzen euskal-prosak, atsegin bazaigu eta ezpazaigu.

Zenbatetarañio jabetu zen izkuntzaz, itzulpenek ematen digute aditzera, bere baitarikako idaz-lanek baiño areago, lotuagoa baitago beti itzulketan ari dena bere aoz, orrelako lokarrik gabe, mintzatzen dena

baiño. Eta lokarriak kate gogor biurtzen dira itzul-lana neurtitzetan egin bear denean.

Aspaldidanik esana dago, eta itxuraz esana, esate baterako, eztela iñor gauza izango gaurko izkuntza batean —eta gurea gaurko izkuntza berrietako bat da, zorionez— *Lauda, Sion, Salvatorem* zeazkiro emateko neurri berean. Ori, ordea, eta *Stabat mater* eta beste asko, *Urte guziko Meza-bezper*-etan ikus ditezke, latinez baiño laburrago esanak, guziok dakigunez. Eztut uste San Tomas'ek berak aserre-bide andirik izango zukeanik, aapaldirik geienetan beintzat:

*A sumente non concisus,
Non confractus, non divisus,
Integer accipitur.
Sumit unus, sumunt mille,
Quantum isti, tantum ille.
Nec sumptus consumitur.
Sumunt boni, sumunt mali
Sorte tamen inaequali,
Vitae vel interitus.
Mors est malis, vita bonis;
Vide paris sumptionis
Quam sit dispar exitus.*

*Artzen dunak ez puskatzen,
ebakitzen, ez bereizten,
osorikan jaten du.
Batek artu, millek artu,
millek aiña batek jan du;
jan ta jan ezin aitu.
Onak, gaiztoak, bat artzen:
biek protxu banarekin,
ari gozo, oni min.
Bat il ta bestea bizi
janari bera jan eta
zer azken banarekin!*

Eredu ederra daukagu “Orixe”-gan itzulketarako, baiña —eta au ere gogoan eduki bear dugu beti— gutxi batzuen maillako eredua. Itxaropen berria sortu digu gure izkuntzaren gaitasunari buruz, uste genduen bezain traketsa eta moldakaitza eztela argi baiño argiago —egitez, eta ez itzez— erakutsi digunean. Edozein gauza, baita izkutuena eta zaillena ere, eman diteke euskeraz, euskera garbiz, baiña eztu edozeinek emango, lerrenak egiten baditu ere. Gaitzago da oraindik euskaldun ikasi batentzat, askozaz ere gaitzago, inguruko erdera batetik euskerara itzultzea, erdera orietako batetik bestera baiño. Eztigu egia mingarri ori estali bear Ormaetxea'ren “virtuosismo” miragarriak.

Enaiz laburzki baizik mintzatuko azken-aldian erabili eta erabili-erazi nai izan zuen euskera-moldeaz. Ezta geienetan zorionekoa izaten euskal-idazle eta euskalariaren arteko ezkontza, bata bestearen kaltean ari baitira beti. Eta “Orixe”, onerako edo gaitzerako, euskalari trebea genduen eta idazle andia. Biak pertsona bakar baten barrunbean kokatzen badira, eztago ez pakerik ez osasunik gizon asko ero-etxera eraman dituen bide batean baizik: “gogo-erdibiturik” bizi bearko du orrelako ezbearra soñean daramanak, aldizka euskalariaren aoz min-

tzatuaz, aldizka idazleari emanaz itza. Nork bere saillean nagusi bear du izan, eta bestearenean mirabe. Eginbide erraza eztela badakit eta bestela jokatzetik datozen naasketak barkakizun iruditzen zaizkit, osasungarri eztiren arren.

“Orixe” etzen iñoiz izkuntzaren edertasun ondargabeetan ito: izkuntza zerbaitetarako nai zuen, euskaldunaren izaera, gogo-giroa eta bizimoduak adierazteko. Eta euskalduna, arentzat, etzen iritarra, nekazaria eta itsas-gizona eta are artzaia eta ikazkiña baizik. Zorionez, ordea, etzebillen irietako bizitzaz iguindurik igesi mendi-billa, etzeraman erreata antziñako amets bukolikoaren lillurak. Bizimodu ura aurtzaroan ikasi zuena besterik etzen eta etzion bere naiari ukorik egin bear, iñoiz San Antonio abadeak bezala, mendian basa-gizonen artean bizitzeko. Oriengandik ikasiak zituen esaerak, ipuiak eta bertso umillak etzituen gutxietsi gero, jesuiten artean poesia goitarraren berri ikasi zuenean. Onek erakutsi zion aitzitik deus gutxikotzat dauzkagun uskeri aien egiazko balioa.

Bi lagunek ezagutu dituzte iñork baiño obeki gure erri-ondasunak: Azkue'k eta Ormaetxea'k. Bi eratara, ordea, ura biltzaillea baitzen batez ere, txingurri langillearen antzera; au, berriz, edertzaillea. Orrelaxe, Azkue'ren iztegiaren edo *Euskalerrriaren Yakintza*-ren ondoan, “Orixe”-k *Euskaldunak* poema ipiñi du, gure artean ondu den ederlanik larriena. Larriena, erdietsi duen auditasunean eta eskas dabillan puntuetan, ezpaitira utsak bereizgarririk kaxkarrenak.

Erraza eztela, dio norbaitek, ezta osoro errikoa ere. Neroni ere erraza etzelakoan nago, baiña ezta erraza, batipat, erri-kutsua duen aldetik. Erri-bertsoak eztitu bear bezala ulertuko, Xenpelar lekuko, euskaldun garbia eztenak, diotenak adiña ardura baitu ixillik uzten dutenak.

Alako legor-antxa ere arkitu izan zaio. Etzitzaion atsegin “Orixe”-ri erromantikoen biguinkeri ozena —eta erromantiko-kume gera geintsuok—, edozein nabarmenkeritik itzuri dabillan klasikoaren neurria baizik. Gureak, bestalde, traba latza ipiñi zion bere buruari antziñakoek ain gogoz eta debekurik gabe zerabilten amorioa baztertu zuenean bere kantutik. Etzuen loitu nai eta ezta loirik gabe egiazko giza-maitasunik, gora-bearra eta lurrera-naiaren arteko teinkak ematen baitio, ain zuzen ere, bere izaera berezia.

Ziñetako gizakirik, pertsonarik, ere ezta poema orretan, egilleak berak airtotzen duenez: “Euskalerra osoa dut kanta gai, ez biko bat edo beste, gure gauzeri lokarri bat ezartzeko asmatu ba dut ere. Lepazintzailu eder batean, arri-pitxiak dira bearrenik, bein “Lizardi” zanak (Goian bedi) esan zidan bezala: aria izan diteke naiz olako, naiz ala-

ko". Oraingo norbaitek esango lukeanez, "Orixe"-ek erabiltzen etzuen izkera batetara itzuliaz, jendea, "masak", dira egiazko protagonista, ez gizaki bakun batzuek. Bestela pentsatzen dugunok, alaz ere, uts orren damuz gelditzen gera, euskal-literatura osoaren utsa baita, "Orixe"-rena ez ezik. Lizardi'k berak, esanak esan, alderantziz jokatu zuen lirikan bertan izaki bizigabeak bizten eta "nortzen" saiatu zenean.

Gizaki baten irudia utzi digu, alarik ere, noizpaiteko "illunzaleen" gisa argiz eta illunbez oratua: bere buruarena. Arro eta apal, eramankor eta suminbera, errikoi eta landu, ederzale eta gramatikalari..., zenbat eta zenbat orrelako etsaitasun etzera mazkien barruan, guztiok bezala! Beragan, ordea, andiagoa zelako, nabarmenago agertzen zaizkigu. Mistiko ixil ura bera genduen milla bider, au eta bestea dela, eztabaida miñetan oiuka zebillen polemista bortitza. "Contra esto y aquello", esan zezakean Unamuno'k bezala eta eztabil Unamuno'gandik dirudien bezain urrutu. Nori berea zor zaion ezkerero, aitortu bear da, beraz, etzutela indartsuek geiegi beldurtzen eta naiago zuela geien kontra mintzatu, alde baiño. Zaarzale agertu zitzaigun giroa berrizale zenean eta berrizale beste aldekoak gaillenduxe direnean.

"Gerraren billa gau t'egun" zebillen munduan barrena eta pakea, bazterrik gabeko pakea, maite zuen biotz-biotzez. Borrokarako griñak eragin dizkio, agian, orrialderik bizenak prosaz eta Jainkoaren altzo zabalean atseden artu nai duen maitasunak neurtitzik ederrenak. Utsik gabeko bertso doietan bein ta berriro itzuri zaion deadar bioztiak balio du, ene ustez, bere lumatik sortu diren gaiñerako lanegiñek beste.

Urte aietan nagusi zen euskal-estiloaren arabera —apaingarrietan, letretan, etxeetan, musikan— erri-teologia sartu zuen gure poesian, gero Markiegi'k eta beste geiagok trebero erabiliko zutena:

*Itzai bat bidez doa, gurdia
idiei lotuz. Aurretik
itzulinguruz, iges, bastarka
txakurra isatsa iasorik.
Itzala ere iosta-lagun du,
—oroi ta irudi ala nik—
Auek adinbat okertu bage
itzai, adimena atzetik.*

Unamuno dator gogora berriz, atzekoz aurrera bada ere. Kezkatan zebillen Unamuno eta "Orixe"-k, azken oiñarriei begiratzen

badiogu, etzuen zalantzarik nabaritu. Betikotasun betean murgildu bearrak artegatzen zuen Unamuno (1); bizitza onen ur lasterren ezin-geldiak, "Orixe". Ezin biur inñolaz oraiña beti:

*Ba dugu lurrean argi horren izpi,
baina gorputz hunek askotan itsali.
Iguzki-tarteka zerbait ba dakusgu.
baina oroit-ezaren lainoak galtzen gu.
Ez egon behar nik aterrik bage erne,
Iainko onaz baterik esnai ta lo ere!*

Filosofi-gaietan lan sakonak argitara zituen Ormaetxea'k, ontologi-az edo. Enaiz nor oriezaz iritzia azaltzeko, filosofiaren adiskidea —adiskide ezjakiña— izanik ere. "Orixe", nere iritiz, Galileo-aurreko gizona genduen, jakintza berria sortu baiño leenagokoa, alegia. Giza-jakitearen mugez etzen, oker ezpanago, geiegi arduratzen eta mugak ditugu damurik, aspaldi ezker, leen auzia eta arazoa. Geiago badakigu alde batetik, eztugu uste, dudaren erdoiak jo gaituelako edo, leengoek uste zuten adina jakin dezakegunik.

Dena den, mintza bitez adituak orrezaz. Orain "Orixe" eta Lizardi'ren adiskidetasuna nai nuke gogoratu, itz bitan. Ain ezberdiñak izanik eta ain ezberdiñak zirelako biak bildu zituen lokarria etzuen eriotzak berak eten eta "Orixe", legortzat geneukan gizona, etzuen inñolazko lotsa gaiztok lotu bere adiskideaz mintzo zenean. Ain ederki esan zuen bezala:

*Bego negarra, lurrindu bedi
begian malko mingotsa,
alare ez uke nik iregatik
negar egitea lotsa.*

Adiskidetasun orrek izan baitu ondore ugaririk gure literaturan bertso eder (edozein izkuntzatan egin diren bezain eder) oriezaz gaiñera. Lizardi'ren alderdi bat "Orixe"-ri zor diogu eta "Orixe"-renetik aski Lizardi'ri, ikasle bezain gidari izan zuenari. Aita Olabide bera ere etzen gutxi "Orixe"-ren laguntzaz baliatu.

(1) "Esta visión beatífica..., ¿cómo puede cumplirse, repito, sin anegar la conciencia de sí? ¿No será como en un sueño en que soñamos sin saber que soñamos?"

Egungo egunean iñoiz baiño naasiagoak daude arazoak Euskal-errian, idea-kontuan batez ere: eztago sinesterik, usterik ez osperik alde guztietan onartuko dutenik. "Orixe"-k eztu, bada, arkitzen zenbait alderditan duela zenbait urte arkitu zuen begiramen arriturik. "Orixe"-ren ondoren orpoz-orpo ibiltzea bestetara jo gabe, mundua- ren lau bazterrak aztertu balitu bezalaxe, kaltegarria litzake, noski. Okerrago litzake, ordea, "Orixe" baztertzea, irakurri gabe gutxies- tea. Alderik alde eta bazterrik bazter ibilli bearrean, aspaldi onetan gabiltzan bezala, obe genduke Hegel'ek irakasten zuen *Aufhebung* ura zer den ikastea. Ezer ukatzeak ez garamatzi iñora: goragoko mailla batean idoro diteke liskarbideen atsedena.

Gizona, berriz, gizabetekoa da. Jaioterriari eskeiñi zizkion artu zituen doaiak oro eta ari lotua irauñ du azkenera arte, etengabeko lanean aren alde. Obra mardula utzi digu eta bizitz-eredu beteagoa.

Erraiak erretzen zizkion egartsua aseñ du noski onezkero goiko iturri garbian.

L. MITXELENA.

AMORE-MINA (abestiak)

I

Bitartean ametsa da
zuk erran diazuna, maitea:
maite nauzula, enia zirela.
Gaua zen ta illargi aundia,
gezurrezko gaua, gezurrezko illargia.
Bi itzal besterik ez ginen
lillurazko gau artan
itxasoaren ertzean ta
aitz aundi baten gainean.

II

Maitea, zure besoetan
ez da illargirik, ez izarrik.
Zure besoetan maitea
galdu egiten naiz ez dakit nungo bideetatik.

III

Enamoratua, ondarraren gainean
idatzi dut zure izena, maitea,
ondarraren gainean eta uraren ertzean.
D.La femme que j'ai choisie
la femme que j'ai chérie.M.
Irudi banal eta eternalak
(biotza ta gezia)
marrazten nituelarik
ondarraren gainean eta uraren ertzean.

TXORABIOA

Oh juventud terrible, oh terrible juventud!
corazón vacío!

Ez da ezer; ez da egia.
Kontra nagona naiz
kontraren kontra
ta inor ez da nere alde.

Gauerdian nago
romantikuen ugartean
Izatearen mugan
mugaren mugan

Eta Sade'ko markesaren gazteluan.

Gauerdian nago
Ta illak ditut lagunak
Aragon gaztea, Tzara, Neruda,
León Felipe,
Leautréamont, Lelian gizarajoa,
Kafka,

Eta Beaudelaire begirada tristea.

Gauerdian nago
ta itzalak ditut lagunak
bakarrik ez naizen
sekula sekulakotz.

MIKEL LASA.

EUSKAL-POETAK

Ager zaigun lenengoa da Beñat Etxepare,
Eiheralarreko elizan izan zana erretore.

An Jaunaren maitasuna zun irakasten soillik,
bañan aren liburuan ba-daukagu besterik.

Bego! Goi-ederra beti ez ba'dauka gogoan,
ba-du gure olerkariak zer goratu beragan.

Aragi maitasun utsen lillurak itsutua
ba'dakusagu batzutan, ta aiek atzipetua,

berak ez daki atzipetzen ta beti aren aurrean
gizona sentitzen dugu, loiean naiz urrean.

beti luma-muturrean aren biotza dago,
ta euskerakiko onginaia biotzari dario.

* * *

Errobi yauzkariaren ibar goxoan barna,
Garazi'rantz, urrats-urrats, dagiala bidea,

liburutxo bat eskuan, gure poeta dator,
buru zut ta begi argi, eta biotza borbor.

“Heuskaldun den gizon orok altxa beza buruia”,
idatzi du ta, goraki, ots egiten ba-doa.
ta maitemifñez: “Heuskara, jalgi adi kanpora!
Heuskara, jalgi plazara; habil mundu guzira!”

Itzok ez dira mintza-utsa, gogo-didarrak dira,
odol-yauztiri beroak, biotzaren pilpirak.

Aiek dagizkin poeta, euskaldun zintzo bat zan;
oi, aditu ba'litute zeuzkanek inguruan!

Baiña irudi dirdaitsua ba-dioa aienatuz,
buru makur ta begien argi bizia galduz.

Ta bere itzen oiartzuna, urruneko bidean
motelagotzen eta iltzen da euskaldun-belarrian.

BINGEN.

Caracas, 1961, Lotazilla.

Physica Berriaren Problemat

Batzuei Buruz

Federiko Krutwig

I. TAT-TVAM-ASI

Indiako Philosophian hitz hauietaz *azken-egia* formulatuta ediren dezakegu. Mundua guk geuk egin dugun bezala begien aitzinean agerten zaiku, geronek geure irudipenaren egileak bakara. Lekhoreko mundua, hala egina da, nola geuk egiten baitugu, barnako mundua gure egilea dateke ber huntan geu zathi bat baizen ezpaikarateke.

Egungo Physikak ere kanpoko mundutik guganatzan diren impulsuak symbol batzu bailiren interpretatu behar ditugula irakasten derauku. Physika Berriaren Historian, bertze Kulturaren alhorretan bezala, paradoxa bat ethorri zitzaikun. Einsteinek Physika klasikoa subiektuaren kondizionetatik libratu nahi ukhan zuen. Askatasun hunen bilha ioan zen... eta ondorioa Physika subiektuaren mundua baizen etzela ikhusi behar zuen. Zio hunengatik ere Sir Arthur Eddington famatuak egungo Physika Berria Kanten "Razoin Soilaren Kritikan" fundatuta zegoela erran tezakean, bainan limitazino batetaz, Schopenhauerek bere "Mundua Gogoa eta Irudipena bezala" izeneko liburuan, Kanten kritikari egin zeraukon irazitaz.

Kantek bere Kritekez Philosophia berriro Idealismuaren bideetarak ekharri zuen. Egiazko Philosophia Idealismua dela erran dirogu egun dudatzeke.

Aristotelen giblean sorthu zen Akademismua eta Skholastikak gure Mendebal-aldeko Philosophiari tinkotasuna eta iakintzazko mugak eman derautzate. Hortakotz ere, egun Europako Philosophia Indiako Philosophiaz erkatzen baldin ba dugu, Mendebaleko Filoso-

phiak iakintzazko zehaztasuna erakusten duela ikhusten dugu. Motivu hunengatik Indian ere, Philosophiari buruz egun agerten diren liburuak tinkotasun horri datxizko.

Hemen hasten naizen paragraphu huntan, Indiako Philosophiaren egia batzu, Europako Mendebaleko tinkotasunak irakurlearen begien aitzinean ibeni nahi ditut.

Zoritzarrez! gure Ekhisargiko Philosophia egun Materialismuz betherik dago; eta gizonak materialismuaren konzeptuez pentsatzen, gogoratzen eta interpretatzen dute. Batzuen aburuz Materialismua pentsatzen duenaren kondizino primaria dela uste dute. Haur ezta egia. Edozein humek gurasoak ganik eta bizi den Gizartea ganik pentsatzeko moldeak hizkuntzaz eta kulturaz bereganatzen ditu. Mendebaleko Kultura materialista izaiki-eta, gure Kultur-Obu huntan Materialismuaren bidean barna ezagumenak guganatzen ditugu. Geroz Materialismua, gure Materialismua, bigarren Natura bilhakutzen zaikegu. Nola gazteak direno, zuhamuei forma artifisial bat eman baitiezakeegu, halatan ere gizakiek Kulturaren bidez bigarren Natura izan dakidikeen eredia har dezakete. Hunelako formak beraz ez dira "naturalak"; alegia: Naturak emanak. Hunen arauz ere, Physika Berriaren basia zein den eta haren muina zetan datzan erakhutsi nahi den guztietan, Physika Klassikoaren bidez antolatu gizonak gaizkienik hulerturen dutela ikhusten da. Hekiek Physika Klassikoaren bidez spiritua eredutu baitute, eta Idealismuak Physika Berriari emanikako konzeptzinoa beretzako etzezakete; konzeptzino zaharra heien bigarren Natura bilhakatu da-ta. Hemen ere "Tat-tvam-asi" delakoaren aspektu bat genedukake, ezen batbederak bere norberatasuna eratu baitu eta hura heina baita.

Beraz, Europako Mendebaleko Kultur-Obuan iaio garenok Idealismuaren guganatzekotz menderik-mende guganat jin diren aurrephaiak khendu behar ditugu. Anhitzetan aldaratze haur galtzai handia bailizen sentitzen dugu. Hauxe alpherkeria baizen ezta, zeren-eta ohidurak eta inertiak gugan antxinadanik ekharrirako eskurantzak reklamitzen baititute, gure gaztaroko bideetan gainti eta methoduez ibilli nahi ukhaiten baitugu.

Philosophiaren Historian Theoriak eta Skholak taldeka antolatzen ikasi genituen. Huntarat, alde batetan Empeirismua ezarri genuen eta bertzean —huntaz kontrakoa bailizen— Idealismua. Empeirismuaren maxima "Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu" argi ta garbi ikhusi genuen. Zentzuen bidez iakintza ta ezagutza guztia guganatu zatekean eta empeiria intelektuaren bidez antola genezakeen. Kanten aburuan Ezagutzaren muina empeiritik dator, bainan empeiri hunek ezta zentzurik, bertzaldean dagozen kategoriek antola

ezpalezate. Kategorien bidez mundua interpretatzen dugu. Lekhoretik ethor zekiguna muina zatekean, bainan muin haur, interpretatzearen gabe ezer ere ezlizateke; behain, interpretazino huntaz haraindian zer legoken eztazagugu, ez eta nehoiz ere eztirogu iakin. Hunen arauz, Physika subjektuaren ezagupenen interpretatzea baizen ezlizateke, Ezagupen haukiez harandian legokeanaren iakitea ezina dateke. Hunelako iakintza bat Erdi-Zaroko Ontologia lizateke. Beraz hitz hauk bereizi behar ditugu eta aurkaz-aurka ezarri, zeren batzuetan heien erran-nahia Philosophi-Skholetan nahasten baita. Ontologia, beraz, Ezagumenaz haraindiko legeen iakitea lizateke; Metaphysika, aitzitik, Physikaren phainomenei zentzun emaita da.

Buddhak Indian irakatsi zuen (Yânâ delako) bidean gainti mundua subjektuaren irudipena baizen eztelakoaren ikhustea mundu hunen lokarien eta uzkalduen ezerezteko lehen urratsa da. Mundua lilura ta hoila baizen ezela ikhus dirogunean hari datxizkon lokariak valio-gabeko gauzak bezala iaurtikiten baititugu.

Idealismuan basia duen Gnoseologi haur ere Physika Berriaren oinharria da. Lehen materia *beraz* zegoen zerbait zela onhartzen zen. Haren berez-egoiteak anhitz problemat ezarten zituen. Materia berez-izaitte batetaz izan ba dadi bethikorra ala egina bide da. Aristotelek Peri phúseo:s akroáseo:s izeneko liburuan problemat huni soluzino dialektiko bat eman zeraukon. Higitzen denak high baldin ba dadi —zioen— bertze motor batetik bere movimendua hartu bide du. Hunen araura motor bakhoitzak bere aurrean legokeien bertze motor batetik higikuna hartzen duke. Erran dudanez, Aristotelen soluzino haur soilki eta thipilki dialektikoa izan zedin. Gure pentsaketan —eta hauietan soilki— lehen motor bat ibeni behar genuen. Bainan Logikan dena ezta berez Physikan eta Logikazko froga bat ezta metaphysikoa edo fisikoa. Behain lehen Motor delakoaren froga Theologian sarthu zen. Kantek bere Kritikan dathorzen Antinomietan froga huni aitzintzo zen eta haren bidez ezer ere erakhuts ezittekela erakhutsi zuen. Zio logiko baten bidez, huntaz kontrako soluzinoa ere zilhegi baita, gure pentsaketan motoren aitzinean bertze motor bat ere bethi egon litekelakotz.

Materialismuaren konzepezinoaren bidez bertze problemat batzu sortzen ziren. Kanpoko mundua hylezkoa, materialezko baldin ba dadi, nola egon liteke sprituzkoa den hulertzea galde egiten zeraukon Malebranchek bere buruari. Eta hunen argitzekotz soilik soluzino bat ediren zezakean. Iainkoak hulertearen lipar bakhoitzean mirari bat egiten zuen. Etzekien bertze athera-biderik. Egiaren erraiteko Materialismu zaharrak bertze athera-biderik eztaduka. Nola bada Gnosia aitzinatzen da? Nola bada, Kanpoko munduaren ezagupena gugaratzen dugu?

Hinduek izaiki guztietan bi azal ditugula dioite. Barnako aurpegia ta Lekhoreko aurpegia. Barnako aurpegia *âtman* hitzaz iakin-arazten dute, kanpoko aurpegia *mâyâ* dela dioite. *Atman* hitzaren erran-nahia sankritaratik bertze hizkuntzetarat hunla itzuli izan zen: autós, self, selbst, svoistvo... etc. Hitz haur orain dano ere, Indiako hizkuntza berrietan erabilten da, euskaraz *buru* hitzaz expresatzen dugun konzeptuarentzat, haur da reflexivuaren erakustekotz. Adibidez, hindustaniz “Main âpto dekhta hun” phrasia euskaraz hunla itzultzen da: “Nik burua ikhusi dut”. *Ap* pronomen haur *âtman* hitzaren evoluzinoa baizen ezpaita. Persaraz hunentzat *khud* erraiten da (Phrasis hura persaraz: *Man khud-râ dide-am* lizateke). Beraz atman konzeptua, izaiki bakhoitzaren norberetasunaren expresatzekotz erabilten da.

Atman hunen ikhertzea “upanixad” izeneko liburuetan aurkitzen dugu, zeintan egiazko izaitea gure barnan dugun egia dela erraiten baita. Kanpoko mundua hoilaz bertze ezta. *Mâyâ* higitzen den kanpoko mundua da, nehoiz ere forma berdinek eztuen irudia, berez lilura den ezagutza. Bethikozko tankera atman-gan dago, atman izaite batbederaren batasuna da, izaiki guztiek, halarik ere beren artean bertze orobatasuna dute, *brahman* hitzez iakin-arazten dena. Brahma eta atman izaite bat eta berdina direlakoaren ezagutza eta ikhustea Hinduen Philosophiaren io-muga goren da.

Ekhisargiko Mystiko giristinoek ia-ia berdina zioiten. Mystikoek iainkoagazko batasun mystiko bat bilhatzen zuten. Iondoni Ioanes Gurutzekok ere hunela kontatzen derauku. Halarik ere, Indiako mystikoak Europako mystikoakaz erka baldin ba ditzagu, differentzia bat nabari izanen zaiku. Europako mystikoentzat batasun mystiko huntan Iainkoa (barnako gauza guztien Batasun goren izaiki-arren) eta mystikalaria gauza bi geratzen dirade. Hulerbiderik askotan gainti derrakute haur. Mystikoa ur-xortha bat dateke, zeina Iainkozko itsasoan satzen baita, bere norberatasuna galtzekotz. Hunen erkatzean Indiako Mystikan *atman* eta *brahma* gauza berdintsua dela erraiten da, heien arteko differentziarik ezlegoke. “Ni Brahma naiz” phrasian Indiako Philosophi mystikoaren helburua iben dezakegu.

Itzalgiko Idealismuan Schopenhauerek berdina zioen, zoinentzat izaiki guztien norberetasuna itsu den Gogoia baita. Maya, alemanarazko *Vorstellung* hitzaz itzuli zuen. Egian mundua itsuki aitzinatzen dateken Gogo (nahiz Guraria=*Wille*) bat baizen ezta. Gurari hunen katibuak *Mâyân* sortu diren humeak gara. Gurari hunek —Kronosek bezala— munduan ezarten dituen semeak bata bertzearen atzean, iaten eta ezerezten ditu. Parabola haur gehitzen zuela, zioen, ezen Kronosi seme bat sorthu zitziola munduari gizonaren Razoina sorthu zaikoen bezala, eta razoin hunek Zeusek Kronosen erreinua bukatu zuen bezala

zentzugabeko egokeraren urhentbururaino ethorri den Mâyâ ezaba lezakela.

“Tat-tvam asi” phrasiâz beraz, mundua batbederaren sentimenak ikhusten eta sentitzen duen arauetako dela erran nahi genuen. Ber lagina Physika-Berriak diosku, eta puntu huntan Hinduismuaren egiak eta irakaspenak beretzakotzen ditu. Gure sentzuek koloreak sentitzen dituten lekhuetan, formak ikhusten dituten tokietan berez, indar-relazinoen aldatzeak baizen ezlegezko. Geuk *alkhia* hitzez gure buruari representatzen deraukoguna berez nehoiz ere eztago. Hitz huntaz fikzino bat baizen eztagu eratzen. Lekhune huntan ezpaitago indar-relazinoen aldatze bethikoa baizen; lekhune huts bat da, eta huntan tarte phantastikoetan energi-quantak elkharganutzen eta elkharganditzen dira. Relazino haukien adirazteko formula matematikoak darabiltzagu, halarik ere formula haukien baloreek atomuen kopuru handi-handientzat baizen ezteute baliorik, nehoiz ere ez atomu bakharrentzat. Kausalitatearen legea eztagoke, ezteute zigurtasunik. Orain arte ukhan genuen munduaren representazinoa aldatzen zaiegegu; haur baino gehiago, Atomu-Physikaren bidez mundua medeatu behar dukegu. Planu philosophikoan ere, galdara importatgoa iaikitzen zaiku, ea orain-arte erabili ditugun matematikazko formulak egiazkoak direnz. Problemant hunen araura Buddhismuak ere galde egiten zuen, ea objektu batetik egiazko representazino bat har zitekenz, subiektua representazino hunen eratzean egon ba dadi. Haur da, gure intelektuak bere funtzinoak ikher ditzazkenz.

Halakotz, Physika Berriak gizonaren adimenari buruz skepsis handia daduka. Haur da, subiektu-objektu relazinoan zer den egia; ala hulertzearen bilhakatzea transzendentala denz, kausalitateko lege haraindian ibeni behar dugunz.

Beraz Atomu-Physika Buddhismuaren *Sunyata* (hutstasuna) delakoaren erakhistekotz ethorri zaiku.

Hemen ere bertze paradoxon bat dathorku. Physikaren bidez kat' exokhen idealista den Philosophiari ethorri gatzakio. Idealismu hunek materialismua ukhatzen du. Materialistek orain dano bethi heien laguntzarako iakintzak deitzen zituten... eta iakintza haukiek orain materialismua ukhatzen dute.

Bertze sentzu batetan Materialismua eta Idealismua bateratzen dira, khidetzen dirade. Materialismuak bethiereko legeak ezagut gennitazkela zioskun. Bainan orain lege hau kanpoko munduaren hylea bezala, gure ikhertzeetan gainti lanhoa baino guttiago bilhakatu dira. Egokera huntan orain mundu berrian gaude. Behar bada egokera huntatik ere Ethikaren bidez soluzino bat ediren genezake.

II. MIKROKOSMUAREN PHYSIKA

Gure ikhertzetan munduaren azken oinharrien bilha ioan ginenean, materia ikhertu nahi genuenean, gorphutzen azken elemenduak molekula izeneztatu genituen korpuskulak zirela ikhus genitzakean. Behain azken molekula haukiez haratago, atomuak zegozen, haur da korpuskul ezin-ebakizkoak. Physika berriak atomu hauk ere azken zathiak ez tirela erakhutsi derauku, eta atomuak baino ttipiangoak diren oinharriak dagozela irakatsi derauku.

Atomuaren zathi hauk neutronak, elektronak, protonak eta positronak dira. Heien definizioeak hauk lirateke:

- a) Neutronak: Massa, elektrikazko zamaren gabe
- b) Patronak: Massa, elektrikazko zama positivuaz
- c) Elektronak. Haukiez ez tute massarik. Heien elektrikazko zama negatibua da. Hortakotz batzuetan ere negatronak izeneztatzen dira.
- d) Positronak: Elektron positivuak.

Hauk izan zitezken materiaren azken oinharriak. Hunla uste genuen. Hauien bidez atomuen harmoni admiragarri batetarat heldu ginela uste ukhan genuen. Ba zegoen atomuetan nukleu bat, neutron eta protonez egina. Atomuaren nukleu inguruan bira-biraka proton bezainbertze elektron zebiltzan. Atomuaren pisua nukleutik zethorren, elektrikazko zama axalezko elektronetatik. Bohr fisikarari danimarkarren aburuz elektronen bideak obuak ziren. Nukleua obuaren erdiko-punktuan zegoen. Hemen ere Makrokosmotik hartzen genuen representazino bat generabilan, nukleua iguzkia zen eta elektronak planetak. Bainan gauzak hurbiletik ikhustenago eta ikhertzenago, hemen pintatu genuen taulak hutsegite batzu zeduzkan; atomuak hoin obuak gyratzen ezpaiteziren. Sommerfeld-entzat elektronen traiektoriak elliptikoak ziren, eta ellipsisiko erdi-puntu batetan atomuaren nukleua zegoen. Ellipsis haur, huntaz gainera, etzegoen geldirik, traiektori guztiak ere obuak, erdi-puntu hunen inguruan gyratzen baitziren.

Atomua astunago eta traiektorien kopurua handitzenago zen. Taula huntan argiaren phainomenoek ere bere explikazinoa zuten. Argia atomuaren barnatik zethorren. Motivu ez-ezaguetatik traiektori batetan gyratzen zen elektron bat, barnago dagoen traiektori batetarat iausten zenean, atomuaren barnatik argi-izpi bat agerten zen. Argiaren komponente tipiena photona izeneztatatu genuen.

Eta argia zer da? Argiaren problemat haur Physika berriaren problemat erdikoa bilhakatu zen. Ioandako mendeetan Physika Klassikoan bi teori ukhan genituen, Newtonena eta Huygensena. New-

ton-ek argia korpuskulak zirela erran zuen. Huygens-ek ozkak. Lehenik Newton-en izen handia zela-ta, fisikariek korpuskulen teoriiaz geratu ziren, baina geroz phainomenon batzu ozkaren teoriaren bitartez hobeki explikatzen baitziren, Huygens buruzagitu zen.

Physika berrian, phainomenon batzuek ozken teoriaren bidez eta bertze batzuek korpuskulen teoriaren bidez azalpen hobea zutela ikhusi behar genuen. Hemen berriro harzaratzen ginen-a?

Hunen araura Indeterminazioaren Theoria sortu zen. Argiaren egiazko izateak bethi iges egiten derauku. Hoin poliki antolatu genuen atomuaren taula, orain zer zen? Eta materia, nahiz hylea, zer zen? Argia elektronaren barnatik iaotzen zen ozka zirudien. Haren naturaren araura energi-alhorren desplazamendua zen. Egitan ozka berez etzegoen... baina hunela izanaz gero, nola aitzinat ziteken Kosmosko lezeetan?

Einsteinen Teoriaren araura lehen hoin aiphatua izanikako aithera (*aithér*) gezurrezko irudipena bilhakatu zitzaikun. Atomuen barnatiko influentzia hau lekhune infinitukiro-ttipietan ekhintzen zuten; baina heien ekhinta etzioan lekhune infinitukiro-ttipiez harantz. Atomuak, ezer-ezaz betheak dagozela ikasi genuen... Erdian puntu batetan biltzen zen atomuaren bortxa-pisu-emaile guztia... baina atomuaren handiera elektronen traiektorien rhadioaz kontatzen zen, behain elektronak pisugabeko ekhintzak baizen etziren.

Orai-arte antolatu genuen atomuaren taula bakhunak, bere bakhuntasuna galtzenegi zuen; haur baino gehiago, lehen materiaren oinharriak bilhatu genituen... eta materia ezer-eza bilhakatu zitzaikun.

Schroedinger fisikariak, ozka teoriaren eredu berria ekharri zuen. Physikaren ozkak gure adimenduaren sostenguak baizen ezpaitziren; atomuaren ozkak probabilitatearen ozkak dirade eta hunelako probalitateaz geuk geure mundua ordenatzen eta eratzen dugu. Matematikan iadanik ezagutzen genuen "Matrixen kalkularen" bidez probabilitate hauien erakusteko forma polita genuen.

Eta gure representazinoko azken-oinharria zatekean materia zer bilhakutzen zen? Hyle haur ez-othez-en Aristotelentzat eta geroagoko philosophuentzat munduko lekhortasunaren sontengua? Zerbait zela uste ukhan genuen materia, gure eskuetan ezereztu zen; materia etzegoen nabaski.

Huntaz berriro Buddharen irakaskintzarat itzultzen gara. Buddhak 2.500 urthe duela kanpoko mundua Ni-ideiaren aurkhezpena baizen etzela ba zuen erran. Geuk ere orain, Physika Berriaren bidez, munduan guztia gure sentzuez egina zela ikhusi behar genuen. Physikako lege guztiak subiektuaren pentsamenduaren legeak dirateke. Hunela

izanaz gero aihar gara mundua gure pentsamenduak egina dela erraiteko.

Physika Berria azken-oinharrien bilha zioala Kritikaren bidez aitzinatu zen... eta gure problematen soluzinoen gibelean bertze problematak agerten zitzaizkigun, eta problemat hauk geroago ta are handiago ziren.

Europar hobekien Buddhismuaren ideiak hulertu zituen dudarik gabe Schopenhauer izanik da. Philosophu alemano hunek, problemat huni soluzinoaren emaitakotz munduak bi aspektu zituela erran zuen. Barnakoa egiazkoa, iakintza mystikoaren bidez ardiets dezakeguna... eta kanpotiko fitskeriak, bertzea.

III. QUANTEN THEORIA

Planck physikalarien energi-quantuaren deskubrimetua mende hunen hastapenean egon da. Geroztik, lehenik ikhertzeak astiro zioazen, baina geroago bethi laisterrago ioan ziren... eta ikhertze hauien bidez Physika-Berria sorthu zen.

Planckek "bero-ozken" emissinoen ikhertzeetan Naturak iauzika ekhiten zuela ikhus zezakean. Hola, Physikaren Historian lehen aldiz Makrophysikaren eta Mikrophysikaren artean dagoen differentzia guztiz argiro nabari zitzaikun. Ordudano Natura interruzinoen gabe aitzinatzen zela uste ukhan zuten physikalariak, baina ekiz, Mikrophysikaren legeak bertzelakoak zirela admittitu behar zen. Mykrophysikaren enthelegatzekotz konzeptu berriak eratu ta eredu behar ziren.

Atomuaren legeak hoin bakhunak etzirela nabari zitzaikun. Bohrek bere korrespondentziaran printzipiaz, halarik ere, Makrophysikaren eta Mikrophysikaren bitartean dagoen differentziak hoin handiak etzirela eta ahantza zutela erakhutsi nahi ukhan zuen. Prinzipi hunen araura, Physika klassikoaren exemplua argibide bezala uzten zen, baina Theori berriarentzat iarraibide bat bezala onhartzen zen.

Programmat haur Quanten-mekhanika bethe izan zedin. Theori hunen egilea Heisenberg izan zedin. Matematikazko matrixen bidez atomu-Physikaren regularitate quantitativua formalismu abstraktu batetan ezarten da. Matrix haukien bidez simbolikokiro kalkula diteke, haur da, bi matrixetatik produktu bat edo summa bat athera diteke. Hunla Mekhanikako ozken-legeak aequazino simbolikoetan formula litezke, Mekhanika klassikoaren korrespondentzia hertsienaz.

Schrodinger, ia helburu berdinerat bertze bidetan gainti heldu zen. Hunen bidearen hasteko punktua De Broglieren Materia-ozkak ziren. Planckek atomuen radiazinoaren emissinoa iauzika zebilela erakhutsi

zuenez geroztik argiaren izakeran etzegoen dudarik, halarik ere Einsteinen argi-quantak izeneko zathitto ezin-ebakizkoak ere ba zirela ikhusi behar zen eta hunen bidez argiaren dualismua ikhusi zen. Hemen ere Physika klassikoaren bidez ezin enthelega ditekzen exemplu bat dugu Mikrophysikan. De-Broglieren aburuz materialek —adibidez katoduen-orzmeak— hunelako natura bikhoitza zedukaten. Haur da korpuskulezko kharakterez batera, ozken qualitateak zeduzkaten, Schroedinger aburuen aruara atomuen mekhanikan elektronen ozka-qualitateak forma exaktu batetan ereduta dagotzi. Mekhanika haur ozken mekhanika izeneztatu zen. Haren resultatuak eta quanten Mekhanikarenak ia bethi berdinak ziren.

Bi theori haukien ondorioa bezala, Mikrophysikan kausalitate zehatza eztagoela ikhusi dugu, Atomuen ekhintzak bethi statistikaren bidez interpretatu behar ditugu. Makrophysikan hunelako interpretazioak bethi kausalitate zigurraren araura hala ere nabaritzen zaizkigu.

IV. GALAXIAK

Gau batetan gure buruaren gainean zeruari behatzen deraukoguean izarrez bethea dakhusagu. Gure begiez ikhus ditzakegun izarretan gehienak halarik ere gure izar-systemarenak dira, gure galaxiarenak. Berhain, konstellazino batzuetan “izar-lanhoak” ikhus ditzirugu. Izar-lanho hauk urrun-urrun dagozen izarren taldetzak dira, gure galaxia bezalakoak. Galaxi hurbilena Andromedako galaxia da. Galaxi hauk teleskopuaren bidez sorozten ditugunean, forma geometriko batzu ditutela ikhus dezakegu, gehienetan spiralak baitira. Hunelako izar-lanhoek spiraleko forma dutenean spiral-nebulosa izeneztatzen dira.

Nebulosa hauk gyratzen dira. Erdian nukleua dago eta gero erdi-punktutik lekhorantzago besoak formatzen dira. Beso hauk rotazinoaren bidez kreaturik ziren. Nebulosa hauk photographiaren bidez hatzemaiten dirade. Berhauiek spektometroan lerro-spektru bat dagite. Iakina denez, zein ere elementuk bere spektru berarizkoa daduka. Horrexegatik ere spektruaren lerroen bidez izar urrunen konposizinoa hauteman dezakegu, bai eta spektruen Doppler-efektuaren bidez ere argiaren emisionearen ithurria guganutzen ala guganditzen denz. Iakina den bezala, efektu hunen bidez, haur da, lerroen desviazinoaren bidez argia lekhoratzen duen ithurriaren egokerari buruz zenbait puntu hauteman ditzazkegu. Spektruen lerroak gorri-alderat buruz ioaiten direnean, emissinoaren ithurburua guganditzen dela

dakigu, lerro-spektru karakteristikoak oztin-lekhurat desbiatezen de-
nean, emissinoaren ithurburua guganaten dela baiets dezakegu.

Andromedaren spektruaz landa, galaxietatik guganaño ethorri
diren lerro-spektruak, guztiak, infra-gorri arloan dagotza, urrunago
eta desbiazino handiagoz, beraz urrunago dagozen galaxien abiadura
gure sorozle-lekhuari buruz handiago dela dakhusagu. Halakotz galaxi
guztiak gugandik (eta elkhargandik ere) igeska dioazela ikhus diteke.
Haur bertze experientzien bidez ere affirma dezakegu.

V. LEKHUNE KURVATUA

Grekoak herri admiragarria izan dira. Herri ttipi huni munduko
kultur guztiak eta gizakume guztiak zor deraukotena izari gabekoa
da. Herri huntan ezta sorthu gure mentalitatea bakharrik, huntaz
gainera ere mentalitate huni aberastasun paregabekoa eman zerauko-
ten grekoek. Grekoen pentsamenduaren sarkortasuna ezin-ustezkoa
zen. Geroagoz ezein herrik eztu hunelako mentalitateko qualitateen
superioriterik ukhan. Beraz mundu guztiak lehen eta orain herri
ttipi huni zor deraukonaren aitortzea, ongileari eta onura-emaileari
zor zaion esker-onaren erakhustea baizik ezta.

Grekoek paregabeko sarkortasunaz geometria fundamentatu zuten.
Heien aitzinean egon ba ziren geometriaren ikhertzetan ari izan zi-
renak. Aigyptutarrek ba zekiten lurra neurtzen, Babilondarrek iza-
rren gyroak sorotzi ukhan zituten. Berhain Matematikaren barnako
legeak Logikaren bidez antolatzea grekoen gauza izan zedin.

Euklidek geometriko lege guztiak batzu bertzeetatik atheratzekotz
ordinatu zituen. Ordina huntan lehen oinharriak axiomatak izenez-
tatu zituen. Axiomatak berez enthelega ditzazkegun legeak dira.
Axiomat hauietan bethi danik paralleluen axioma konsiderazione
spezialaz iujatu izan zedin.

Iakina denez, axiomat hunek dio: "lerro bati, lerro hunen berhu-
nen gainean eztagoen bertze punktuan barna, lerro parallelu bat bai-
zik ezlekidikeo egon".

Berhain, laister ikhusi zenez, axiomat hunen valioa soilik lekhune
mugatueta zegoela. Axiomat huntatik ere geroz triangulen zokhoen
summaren legea atheratzen da. Lege hunen araura triangul baten
hirur zokhoen summa berdin bi zokho zuzen da.

Triangulen zokhoen summaren legeak, halabainan, lekhu ttipietan
baizen eztu valorik. Triangul baten alboak milimetru, metru edo kilo-
metru batzu baino handiagoak eztirenetan, lege hauien valioa bethi
sorosten da, bainan triangul baten alboak bezala meridianuak eta

aequatorea har ba genitza, heien zokhoen summa bertzea dela ikhusingen dugu, bai eta izarren arteko triangul baten zokhoak summatzen direnetan ere.

Irakurlea, geometra baldin izan ezpa dadi, berehala erranen de-rauku: "zuok triangul hauien iraitza kurvatzen baituzue!" Eta geure erantzueran haxe izan dateke: "eta nundik dakigu izarren arteko lekhunea kurvatua eztenik?" Beraz geometriaren azken oinharria ere empeirian dagoela ikhusten dugu. Gure Geometriaren legeek, razoi-namenduez eginak izan-arren, heien oinharria praxian dute, praxiaren bidez egiaztatu behar ditugu... eta praktikak ere gezurrezkoak izan ba litez egotziren dituzke.

Einsteinen Relativitatearen Theorian izar-arteke lekhunea euklidikoa etzela, kurvatua baizen affirmatu izan zedin, eta geroz praktikan affirmazino haur egiaztatu zen.

Hirur izarren artean dagoen triangul baten alboak ez tira zuzenak, kurvatuak baizen. Einsteinen iritzien araura izar-arteke lekhunea materiaren bidez kurvatzen da eta humelako kurvatua bat batez ere materia biltzen den tokietan dago, horrexegatik bertze izarretatik guganatzen diren argi-izpiek materiaren konzentrazioneko toki baten barna pasatzen direnean, beuren traiectoria kurvatzen dute. Einsteinen affirmazino haur, iguzki-ilhuntze batzuetan konfirmatu izanik zen.

Einsteinen Theoriaren bidez ere, lekhune absoluturik ere etzegoela onhartu behar zen. Newtonen Mekhanikak beren explikazinoendako humelako lekhune absolutu bat praesuposatzen zuen, horrexegatik ere baldin lekhune absolutu bat egon ezpa dadi, gure Mekhanikako legeak bertzelakoak izaiten dirade.

Iraitz bat konsideratzen dugunean, Eukliden Geometriaren araura, iraitz haur albo guztietatik luza dezakegu infinituraino. Bainan iraitz huntan kurvaturako ardatz bat ba lego, alde batetik urruntzen diren lerroak bertzaldetik urruntzen direnekin bilduko dirateke. Haur bi dimensionetako iraitz zelarta batetan gerthatzen da, bainan, eman dezagun, iraitz hunek hirur dimensionetako eduk ditzan, orduan ere kurvaturako radio baten bidez albo batetik luzatzen den planu bat bertzaldetik dathorkeon planuaz bilduko da.

Gure mundua laur komponentetako kontinua bat da. Huntan denporako koordinatua, lekhuneko hirur koordinatuez batasun bat dira. Einsteinen universuak mugarik eztuke, behain ezta izarigabekoa, Sphaira baten gainean edozein direkzinotan ioan gaitzke eta mugak edukiren ezitugu, behain, sphaira baten iraitza erraz kalkula dezakegu, sphairaren iraitza izarigabekoa ezpaita. Hunen eredura, gure Universuko kurvatura radio baten bidez determinaturik dago.

Lehenago ikhusi genduen bezala laur dimensinotako Kosmos hunen iraitzean dagozen galaxiak elkharganik urruntzen dira, haur lizateke, laur dimensino hauk determinatzen dituen kurvatura-rhadioa handiagotzen da. Galaxien systematak mugimenduan dagozta, igeska dioaz. Hortakotz, egunoro, geroago ta are handiago Kosmosko rhadioa bilhakatzeko baldin ba da, Kosmosko rhadio haur lehenago ere ttiptiago izanik da.

Horrexegeatik problemat huni behatzenago ba deraukogu, gure galaxiaren dimensinoak kontsideratu behar ditugu. Distantzia astronomikoak argi-urtheen bidez kontatzen dira, Argi-urthe bat neurri bat baizik ezta. Argiak bere abiaduraz urthe batetan egiten duen bidea, alegia.

Iguzkitik lurrerainoko bidea argiak zortzi minututan egiten du; Neptunuraino hogeita-hamar bider gehiago behar du. Gure galaxia iguzkien elitzea da, gora-behera 100.000 miliun izar-iguzki dira, gure galaxiaren diametru tipiena 20.000 argi-urthe eta diametru handiena 100.000 argi-urthe dirade. Berhain izar-eli haur universuaren eskualde ttipi bat baizen ezta. Holako izar-iguzkien elitzeak Univer-suan miliunka dagoz. Haukietan begi soli on batek soilik Andromeda-ko nebulosa ikhusi dezake. Bainan teleskopuaren bidez lekhunearen sakonguetan anhitzak ikhusi ditzazkegu. Gure galaxiaren eta hurbilen dagoen nebulosaren artean ba dago, gora-behera, miliun argi-urtheen distantzia; bainan geroago eta nebulosa gehiago ikhusi ditugu lekhunearen sakonguetan; hekiek gehienetan spiralaren ahantza baitute spiral-nebulosak izeneztatzen dira. Nebulosa hauk lekhune kurvatuaren iraitzean sakabanatuta dagozta, Lekhune haur, ezta Euklidek uste zuen anzokoa, Riemann-ena baizen. Spiral-nebulosen kopurua hamar miliarda da kosmosean.

Erran dugunez, spiral nebulosak elkhargandik igeska dioaz, haur da, igeskako higikune batetan dagoz. Higikune hunen abiadura Doppler-efektuaren bidez neurt dirogu.

Munduko rhadioa hantzen da, Orain —dirudienez— haren izaria zenbait miliun argi-urthetako da.

Kosmosko rhadioa, lehen, ttiptiagoa izan zela rhadioaktivitatearen bidez ere konfirmatu dugu. Rhadioaktivitatearen ikhertzeez, munduko lehen-Historiaren aztertzeo possibilitate handiak ditugu, h.d., haren Historia zehatzagotzekotz. Elementu rhadiaktivu baten utzikin ttipien bidez lurreko maila geologikoak zehaz ditzazkegu. Methodu huntaz ere meteoriten zaharzaroren determinatzeko hel gaitezke. Hauien bidez, Kosmosko adina determina dirogu eta ikhusi genezakeanez, Munduko lekhunetan hamar miliarda urthe baino zaharragoa den gorputzik eztago eta behar-bada adinaren determinatze haur ere

luzeegia dateke, Kosmosko gorputz guztiek laur miliarda urthe baino zaharragoak ezpaitira. Methodu haien bidez ere elementu batzuen berhaien adina determina zitezkean, hortakotz Lurraren gainean eta Meteoritetan dadukagun Uran elementua duela hirur miliarda urthe sorthu zen.

Resultatu hauk Nukleu-Physikaren bidez ardiets zitezkean. Ia berdina spiral-nebulosen ikhertzeek dioskute. Orain hirur ezpa laur miliarda urthe duela egon zen Kosmos askozaz ttipiagoa zen.

KOSMOSEN ADINAREN DETERMINATZEA

Hydrogen-atomu baten oinharrien artean, h.d., Proton eta Elektronaren arteko attrakzioaren indarrak bi dira. Lehena elektrikazko zamaren bidez egiten den attrakzioa; protona positibua eta elektrona negatibua baita. Bigarrena Newton gravitazioarena da. Attrakzio indarrak beuren izarian distantziaren quadratuari okherretara-poporzionalak baitira, bi bortxa haien arteko proporzioa numero zehatz bat da, distantziari eztatxekon zifra alegia. Halabainan bi indar haukien arteko razioneko zifrak handiera berarizkoa du, gravitazioaren elkharganatzeko indarra elkharganatzeko indarrak baino anhi-tzetan tipiagoa baita, bien arteko multiplikatzeo faktorea 10^{40} (hamar/garai berrogei!)

Diracek, razione hunen giblean bertze zerbait ezkututzen zela uste ukhan zuen. Geuk, neurtzekotz darabiltzagun unitateen ez-egokitasuna zela uste ukhan zuen. Beraz Kosmosko izari neutralen bilhan ioan zedin. Haietan elektron baten diametruaren izaria izari-elementaria bezala onhartu zuen, haur da 2×10^{-13} cm., (bi bider hamar; garai minus hamairur) nahiz: $2/10^{13}$ cm. Geroz denpora elementaria aukeratu zuen, haur zatekean argiak izari elementari baten egitekotz behar duen denpora, 10^{-23} sek. (hamar; garai minus hogeita-hirur sekundu).

Unitate haien bidez, Kosmosko adina expressa ba dezagu, oraiko Kosmosko rhadioa, izari elementari hunen multiplua den 10^{40} (hamar; garai berrogei) faktorea dela ikhusten dugu. Beraz huntaz ere Kosmosko adina neurt dezakegu; haur da, 10^{40} denpora-elementaria baita, bertze hitzez, Kosmosko sortzea danik orain dano 10^{40} denpora elementariren unitateak iragan dira. Hortakotz Diracek phrasis haur formalatu zuen: "Gravitazioezko konstantea Kosmosko adinari okherretara-proporzionalkiro tipiagotzen da."

Eddingtonek kalkulatu zuenez oraiko Kosmos guztiaren protonen eta elektronen kopurua 10^{80} (hamar; garai laurhogei) da. Eddingto-

nen kalkuluan: 2^{256} . Diracek problemat huni erantzun haur eman zeraukon: Elektronen eta protonen kopurua orain hoin handi den bezalakoa da, oraiko kopurua delakotz, bainan kopuru haur ere handiagotzen ari da Kosmosaren expansinoaz batera. Pascual Jordanen aburuz, Kosmosean tarterik gabe massa berria kreatzen da. Eta haur galaxietan agerten diren Novaen bidez dakhusagu. Novae izenez lehen "izar-berriak" izeneztazen ziren; askotan periodu batetan agerten eta itzaltzen ziren izarrak. Dirudienez, izar haukiek beren volumina handiagotzen dute, bider askotan. Bertze izar batzu ere ba dagoz, supernovak izeneztatuak. Gure galaxian behintzat denpora historikoetan hirur supernova ukhan ditugu, Tycho Brahek eta Keplerek ikhusiak, 1572 eta 1602-garren urtheetan relativukiro. Tycho Brahek erraiten duen bezala, astebethe batzuetan izarrezko argietan argiena izan zen, geroz ia itzali zen eta begi normalaz etzitekean gehiago ikhus. Hirugarren exemplua txinarren ithurri historikoetatik ezagutzen da; 1054 urthean gerthatua. Supernova hunen hondakina orain Karramarroaren Lanhoa bezala harzaratu da. Hunelako exemplu batzu bertze galaxietan ere ikhus ginitiroke, holako supernova bat, bere argi-handienaren denporan galaxiaren bertze izar guztiak bezainbertze argi da. Unsoeld astrophysikalari alemanoak hauteman zezakeenez, gure galaxiko izar guztiek, zenbait miliardetako adina baino gehiago eztute, batzuk hamar miliun baizik ere eztute; haur lizateke gure lurra sauriez bethe zelarik sorthu ziren. Beraz izar-berrien sortzea tarterik eta tairik gabe gerthutzen den ekhintza dateke. Hunen araura hypothesis haur egin genezake Munduaren bilhakatzean barna harzara baldin ba gaitez Unversua lehenago ttiptiagoa izen zela ikhusi behar genduke. Orduan ere iaio mundu berriak ttiptiagoak ziren. Kosmosko bilhakatze huntan lehen maila Riemann-lekhunean egonikako *hazi* bat baizen etzen, haren rhadioa denpora elementari lehenengoan izari-elementari bat baizik etzen.

Beraz munduaren iathorria atomu primitivu bat izan zatekean. Atomu huntatik eta hondakinak bezala Kosmosko-izpiak orain legozke; rhadiazzino fosiliak bezala dagoz, indar sarkor-sarkorraz. Izpi hauk Unversuko edozein aldetatik guganatzen dira. Atomu primitivua lehertu zenean sorthu ziratekean, eta galaxi urrunetaz haraindian dagozken lekhunetatik dathorzkikegu. Batzuen aburuz, Shiva Nataraddaren dantzaren arauz, expansino haur arhina dateke eta are arhinagotzen; berhain geroago gelditukoago da, eta galaxiak berriro elkharganatukoago dira. Sua berriro izanen da... eta ezerezko diametro batetaz urhent liteke. Physikalari batzuen aburuz munduaren entropia bukatuko da, behar bada, entropi haur negativua bilhakatuko da.

GURE EGUNEROKO BEHARRA

(Gizonaren izaerazko ipui zaharra)

Afrikatik etorririkako gizona, Afrikara joan gabeko gizona, bertan geunden haek eta hirurak, bazkaldurik eta kafe kopak edanik, Montekristoren ke urrintsua dastatzen genuelarik. Arbola ondoko txakolin etxean, ederki bazkaltzen zen, baina kafea oso txarra zen, denpora haretan. Orain eztakit, Flaudiobrigara baitadukat eguneroko beharra.

Afrikara joan gabeko gizonak kontua eskatu zuen, eta nik faltrikarikatik maindire ferde bat atera nuen.

—Pobre jaioa —esan nuen—, damu dut. Aberatsa banintz, banku paper eder honekin emanen nioke su zigarro honi.

—Baina nola etzaren —erantzun zitzaidan—, zigarro eder hori ahoan dadukazularik ere, lanera alztatu behar zara, berehala.

—Bai, hala egia. Gogorra da eguneroko beharra. Hau da gizonaren izaerak merezitu duen nekerik gogorrena.

—Bi gizon klase daude lege horretatik libre: aberatsak eta zoroak.

—Aberatsaren beharra ezta egunerokoa, ordu orokoa da, momentu orokoa. Naikoa lan eta buruaren hauste daduka haren dirua konta eta gordetzearekin. Gauak itzarrik ematen ditu lapurren bildur.

—Eta zoroak?

—Bai. Zoroak.

—Hoek apartekoak dira.

—Eztira apartekoak. Eguneroko beharraren legearen azpian daude hoek ere. Notizia zehatza dadukat horren gainean, aurren eskukoa.

—Baina nola da hori posible?

—Ipui bat kontatuko dizuet, Bermion gertaturikakoa.

—Ipua ala egia?

—Benetako pasadizoa. Labur da, eta zuek ez aspertzeagatik, kontua ekarten duten artean kontatuko dizuet, hitz bitan.

Bermion sartu zuten behin gizon zoro bat; Bizkaiko banku etxean egon zen leihatila baten atzean berrogei urte enplegatu, eta horregatik ezten inor harritu burutik egin zitzaionean, arrazoia galdu zuenean.

Urrikariak etzuen ahaidetik, bakarrik zegoen munduan, familiarikan gabe. Beraz, Diputazioak bere kostura eta gastura onartu zuen Seinorioko zora etxean, damu haundiarekin. Egia da etzitzaiola oso kario urrikaria gobernuari ateratzen, oso jatun eta edatun txarra baitzen, eta ogi pizka busti birekin ematen zitzaion mantenua.

Behin karta joko bat eman zioten, liberti zedin. Harekin etzuen inork jokatu nahi, oso hasarreorra baitzen, oso samingarria, eta karta txarrak ematen zitzaizkionean, beti esaten zuen tranpak egiten zizkiotela, eta karta onak ematen zitzaizkionean, ongi jokatzeari zorte ona omen dela. Beraz, urrikariak, bakarrik jokatzen zuen.

Aurren aldi batean, harentzat bakarrik jokatze hura, denpora dohainik eta urrikari emate bat zen, burua arintzeko modu trankil bat. Baina gero, denporarekin batean, gauza beharrezkoa zen, zer egin derrigorra, premia bizia. Eguneroko, joko bat atera behar zuen.

Joko moeta bat baizik etzekien, baina hura ateratzen oso trebea zen. Kartak ongi ala txarki emanak zeudenik, laster zekien. Eta txarki emanak bazeuden, berehala nahastutzen zituen berriz. Honela, aguro ateratzen zuen jokoa. Eta etzen mahaitik jaikitzen, jokoa ongi atera arte. Zorte oso txarra edukitzen bazuen, bazkal ostean segitzen zuen.

Bere jokoaren fortuna biribiltzeko, ohitura hartu zuen, bigarren joko bat egiten. Joko honen ateratzean, etzuen zorteak parterik hartzen. Lehen jokoa atera ondoan, kartak bere ordenamentu naturalean geratzen ziren, bateko urrearekin hasirik eta errege bastoarekin buka. Aurren karta eta azkena biltzen zituen, eta mahai gainean inuitzen zituen biak; eskuan geratzen zitzaizkionekin beste hainbeste egiten zuen, eskuan kartarik geratzen etzitzaion arte, eta hau berrogei eta hamazortzi bider egin ondoren, kartak lehengo ordenamentura bihurtzen ziren, berez.

Hau zen haren eguneroko beharra, zoro baten beharra, behar eroa, bai, hura bete gabe inoiz gautzen etzitzaiona. Baina behin...

Behin, bigarren jokoa egiten zuenean, mahai gainean bi karta imini beharrean, hiru imini zituen. Karta oso zaharrak ziren, eta sano koipeztaturik zeuden. Beraz, bi karta hartu zituen azpitik, goikoa-ekin biltzeko. Hau birritan gertatu zitzaion, eta hura etzen konturatu, azkenean karta pare bat gelditu zitzaiolako eskuati. Berrogei

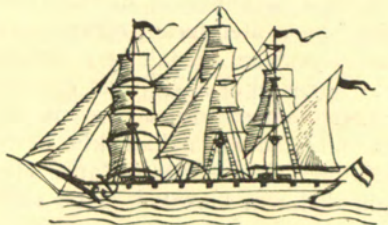
bider (behar zirenak baino bi bider gehiago), nahastu zituen kartak, baina hauk etziren lehengo ordenamentuan jarri. Etzuen konprenitu, baina pentsatu zuen gehiago bider behar zirela haretan, ordurarte haiekin naikoa eta aski izan zela, baina haretan, noski, gehiago behar zirela. Gaua egin zitzaion, eta kartak etziren ordenamentuan jarri. Asko tristatu zen, eguneroko beharra bete etzuelako, baina pentsatu zuen biharamunean irabaziko zuela egun haretan galdurikako zer egina. Eta biharamun osoan bere teman jarraiki zuen, biharamunean eta hurraneko hilabete osoan, baina kartak etzitzaizkion ordenamentuan jarri, geroago eta nahastutzenago zitzaizkion. Harek etzekien, Josafateko zelaian ere harekin segituko zuela, behin eginikako hutsa etzela erremediatzen kontu berriak ateratzen ezpadira. Pentsatu zuen beharra etzuela bete, eta...

Eta etzedukala bizitzeko zuzenik. Beraz, bere gerriarekin urkatu zen habe batetik...

Bazkaria pagatu nuen. Nire ipuia akabaturik zegoen, eta Dauphinean abiatu ginen Elorrietatik. Zorrotzaurrera heldu ginenean, Gineako arbolak ikusi ondoren, esan zuen Afrikatik etorririkako gizonak:

—Eta? Gizon guztiak ez al gara zororik egonen?

GABRIEL ARESTI.

ARROTZ ILLE-ORIA

Nere erriko egun luzetan, uda egun luze bat da. Kastilla gaindi jauzika Afrikako aize motzak jo gaitu. Ego-aizea beroegi da irau-teko; baina artean, ibar ondoan aire lausoa, labe barrenetan bezala, dantzan ari da. Aberen oiua, makina otsak, bizi edo lan señaileak ez zenezake boroga. *Uhaitza*, mendi-ura bakarrik bere lurrezko ontzian kantuz ixurten da. Herots bat, zarata bat bereixten da ordea: zast-pirrist, zast-pirrist. Gizon bat lanean ari duzu. Gizon bat bide egiten. Bere pala zastez arri-txintxorren metan sartzen da eta pirristez arriak txinka bakanak piztez lurrean barreiatzen. Arri jaurtiak eta ur auzoaren kantuak azali logalezu bat bilbatzen dute.

Bidegilea Pette da. Arropa urdinak goizean jantzi ditu eta illuna arte gizon urdina lanean egongo da. Bero latzgarriaz ez da konturatzten, ez eta ibarreko musikarekin logaletzen. Petteren burua utsik da, ez dakigu aspaldidanik edo goizean pala haren artzean alakatu denez. Ez alai, ez itsik, baietzik eta ezetzik gabe Petteren gogo zast-pirristakan ari da.

Goizadanik bidea uts da jendez. Areta Petteren atzean, ura, arriak gaindi jauzikan ari da eta urari begira norbait lan-gunera urbiltzen zaio. Bi ordu beranduago eguzkilea eztiago da. Gizona bide egileari so egiten asi da. Bidegile buru utsak ez du borogatu. Baina bidegile giza gaixoa gosaltzeko lurrean jarri baiko, Arrotza bere aurrean zutik dauka. Andi, ille ori eta begi urdin: arrotza da. Haren begi biak irri-parrez distiratzten dute: —Arratsalde on. —Ba zuri e, enia aisa hobe—. Gainera dio Pettek lana aspergarri dela, arri ta arriekin beti ta. Berealaxen biak berriz ixil dira. Arrotza makurtzen da eta lurrean zerbait biltzen du: arri bat. Bidegileak ez dio so egiten, baina arrotzak prediku gisa: —Ezaguna aal zaizu arri hau? —Ezaguna aal duzu eguzkian distiratzten duen hau? Pettek arriari begirada bat, gero so luze bat. So eginago eta arriak distiratztenago. Pette zutik, Pette belaun-

ikatzen. Pette lauazka arri metaren gainean erorten da. Arriak banaka artzen ditu, biotza pilpil. Kuartz ezpalen dizdirak lilluratzen du eta bere atzera *Urrea* ez diren, balio gabeko arriak, botatzen ditu.

Arrotza joan da eta gaua hor. Gaua beltz da Andoze zokoan. Pettek odeien atzean ezkutu illargia maradikatzen du; baina laister loak arri metaren gainean egoixten du. Biaramenean, arregura eta larrialdi batek goizean Pette iratzartzen dute. Argi ozkorria da. Urru-netik artzain batzuek, Pette larrapoka arri bereixten ikusten dute. Artzainek bidegile gaixoaren eretzean igaraitean arpegian zozo begirada bat atzemaiten diote; gainera ez da usu bidezain hura palari arrimuz "aizea ebakitzen" ikusi. Artzainek diote arrazoin duela atsenden artzez, deskantsatzez, eguzkitara lan egitea ez da jende lan bat. Beste jende asko igaroko dira goizean, baina Pettek ez du geiago entzuten, ez ikusten. Geroxeago Zubu eta Bidetako jaun kontrola ibarraren beste maxelan so dago. Goizeko amarrak inguru potiko bat Petteren parean gelditzen da eta nagusiaren mezu bat ematen. Eguerditan Pette Zubu eta Bidetako etxetik jalgitzen da. So galdurik, lana galduta etxeari buruz doa. Buruzagiak esan dio beste norazpait lan billa joan dadin eta burua sendatzeko leen bai leen mediku on baten gana ager dadin.

Pette leentze gau artan etxetik kanpo lo egona da. Bere etxeko zubira baiko nor ez du ikusten zutik, irri-parrez: ille orizko arrotza. Pette kexu, asarre gorri dago. Dio arrotzaren maltzurra gatik, arrotzarren gezurrak gaitik, lana galdu duela. Arrotzak aldiz deus ez duela galera hortan ikusteko. Ez jakinaren horrek, gaindierazia Pettek Arrotzari "oloak eskaintzen" dizkio. Besteak ezetz erantzuten. Ots ametsa iduri du ikusgarri horrek. Bidegileak dio:

—Atzo arrastiko Urre pepitarena zer enganiua. Niri emuts, pobre, naizenari holako egitea orobat da.

—Ixo! Jainkoarren, hola odol naasten bazira errex ulertzen duzu gertatu zaizunaren iturria zein den. Zer bearra zenuen, eroen gisan, ta jenden aurrean urre pepita bereizten ibilli. Nik bildua ia lur-rean zeudenetan artua nuen, ez meta osoetan. Bestela ere zuk, arriak ain ongi ezagutzen eta badakizu batean ardoietik, bestean ibayetik atreak direla.

—Barkatu jauna —inardesten diolarik Pettek laisterra artzen du. Noraino doa Pette? Erreka Xuri-ra baizik. Gogoan pasatzen du: badakiat Urrea non ediren nezaken. Handik ordu erdi gabe gizona axkoilta bat eskuan, zuaitz gazte egoixten ari da ta geroago arri biltzen. Ez da guti arro bere ur-presaz: arri andien muru gainean, zuaitz meiarak kurutzelaka eta zuloen artean tapatzeko loi ta arri xeeak. Orain asiko da ondar urreduna ur-presaren zolan pausatzen. Baina

zer da? Ostiko gotor batek Pette urera botatzen du. Gizon alimale batek orain lepoko larrutik arrapatzen du eta oiur andi batzuekin uretik ateratzen:

—Burutik joana aiz ene zuaitzen alaxek egoixten eta belardia urpean ezarten. Kendu itzadak arin arri eta egur guziak ez baduk *Ede Xurien* gana inguru bat eman nai.

Zapetan urak urrats guziez flost esaten du eta atorra bustiak Petteri bizkar ezurretik beera otzikare bat ematen dio. Bide berrian deneko, urari so norbait ILLE ORI eta zeruari so begi urdinak irriparez. Harek ikusi gabe, haren atzetik Pettek igaran gogo du. Ez balu Arrotzak zentzu bereizi bat atzean igarotzen direnak borogatzeko:

—Nola dabila nere adiskide hori?

—Oso gaixki eta gaur zurekin izketako, elestako, gogorik ez. Zure aolkuak bide aski mixeri badut jasanik.

—Barkatu, baina berriz zer agitu zaizu?

Eta bidegile itzontzia asten zaiola kondatzen: —Zuk erran bezala... Guzia entzun duenean Arrotzari irria ber-etorten zaio eta karkazaz:

—Dolu dizut baina egunaz egitekoa ez zen.

Hortan Pette eta arrotza bedere alde joaiten dire.

Pettek etxeko bidea artzen du eta etxen gordaxka, ebaixka, tresna tokian sartzen. Pala bat, saski bat; zetabe edo bae andi bat artzen ditu. Gau hontan ilargia odei gaintetik agerxetan da, argizagi xuri da eta aisa ikusten aal duzu gizon bat, galtzak gora aspilduta, belauraino urean sartzen. Ondar xeea palan artzen eta xaxkia betatzen du; gero belardi batera eramaten illargiaren leñuruetan arriak bereixteko Zetabea erdi zutik leizar bati arrimuz ezarria du eta palataka ondarra zetabea botatzen du. Illargiaren pean arri guziek ñirñir egiten dute. Ain duzu gure gizona arri distirakorren bereizten okupatua non eta sasi auzotik datozen karraskak ez baititu entzuten. Tximista urera erorten da eta tiro baten zartak aanatzen du. Petteri atzekalde mar-dulak erratzen dio eta ai-ei bat ozena eginerazten. Berriz esku zatar batek lepoko larrutik artzen du. Arriturik burua inguratzen duenean ilargiak erakusten dio Irizain bigoteduna eta Arrantzuzaina so. Hona zer konplimentu egiten dioten:

—Uste genuen axeriago intzala, beti enganiatu ukan gaituk eta orain illargi xuritan, eskuz arrantzun atzemaiten aigula. Ho! Ho! Ho!

Bi gizonen artean Pette irira jaitxi da eta bere auzi-eguna itxo egiten giltzapean dago. Itzalean dagon artean, mirakuilluz bezala, ez da errekarik latsunturik, gisuz errerik izan, ez eta eskuz arrantzalerik ikusi izan: beraz denak Petteren buru gainera erorten dira. Kondenatua izan da, baina Zubu eta Bidetako jaun bat jakile, haren buru mee

estakuruak kondena gogor baten axolbena ezarri du. Halaz ere bi illabete itzalean igaran bear ditu.

Bi illabete joan dire. Goiz hontan buru apal Pette ikusten dugu Itzal-etxetik jalgitzen. Presondegi atean aiduru, zai, betiko IRRIPARRE goxoa, oiko ille orizko Arrotza. Pettek dio asea dela beti bere bidean enpatxu aurkitzez. Aski, lana ta ohorea galduerazi dion horren ikustez:

—Lana bai, ohorea bai, baina nere bizirik ez duzu izango.
Erantzuna bipil bota zion Arrotzak:

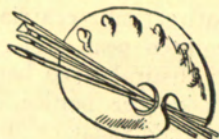
—Buru arina zira, ez duzu nere aolkuen ona ateratzen jakin izan, Orduan Pettek asarre:

—Nor zira zu, bada, neri trufatzez mintzatzeko?

—Ni zure Irudimena nuzu Pette.

Eta Pette, asarre gestu andi bat egiten duela, ibaiera erortzen eta itotzen da.

D. PEILLEN.

«BORDEL» bertsularia

José María Satrustegui

—“Bordel” zenaren kantiak behar ginuzke bildu —aipatu nion behin batez kantari polita izanikako luzaidar bati—. An ikusiko zintuten gizona, nunbaiteko min aundi bat hunki izan banako bezala jauzitzen:

—“Bordel”en kantiak? —erran zidan—; gaixo Bordel...! Lehen ere bildu nahiz ibiliak dira; gero utzi zuten dena bere gisa (erdi-erdara direla zioten...).

Atsal-askaria egin berri zuten pentzean: etzen belaro. Zeruko lano guzien ilundurak irets izan balitu bezala apaldu zen begi arien soa... Lauetan ogei urte zituen beteak; orai hila da.

Erri bakotxak baditu bere hunkitzen ahal ez zaizkon gauzak, eta Luzaiden “Bordel” zuten gure xaharrek. Zenbat aldiz ez dute erran!:

“Kantu xarmantak, Bordelen kantiak...!”; “...orai ez da gehiago alakorik aitzen...”

Eta ez erran erdi-erdara direla; egileak berak ere artzen ez dituzten oraiko bertsuak zertako balio duten, entzun zinezake.

Bertsularitzak, anitz aldiz, ori du: ago finen betetzeko ainbat ezti, ez; edo karats aire poxi bat... (ez dira denen agoak ere berdinak).

Eta galdegiten dugu: zer berasulari modu zen Bordel?

Enrique Zubiri “Manezaundi”, luzaidarra zen Bordel bezala, eta beti aipu onean zuen gure bertsularia. Ortako zion:

“Otxalde, Etxahun eta Boryel ziren mendiz bertze aldeko iru pertsulari aipatuenak...”

Eta Bordelez, bereziki, erranen zuen gero:

“Diteken gizonik izaite eta yite ezti eta berexikoa zen, eta eskual kantak eta neurtitzak bihotzian errotik sartuak zituena.” (1).

Bertsuak “biotzean errotik sartuak zituen gizona”; zer egia! Elaike bere nortasuna obeki agertzera eman lezaketen itzik arrapa.

Lur iraultzen ari bazen ere, paperra ta luma sakelana ibiltzen omen zituen beti; eta lana utziko ere noiznahi, zerbaiten markatzeko artetik.

Beste batzutan berriz, aitzur-giderra zerura so jarrita itzuliko omen zen etxerat, paperrik ez bazuen.

Amak erasiatzen omen zuen orduan, “etzela ura laborari baten laneko manera-ta”.

Erran zaiken bertsutako jina zela mundura; eta ori zuen gogoan.

Alare, bertsu kontuan ez dira bertsulari guzien argiak berdinak, eta zonbaitek uste izan dute “bertsu paratseko” izpiritu gehiago bazuela Bordelek, gero “emaiteko” baino. Bere errian ere bada sineste ori.

“Bertsularia” eta “koblaria” ez dira gauza bera gure artean. Manezaundik errana zuen orai bano lehenago:

“Bainan erran behar dut Benafarroan, eta uste dut Laphurdin ere, pertsularia eta koblakaria ez direla gauza bera.

Lehenbizikoak dira etxian pertsuak egiten dutenak eta kantua berari emaiten dakotenak. Bigarrenak, koblak egiten dituztenak oste baten aitzinian, edo beste batekin ari dena gai bati buruz iardesteka.” (2).

Egia da gaur beste aldera artzen direla bi itzak: “koblaria”, bertsu ikasien emalea; eta “bertsularia” prestatu gabe jendên aintzinean ari dena. “Bertsu Berriak” emaiten ditu arek; besteak berriz an be-nean “asmatzen”. Nun-nahi badira “bertsularien” festak.

Bana ikusten da diferentzia: bigarrenak badu, erdaraz “improvisación” erraiten zakon etorkizun berezia.

(1) A. Irigaray. “Prosistas Navarros”. Pág. 58.

(2) A. Irigaray. l.c.
“iardesteka” = contestándose.

Zointarik ote ginuen Bordel?

Ez da asmaketan ibiltze behar aundirik; bere lan gehienak, paper gauzen kutsua berekilaan dute. Beste batzutan berak erraiten du:

“Inprimerian daukat orduko suyeta” —dio “Limiten gaineko” bertsutan; Eta bortxaz egiten zuela, aski garbi, agertzera emaiten:

“Suyeten publikatzen orai asia niz
Oroitzen eztirenak abertitu nahiz,
Xefen obeditzera obligatu bainiz...” (3)

“Bankako neskatoen” kantutan ere aitortzen du:

“Serioski izan dut nunbaitik ordena
*Bertsuen paratze*ko ar dezadan pena.”

Azkenekotz, “Xuharren eriotza” Iruñen argitaratu zuen, eta “*kantu ok eman dira*, ez libertitzeko” —erraiten du—; “baizik ere guziek esenplu artzeko”.

“Bertsu paratzea” eta “kantu emaita”, Bordelen agoan, Bertsu Berrien solas bera da: Erran nahi da, koplaria zela.

Bana oriek oro ala direla, ez da gure gizonari “bertsulariaren” etorria —eta etorri aundia—, ukatuko dionik izanen. Herriaren sudurra gauz-auetan, ez da nolana hiko sudurra; eta Otxalde-Etxahun, bi bertsulari aipatuekin batean ateratzen bazuen Bordelen izena bere iritziko ona bear zuen izan.

Gertatzen dena da bertsulariaren lanak bizi laburra duela; behin aditu ta galtze... nun eta ez den arte-oneko norbait an gertatzen.

Beste batzutan berriz bertsularitzatik ateratako gauzak, zabaldu dezazke egileak berak, bakardadeko lana bezala. Aisa da orduan, denbora arietako “bertsulari” onak, “koblari” bezala ezagutiak izaita bakarrik.

Duela egun guti eta bertsu solasean, erraiten zidan jakitate aundiko maisu batek:

“Beti ere —geienetan bederen—, zerbaitek beartuta lan egin oi dugu: edo ogibideak, edo barneko erdi-bearrak, edo zerbaiti diogun maite-garrak.”

Bordelek etzuen bertsutarik bere ogia biltzen; eta erraitekotan nago “maite-garra” bano-re gehiago zuela, delako “erdi-beharra”. Orai ikusiko duzue.

---

(3) “Limiten gainian”. Lenbiziko bertsua, eta 12 garrena.

Familia guzitan izaiten dira beren gora-berak, eta gure bertsulariak ere ukan zuen "ñika" zerbait etxean. Arnegin, "Baxoko" alaba zuen bere emaztea, eta joan zitzakon Arnegira. Uste izan zuken gaitxoak, Manez joanen zitzakola ondotik xerka bana Bordelek bazuen aski lan arto-jorran.

Zonbait egunen buruan, eta ari delarik mutilarekin jorran, ikusten du berriz bere bidean eldu dela. Akort baiziren nagusi-mutilak, erraiten dio onek:

"—Etxekoandre! Zer berri da Baxoan!!!"

Eta nagusiak, itzetik ortzera:

"—Etzela onendako deuse laxoan!!!"

Nolabait lehertu behar, eta bertsu bat atera...

* * *

Badu bere bizian beste gertakizun bat ere. Teilatua itzultzen ari omen zen, semearen oiua hauteman zituelarik; eta nun ikusten duen etxeko auntz bat otsoak eremaiten begien bistan.

Laster egiteko plazan, xutik jarri omen zen eta bertsu au eman:

"Otsoak tarrapata,
Semeak zalaparta,
Eta auntzak marraka:
Ar giten gu koplaka."

Edozeinek ikusten ahal du, lehenik bertsulari zela; eta gero auntzaren jabe.

Batez ere, finitzeko erranen dugu Bordelen kantiak errikoak direla, erri-xehetik atera direlakotz.

Eta erriarenak, biotza irabazi dakotelakotz.

JOSE MARIA SATRUSTEGUI.

Barrenetxeko iru argin-mutillak eta zaldi baltza

Iru mutill ziran Barrenetxian, eta irurak argiñak. Joxe, Baldasar, eta Peru gaztiena.

Mendikuriñ egiten eben aste guztian bierra argintzan. Astelen goizetan, egun-sentia baño lenago urtetan eben Ibarretik, eta zapatu illuntzietan etxeratzen ziran irurak.

Neguko zapatu batian, Mendikuriko tabernan entretenidu ziran pixkat, eta berandu egin jakien.

Gau illuna, eta dexente beteta etozan, kontu kontari eta kanta kantari, irurak umore onian.

Etziran konturatu Ibarreko kanposantura eldu ziranian, eta alegere pasau ziran andik, aitiaren egin barik.

Kanposantu ondoko arboladoian sartu ziranian, ixildu ziran pixkat. Illun eguen, eta etzan gauza aundirik ikusten. Baltzunak zirudien zugatzak.

Arboladoi-erdi ingurura eldu ziranian, mozolu zaratia entzun eben, eta Baldasarrek esan eban:

—Sorgiñak ete dabiltzaz ba emen gaur gabian?

Eta Peruk barre-algaradia.

Gero barrero be kanta kantari, iru argiñak.

Baiña laister ixildu ziran. Zaldi baltz aundi bat bidiaren erdian, geldi geldi.

Peruk, bidetik kentzia gura, eta makillakada bat emon buruan.

Baiña zaldi baltza ixillik eta geldi, lengo lekuan.

Peruk, len baiño makillakada aundiagoa, eta zaldiak ikararik be ez.

Irugarren makillakadia, indar guztiagaz, Peruk.

Orduan zaldia aunditu egin zan, bide guztia bete arte, eta arbolak beste azi.

Ariñeketiari emon eutsien iru mutillak, eta etxera sartu arte gelditu be ez.

Gaixotu egin zan Peru, eta ez eban osasun onik euki bizitza guztian be.

BITAÑO.

Iruren, 1961-XII-3n.

Euskal Zizka-Mizkak

(Folklore baratzeako entremesak)

Jaun andreak,

ORIXE aundiaren eortzeak ziran. Añorgako Eliz-atariak, Euskal-Zeru eskaratza zirudin. Gauza bat nabarmentzen zan; aukerazko maats-mordo galanta, "Urte-Guziko Meza Bezperen" irakurle, eskeroneko apaiz santuak. Ale gorri bat; Gotzaia bera. Euskaltzaindiko buru argiak, ainbat euskaltzale, olerkari kuttun, andere sotil aldra; danok bekoki-illun; guziok otoi-ausnarrean; oro biotz-negar txukaketan.

—Bat gutxiago!

Eta nolako battekoa!

—Alaere... "Egin bedi Zure borondatea".

* * *

Alako batean, lagun zaar baten aotsak, bere barru-korapilloa askatu bearrez, onela itz egin zidan.

—Ia, Bordari, zutzaz pentsatu degu; Donostiko Euskal-Astea dala ta, itzalditxo bat egin bear dezu.

—Baña, nik.

—Bai, zuk.

—Zertaz ordea? Gaia, emaidazu gaia!

—Tira, tira, zeorrek ikusi.

Konfiantza ori egiten zidana Arrue Jauna dala jakin bear dezute. Arroxo gelditu nintzan ainbestez.

Baiezkoa eman nion; ORIXE'ri eskeñiaz nere ez-bearren irabazi zerutarra.

Baiezkoa ematea gauza errex da, eta bildur naiz artu ez ote dutan nere sorbaldetan eraman dezakedan baño zama aundiagoa. Ezagun eta lagunak zeratenak begirapenez ikusiko ta entzungo nazutela badakit. Besteak... egia esan (bateonbat bada) eta barkatu, gutxi ajola didate.

Gaia; nere gaurko gaia. Begira.

Itzaldi sakon bat egiteko aurrena jakituria bear da. Nik ez dut jakituririk. Aidean joan nai ta ere, emendik orreraño besterik ezin joan. Oillar arroaren gisan “kukurruku” batzuek besterik botzen eztaikit. Egan, oso gutxi edo baterez. Bestetik, ni baño ere geiago zeratenai, zer esango, zer erakutsiko dizutet, nik!

Gaia. Sukaldari on batek ollagorrek goxo ta aberats ipintzeko, aurrena ollagorrek bear ditu. Auek eskutaratzen, labean erreta baño xaltxan askozaz obeak dirala —xaltxa illun batean— erabaki. Eta xaltxa on bat egiteko “xaltxagille” sonatua izan bear.

Entzun, Puzkalla ta xaltxa zaarrak, orko ezur ta gañezkiak; bere garaietan tipula ondo perdigatua, perrexil mataxa, baratxuri, piper, azenario ta abar artuak, ondo gesalduak, ondo urtuak eta “pasadore” txe-txe batetik igaroak; berebiziko oñarria ematen dio xaltxa-on bati. Orratx nun dezun lodi, garbi ta trinkatua. Zuk ikusi “trufik” ta Paris’ko perratxikorik bear dituzun xaltxa ornitzeko. Ogi xerra batzuek —xentimetro bat alturakoak— olio onetan prejituak ondo etorriko zaizkigu. Xaltxan itoak, on izango ditugu geroko.

Ardoa ez dugu aantziko; ardo txuria xaltxantzako, gero gorria edango badegu ere. Eta, kontu. Ollagor tripak ez bota!

Baño, ni onera ez naiz sukaldari bezela etorria; neri itzalditxo bat egiteko agindu didate.

Nere iritzikoak izango zerate, ordea, adierazten badizutet sukaldariak, itzolariarekin zer ikusia bai duela esatean. Esalarien itzaldia norbaitek jango badu, ba, piperra, gatza ta ozpiña bear. Gaia, xaltxan edo erreta ipiñi bear dan jakin. Xaltxan ipiñi bear duela erabakitzen badu, puzkall zaarrak ontzat artu —autore zaarrak alegia, irakurri—, gorria edango badu ere —gizartea gorritzen ari zaigu—; Txuria... —ortodoxoa— garbi-garbia dan tatxarik gabeko txuria, erabilli ikaskizunetan. Pakea bear degu, ta. Beraz..., ba..., itzleri ta sukaldari ez danak... Ez bait dit arrai xaltxa bat edo beste antolatzeak sukaldarien tajurik ematen. Ez bait dit olerki batzuek egiteak eta kontutxo batzuek irakurtzeak esalari baten izenik ematen!

Famili barruan “ditzolaria” izateak ez dit arraunik ematen iñungo txalupa aunditan “abantian” egiteko. Eta areto aundi ontan, ontzi aundi onetan, naiz familian izan ez nago familian. Ulertzen nazute.

Zueri, ordea, zerbait jaki eman bear; beraz, itzaldi sakonak alde batera utzia, kaxuela zaillak sukaldari famatuentzat utzia, ba, zuen

baimenarekin; asierako gauza ona bezela, nere "LOREZKO-OTAR-TXOTIK" (Panier-Fleurik, beria du fama); "Zizka-Mizka" batzuek eskeñiko dizkizutet. "Euskal-zizka-mizkak". Folklore baratzeko entremesak. Arteka xorta bat edango degu. Olerki ta bertsu gure edariak. Eta ez ditugu xaakotik edango, gutxiago kuiatik; itz berritan edo berriegitan esanda: leiarrezko edontzitik, baizik. Eta krixkitin-kraxkitin, basorik autsi gabe nai nuke ibilli. Eta geien bat, ene maastiko arno-txiki, gaxi antzeko ez txakoli ez ardo, ez pitar ez sagardo diren "nere gauzatik" xurrut egingo degu. Beraz, goazen aintzina.

UMOREA

Umorea galtzen asiak ez ote garen galdetzen diot nere buruari bein baño geiagotan. Gauz ederrik bada, ba, umore-ona, noski. Gogobiotzen argi-uera, barru-paketsuko printzak eguzki-izpiak bai liran, nork bere inguruan barreiatzea, ez al da gauz ederra? Alai izatea ez al da pozgarri? Kopetillun eta alkar ezin ikusiaz bizi bear al degu, gure artu-emanetan? Ari talka'ka dirudi gabiltzala aunitzetan gure batzarretan, gure bilkuretan, gure aldizkingietan. Umore ona, umore txarrakin trukatu gendun aspaldian, zoritxarrez; eta aldi narratzak aro gozarorik, legea dan bezela, dakarkin edo ez, zalantzan jartzen naiz askotan. Ondo dakit lurrean ez dala zerurik; emen gauza guziak dute bere itzala, atze-aurrea, uda ta negua. Jayotzak eriotza zor du; parrak negarra. Ta, nik diot, zergatik ez negarrak parra?

Umore-on apur bat ekartzera natorkizute; negutean beroa piztera; udaran itzala sortzera, illuna argitzera; alaitasuna bearrezkoa degula min-biziaren azpian ez iltzekotan esatera. Egin zagon ba, par; karkallikan gabe, ori bai. Gure irriparrak "animaren grazia" esan gura luke; ta norbaitek beltza baldin badu dijoala aitortzera, dijoala konfesatzera. Eta beste norbaiteri besopean kiliki ogin bear bazaio parra ixurtzeko, gertu nago orretako ere. Egin zagon par. Umore ona!

Bai, umorea galtzen ari gera euskaldunak. Nik ez det esaten par-ontziak izan bear degunik, algaraka ergel modura agertu bear degunik, ez. Baña, nere gaurko "zizka-mizkak" umore-onaren semeak izan nai dute, alaitasunaren errafiak; eta on deizuetela!

Amar dituk... atsoaren ipurdiko zuloak!
...danetatik kaka badu... naiko lan din gaxoak!

KUKUXO

Baditut esku-arteetan, aspaldian, erdi osatuta "kukuxo-idazlari" baten "gogoeta-ariñak". Begi luzeak dauzka. Jolas bidean dabil.

Egalari gogoasmen odeietan kulunkan, an xalto ta emen kox. Noiz argitaratuko? Aurrena baimenak bearko ditu. Neronek 3 R (aundientzako bakarrik), mallan ipiñia daukat. KUKUXO bazterrak apur bat astintzeko sortu zan. "Personaje" bizi-bizi bat dezute. Onatx irugarren ataletik artua; xalto egin bai du.

III. ASMOAK (Kukuxo)

Badirudi nere ixtoriak alako atsegin bat ematen dizula, arretaz ari zera beintzat entzuten. Neri ere atsegin zait jarraitzea. Guazen bada alkarrekin. Danetik kontatuko dizut: Maitasun kontuak. Jakiturari gaiak. Kirol trebetasunak. Jostaketa murririkak. Tripazai litxar-keriak. Gudu edestiak. Aldien gora berak. Aurrerapenak. Idazlien berri emango dizut, olerkariena ere bai. Musika berriz! xexu! (Yesus esatea ez baita ondo kukuxo batentzat.)

Zu ez itsumendu; biok lagun geran ezkeru urruti jua bear degu. Tarteka, ori bai, zist egingo dizut. Baña ez izutu, ortan bai naizela yayoa. Zu aspertzian lo jarriko zera, lo zaudela nik "kox", ez dezu nabaituko, ez bildurtu. "Koxka" beraren trebetasunak nereak ditut eta.

Nun eta nundik ikasi ditutan ez arritu. Nai dudan lekuan sartzeko eta nai dudanera irixteko aski dut lasa-lasai egotea bide-ertzetan; ate ondoan; kai-aldamenean edo egazkin-landan. Leku orietan aukerazko eta nai dudan bidea artzen dut eta iñor oartu gabe noa noranai. Igarobide, dei, baimen eta sarrerazlerik gabe. Aspaldiko laguna bezela neretzat laterri jauregiak beti ateari irikiak dituzte. A! kukuxo biurtuko baziñake. Zer edo zertxo ikasiko zenduke!

Ni, Kremlin'en egondua nauzu. Vaticano'n izana. Casa Blanca'n bitutia. Buckingham'en lo egiña. Hiro-Hito'rekin eizean ibillia. Hitler'i koxka egiña... eta nola! Chamberlain'en aterkian gordeta egona. Faruk'en korbata batean astea pasia. Lido'n eta Folies Bergères; Moulin-Rouge'n nazkatua. Churchilleri esku emana (onari sekula autsi-kitzeko kemenik ez dut izan, ain da zuzena ta ona), De Gaulle'ren laguntzalle. Eta K, eta K eta K'ren jardunetan egona. Kontu, kontu! Marlene Dietrich, Marylin Monroe, Gina Lollobrigida, Sofia Loren eta SO! Brigitte Bardot'en gona-azpikotan ibillia. Ze uste dek pa!

Irugarren atala utzi dezagun. Kukuxoak xalto egin digu bere egin bearra beteaz.

IV. NIRE IZKUTUAK (Kukuxo)

Nik gizonezkoak galtza-luze dunak, geinetan, erabiltzen ditut nere orga bezela. Galtzak, legezkoak badire, azpildura dute, aloz edo algaina.

Eroso-eroso norbait datorrenean, "xalto" ta aintzina, antziak kukuxo!

Maiz ordea, gizon askori, nik beintzat, ez diet jaramonik egiten. Usaia bereala gaztigatzen bait dit zeintzuk dituzten oñ garbi ta zikiñiak. Ni ez nioa beñiere anka xikiñekin. Oriek azala zakartua izan oi dute ta "koxk" egiten ez da errex izaten. Usandun orietarik ere al badet iges egiten det. Txorabiatu bear zaituzte beren lurrin iguingarriarekin. Lancome'ren Asperge... ta olakuak, neurri batean atsegin zaizkit. Gañerakuan ur-zale oriek dute azalik biguñena ta garbiena.

Gizonezkoen galtzak gañera, beuren azpilduran, auts goxo-goxoa lastai berogarriekin ornitua oi dute. Oatze beroa negurako ta gorde leku ona beti, gure endarentzat. "Montgomery" galtza motxetan ibiltzen zala ta, arako "moda" ua etorri zanean uste nuen nik... Agur galtza luzeak! Agur, agur algainak! Baña, ez; gizonak aztal-me dira geienak eta estali, tapatu egin nai izaten dituzte. Ola, obe. Bestela Prantzizko'tarrekin ondo artzen degu guk. Gizon argiak dira; ur-zaleak eta oyala, beren jantzia, gurea lez, gaztain kolorezkoa; "kamuflatzeko" ori bezelakorik ez da guretzat. Apaizak gorde-leku ugari dituzte, baña tabako usai geiegi. Gañontzean konpesonarioa egoki datorkigu nai degun aragia aukeratzeko; gazte edo zar; garbi edo zikin; alproja edo zintzoa zein dan antxe ikasten degu ederki.

Eliza ere leku bikaña geienetan. An ez dezu iltzeko bildurrik; koxk eta koxk bazabiltz, eta iñor ez da ausartzen zu billatzen. Itsuski bait litzake Eliz-Santu barruan gure billaka ibiltzea. Andre-emakume mutur gorri orieri, nik beintzat, Elizan eman oi dizkiet autsikirik ederrenak.

Kukuxoak xalto egin digu berriz ere. Utzi zaiogun oraingoz, or nunbait, zuetako bati koxk egiten. Arren, ez il gero nere kukuxoa! Bereala aseko da, ta lo premian dago.

ERRI-YAKINTZA

"Folklore baratzeke zizka-mizkak" nere itzalditxoia izendatzea ez da aski. Erri Yakintza'ren kutsu duten "esparragotxo" batzuek jan bear ditugu. Bearrezkoak bait ditu gure euskera eder-ederrak, gure mintzo bizi-biziak, gure ele illezkorrak. Ilko dala diote. Arranbillote!, kostako zaiote!!

Bertsutxo bat, aoa bustitzeko.

Erri-Yakintza alorrak
Gogoa'ren ore
Bost zentzumen'en muiñ
Orokar Folklore

Biziaren errape
Izan'en adore
Badu Euskal-Erriak
Yaungoikozko Lore.

Arrijasotzalle; aizkolari, korrikalari. Joku kontuak!! Bai, alaxen da. Gorputzari dagozkionak; gure Erriak maite dituenak Nik mai-teago ditut, ordea, atsotiz, ipui... bertsolari ta onelakoak. Auek animari dagozkionak bait dira. Baña ez pentsa gure baserritarrak aia bereak dauzkaten joku orietan, animarentzat janaririk izaten ez danik. Geien bat, danetan euskeraz itz egiten da. Antxe, bai, euskera bizi dala! Antxen bai, giro ta atsegin gure mintzairak.

1955'garrena zan, Apirillak, lau. Tolosa'ko plazan. Donamariako Mariñelarena aizkolaria, bere laguntzalle "Armalo"; naparra, gizon prestu askoa. Ba, Armalo'k onela lagundu zion bere lanean mutillari. Berak esan bezela lerro-lerroan jarri nitun. Sinistu nik bat bakarra ez detala erantsi, eta berak bein bakarrik bi aldiz esan zuela itz bera. Onela jardun zan.

Kaxka! Ori-ori! Emendikan! Aurrera! Zasta! Iñala! Lasai! *Emendikan!* Berriz! Ortxe! Eman! Autsi! Goyan! Luze! Aupa! Olaxe! Yo ta yo! Arnas. Segi! Ori dek sasoya! Tapla! Bertan!

Oi, euskeraren aberastasuna; oi, euskera biziaren txairoa. Jokua irabazi zuen; jakia.

Uskeria esango du agian norbaitek. Amore: tantaka-tantaka, ordea, betetzen da ontzia. Aleka-aleka osatzen lakaria.

* * *

Zalantza apur bat izandu nuen onerako gaia aukeratzekoan. Badut nere erriko folkloreaz lan aundi-xamarra asia; zabala ta irizpen sakonekoa. Naro ta parrastaka egin naiak, asmoak luzakor, antxe dakat, beste gauz aunitz bezela noiz bukatuko Nerekiko esan nuen, ordea, Ondarribiko arazoa duk eta agian beste aldi batean, bertako jai aldi batean edo, ustuko duk ire mantusa, ire pardela, ire folklore zorroa. Alaere ager bide bezela, so, nere asmo orien erakus batzuei; aipatuaz, bakoitzetik erakuspen bat edo beste emango dizuet.

ONDARRIBIKO FOLKLORE'ko, *ezaugarri batzuek*

—*Aur jostaketa bilduma.* Bere lelo, kanta ta abar.

SALMORTALKA.

“Pare dagonari begiak musu-zapi batekin tapatu ondoren, mutiko bakoitzak eskuetan bere kapelua, bere txapela —askotan urakin edo txixetan bustia— iñalaka joka asten dira. Pare dagoana makurtuta dago ta onela kantatzen dute:

“Sal mortal, zakurran ipur zulotik, aren ondotik, bule!”

ONDARRIBITARRAK DARABILTZKIGUN ITZ BEREZIAK

PUÑITU.—Arek arraia puñitu dik!

Amuagaz, aotik arrapatutako arraia.

BALLARA.—Ori txori ballara!

Ballara = aunitz.

KALARO.—Au, kalaro joka ari duk!

Kalaro = beti.

TIPATU.—Ara! Txoria tipatu duk!

Tipatu = jarri.

BUFANTZA.—Etxe ortan bufantza bazeok.

Bufantza = ugari.

ANTXINATUA.—Au, txoko onetan antxinatua duk!

Antxinatua = oitua.

ESAKIZUNAK

Urrukutarra.—Kurrukutarra!

Berriz esan nai du, Nork berak edo beste batek garaiz esan ezkeru, jokua berriz asteko eskubidea ematen dio.

Biyak-Baltz.—Bakarrik-Baltz.

Zerbait arrapatzerakoan norbaitek esaten badu, ba, erdi bana egin bear.

OITURAK

Kaudan-kaudan, duenak eztuenari eman.

Omnia Saindu. Deunoro. Tolosanto'tan, mutikoak giñala aberats etxetan ibiltzen giñan eskean. Piku, intxaur, gaztain, sagar, ur eta onelakoak ematen zizkiguten.

Frantses kutsuzko itzak.

Ugari dira Ondarribian. Onatx batzuek.

Arrut = en route
Bufara = bouffée
Ataule = à table
Malkarrot = banqueroute
Fuña-fuya = Errex iges egiten duen txori bat.

IZKUNTZEN ALDEKOAK

Zurek badizia.	Itxeki
Guk badigu.	Onoko au
Enan ari.	Okenekoa
Ariri nabaduk	Eman ttiat
Atoz aguro	Ikusi ketu, jan ketu.
Zurena	Au Azkuek jaso zun eta Mor-
Elduki da	fologian antxe dagoala uste
Faki da.	dut.

IPUI ANTZEKO GERTAERAK

Billoba, aitonarengana, bere eguna dala ta urbildu da.
—Attona, zuk gaur larogaitamar urte ta fi-fa, fi-fa.
—Bai illoba, zuk ekarri ta nik fi-fa, fi-fa.
—Zu amona. Ortzik ez ta ogia ezin jan.
—Ez, illoba, ezin jan ez; ez izan, ez izan.

ORAIN BI URTE GERTATUA

Alkate berriak, famili beartsuak ikustatu zituen Ondarribian, Gabon gauez. Arrantzale-etxe batean, alki batean ixeria dago bularrak ustelduak mariñel bat.

—Tan, tan! Soy el nuevo alcalde y vengo a desearles una Feliz Navidad.

—Gracias.

—¿ Puedo ver a su marido?

—Sí, pase.

—Zorionak. Qué tal, qué tal.

—Bastante fastidiado (berak jotarekin esan zuen).

.....

- Bueno, Gabon pasa.
 —Adiyu, Agur!
 —Aizak, i. Alkate Jauna etxera etorri ta, kapelurik ez duk kendu!
 —Aizan, no. Ta ik zergatikan emanntion graziaz, deus ez tin eman ta.
 —Asko nakiken nik zer esaten nuen alkatia itxian ikusita.
 —Asko nakiken nik, kapelua buruan nuen edo ez, alkatia etxian ikusita.

Gabon zan ta pakea egin zuten ainbestez.

ESAERA ZAARRAK, BILDU

Onatx, iru.

“Borda aña bordari”

“Zu, ollotako jabe bezin garbi”

“Danen gustukoa, ogei ezkutukoa”

IZEN GOITIAK KERRATU

Azkoitixak badu onetan fama. Gure erria ez da atzian gelditzen gai onetan. Mariñelak batez ere izugarriak dira. Bat, askotan moxkorten zan. Txikia, zabala ta pottokoa da.

XATO BETIA jarri zioten.

Besteak burua onela ezker aldera okertua dauka.

SEIAK ETA BOST.

Onek buruakin onela ibiltzeko oitura dauka.

CABALLO DE LUJO.

Mariñel batek, onelako pikara aundi bat dauka ezpain gañean.

SUELTO FANA. (Iges egindako arraia litzakean lez.)

Ta, nik dakita!

Antxua fri!!

Txardiña bizi-biziya!! Oju egiten dute arrai saltzalleak. Izan ta izango Eliz torreko kanpaiak. Arto txuriketa ipuiak badira ugari ta politak. Bando xelebriak, ez gutxiago.

Erri baten izana
 Bere atsotitzak,
 Edesti, ipui, oiturak
 Ta beste baldintzak
 Osatzen dute Erri-soin
 Antziñatar oitzak
 Kont-ezin ala dauzka
 Euskoen bizitzak.

Eta beste baldintza. Edo zizka-mizka paregabea. Urdai-azpiko gozo-gozoa.

BERTSOLARITZA

Bertsolariak izango dira orain-oraingoz Erri-Yakintza'ren edergallurik aipuenak. Bizi-bizi dago gure errian oitura paregabe au. Ta esan berra dago, azken urte auetan iñoiz baño indartsuago, iñoiz baño xaloago, iñoiz baño itxaronkorrago agertzen zaigula.

Sariketak eta gizon ikasiak merezi zuen garrantzia eman zioten bertsolaritzari; ordu ezkeroz goi-bidetan dabil. Eta esan ditekete beinbetikoz uxatu dirala txurruta besterik ez zuten galtza-jariyoak. Gaur egunez erri geienak dute oitura urteoroko jaietan bertsolari jostaketa ipintzea; soldata ona irabazten dutela badakigu. Ola obe, aurreruntz goaz onela, ta.

Guipuzkoa degu oraindik errege-nagusi ugaritasunean. Bizkaian izugarritzko joera sortu da orain-oraintxe. Naparrak ere "Emengaituk" esanaz poliki asiak dira. Beste aldekoak, aintzindari onak dauzkate, baño derriorrez gazteak segida bearrean arkitzen dira. Uste gabeko lekutan sortzen dira perratxikoak. Iratze masaillean, aritz zaarren gerizpean ez kaxkarrenak. Eta Lapurdi'k eta Baxenabarrak badute toki, leku, aieka, kanttu —emendik aurrera da sasoina— perratxiko ta "bertsolari-perratxikoak" biltzeko. Ez estutu, urak bide egingo du ta.

Bertsolari zizka-mizka, urdai-azpiko gozo-gozoa ezik, "langostino-larria" degu. Gauza onegia ez maitatzeko. Azitegiko landarea bezela zaitu bear genduke. Oyaletan dagon aur-zoragarri bat bezela altzoan artu. Ondo eldu, ondo zoritutako udare eder bat bezela atxiki. Arretaz, nor gure, amalau-amabost urteko seme-alaben osasunez arduratzen geran bezela, ajolatu. Jaun, andreak; Bertsolaria gauz aundia da. Gure "monumentu"-rik aundiena da!

Gauzak diran bezela ikusita, nere iritzian bear-bearrazkoa degu, ordea, irakas-bidean, gaur-eguneko erataro lerratzea. Esan nai nuke; araudi baten premian arkitzen gerala. Oraindik milla gauza zintzillik dauzkagu. Ain kuttuna detan, Don Manuel Lekuona'ren "Literatura Oral Euskerika"-n bein baño geiagotan murgildu naiz. Gaurko ez da aski. Euskeraz bear degu ori dena esana. Ikasten guaz eta aurrera joan nai degu. Bideak, bide berriak bear ditugu nai eta nai ez.

Agintzearen indarra daukanak erabakiak artu bear ditu zeatz eta garbi. Illundi batzuek badute argitasunaren bearra. Arau-eguzkiak bakar-bakarrik uxatu ta urtuko ditu laño ta zalantza-lausoak. Gero ta garrantzi aundiagoa artzen ari da bertsolaritza, ta itsusi izango

litzake ikasleak, maixuak berak baño geiago jakitea. Nor da maixu?

Iztuetak, bere Gipuzkoako Dantza liburu aberatsean Zazpi ots ideko, amairu puntuko itz neurtu mota kantatzea, usuan jarririk dagoala Gipuzkoako bertsolarien artean esaten du. Aren “amarreko aundiak” guretzat gaur bost puntukoak. Zortzikoak, lauakoak. Lege berean gure gaurko bederatzi puntukoak, amalaukoak izango ziran. Poto noiz dan eta noiz ez dan garbitu bearra dago. Danen iritziak ez dira berdiniak. Batzuentzat itz bera bi aldiz esatea, naiz ta erdian sartua badago ere; poto da. Besteak, eta ni ez naiz orren kontrakoa, askotan indarra ta edertasuna ematen diola esaten dute; bete-lana ezpadu egiten beintzat.

Bein baño geiagotan entzuna nago. Onelako edo alakok poto egin zun. Epai-maiak aukeratua, ta puntu-jartzalleak leenbiziko aapaldia emanda, *gai*’ri erantzun ez diolako, alegia. Puntu’ta bai xuxen... “pero salirse por peteneras”.

Akats au bertsolari garaianak ere badute. Ez baita puntu batzuei, nai eta ere, bertsoa ondo borobiltzerik. Erabaki bearra dago.

Amaika soñu edo doñu, amaika “melodi” eder galduko ziran, A, Iztueta’k soñu ta guzi bere liburua argitaratu balu! Orain ere arrisku bera degu. Nik sariketa baten bitartez, sail aundiena bialtzen duena sarituko nuke. Gero guziak argitaratu. Lan ona litzake.

Bederatzi puntukoak txapelketetan beartu bear dira? Aldapa igo gaberik ez da gallurrera iristerik. Gauza astuna, egia; gauz estua benetan, baña... “Denen gustukoa, ogei ezkutukoa”. Begira. Matxin eta Larralde, Bidasoz aruntzeko bi bertsolari jator, Donostiratu ziren, orain 26 urte, bertsolari txapelketa batera. Alkain, Urnietako bertsolari argia ari zen “bederatzi puntuko” bertsoa kantatzen. “Betroi baten tratua”-ren doñuan, ain xuxen. Ba, Matxin zorrotzak batere espanturik gabe —onela agindua zela ustean— berea, bederatzi puntukoa bota zuen.

Nere iritzia?

Ez dela geiegi erabilli bear. Baña gazteak ondo egingo dutela berarekin saiatzean. Txapelketan estutzen ari dira. Eta Txapeldun izenak, alegiñak eskatzen ditu.

GAIK

Ez nijoa bertsolariak alkarren artean nola ta zer gai erabilli bear dituzten esatera. Dabilzatela kanpo-libreko txoriak bezela askatasun osoan. Bertsolariak nortasuna galtzea gauz izugarria izango litzake. Ez, ez. Berezkoa du bertsolariak etorria, ta asmatzalle ezik, umore onaren seme izan bear du. Bost ajola zaio bertsolariari, alakoa bada

beintzat, zer esango edo bai esango arazoari. Zerbait esatako alkarri bide ematen diote, eta goiak eta beak naasiz ordutan jardungo dira bertsotan.

Txapelketatarako, ordea, besterik da. Gaiak aitu egin zaizkigu. Agortu egin zaigu ixtilla! Ixtilla esan dut, ez itxasoa. Itxasoa agor-zerik ez bait dago.

Ba, berebiziko altxorra, izugarrizko arrobia, amestu ezin alako itsasoa aukeran daukagu, gaiak aukeratzeko. Nun? Gure Esaera zaa-rretan. Gure atsotitzetan. Gure Errefrauetan. Gure Itz zuurretan.

Eredu bezela onatx bat.

—Ia, zu bertsolaria; lau puntuko bertsotan, errefrau au esan bear dezu.

“Urrutiko intxaurrek amalau
bertara jua da lau”.

Entzun bertsolariari.

Pozaren pozez entzun izan det
Esaera-zaar bikaiñ au
Nola diraden askoren auan
Urrungo intxaurrek amalau
Ao aundiko esan arroak
Neri pentsatzen jartzen nau
Zeren betiro gertatu oi dan
Billa bertara jua da lau.

—Ikasgaia atera zaiozu.

Jaso dezagun guretzat bait da
Izugarrizko ikasgaia
Gertatzen zaigu orlako franko
So, nekazari anaia
Kalea naiez, mendia utzi
Amestuz bizi lasaia
Gero ordea, kaleratzean
Giñar gabeko urdaia.

Gauz aberatsagorik nai dezute? Bide au artu ezkeru bertsolariak esaera zaarretan murgiltzen asiko dira. Izkuntza aberasteko bide obea-gorik ez dut uste bait den. Ori bai, ondo etorriko litzaiguke liburutxo bat, bilduma eder batekin. Aita Justo Mari Mokoroak badauka lan gaitza, esku artean. Ia, dirudunak laguntzen diozuten argitaratzen.

Olerkari entremesa, txatxarra dezute; aatsa bait ta erdia baño geiago; baña nere lagunak olerkari deitzen nautenez ba.

OLERKARITZA, aitatu bear.

Euskal-idazlea, nik ez dakit zer deabrukeri gatik, doidoia zerbait idazten asi orduko, olerkiak tajutzen... olerkari biurtuko zaigu. Nik uste euskaldun guzien biotzetan bertsolari edo arbaso-koplari baten aztarnak dauzkagula, gañontzean iratze baño —asko daukagularik— olerkari geiago gera Euskal-Erriari. Kaltetarako? Ez naiz iritzi ortakoa. Askotan, geienetan ez esategatik, olerkaria itz-lauzlari ona agertzen. Zerrenda luze-luzea egin nezake beintzat auen izenakin. Ez nijoa izenik aitatzera. Olerkari txarrak, olerkari exkaxak omen dira, ordea, bat edo beste kendu ezker. Dakitenak esaten dute. Agian ala izango da. Gu, olerkariok ez konturatzen. Baña, ez dezagun gaiztetsi olerkari baratza. Baratza ondo zaindu ezker, alorra ondo gozatu ezker, berea ematen du ta.

Arta-buru danak ez dira berdiñak izaten, baña, buru aundiak eta txikiak koxkilduta, aleak naasita, aundi ta txiki agertuko zaizkigu errotarakoan. Eota-irintzean eta oretzean ez da aundi ta txikirik, Talo-gai gogo-gozoa baizik. Matazak on artzen du billo mea. Tantak ez du egiten pitxerra. Ondar alea ez da ondartz. Errekak ez du egiten itxasoa. Urari igidura eman bai. Olerkariak ere izkuntza ertsitu egiten du, igitu, sakondu, bioztu, landu.

Olerkariarekin bat egite; or dago koxka!

Zatozkida arnas goiko
eizu nerekin lan
Erri baten arnasa
mamitu dezadan.
Geroak esan beza:
“Erri bat izan zan”
edo-ta ats emaiogun
ontan iraun dezan.

Orixe aundiarena. Olerkari maixua. Olerki egokia, eder-ederra, biotz ikuitu-zallea. Jaungoikoari begiratuaz Fedea sendotzen du. Arnasa mamituaz... Erriak iraungo du. Edota onoko au.

Bai dala ituna
beera bear au.
Nik ez nai eguna
biurtzerik gau.

Maixutan-maixuarena. Lixardi'rena.

Biak illak, Biak zeruan. Bada, ordea, besterik.
Bigarren Lixardi, bizi da oraño. Ikus.

Nire gogoa, goikoaidean
izarren argi tartean,
mundu barri bat egosten dago,
bere gurari labean.

Elorri beti lorez jantzi bat
bakarte batean,
ta ardi batzuek izango dira
maitez dagidan lurrean.

Elorri'tik artua. Aita Gandiaga Arantzazukoa dezute egillea.

Al dakizute bein baño geiagotan zer esaten dutan. Ba, naiz Arantzazura, naiz Lazkaora, naiz Larrea'ra, naiz Tolosa'ra, naiz Gabiri'ra, edo Jesuita, edo apaiz-gai, igorri bear gendukeala euskal-gaztedia. Zertarako? Onenak eta Jaungoikoak bereziak, bertan gelditzeko. "Sobranteak"... euskera ederki ikasita aterako lirakelako.

Eta ainbestez olerkari txarrak ere euskerari indar egiten diotela adierazteko, nere olerkitxo bat irakurriko det.

Geranaren izaria

Gauzari dagokio
alabera'ren izara
Ni, ortan ez naiz metitzen.

Yakitearenean ere berdintsu;
mallaran lerroan
(nor berean)
okiago igitzen.

Andia bear lukena
txikia bada;
izatea du murritzen.

Edota txikia-andi...
Nork esan? Gauza du ttipitzen.

Bakoitzak, neurria.
Bere neurria.

Sagarra, sagar.
Kuia, kui.
Urrea, ur.

Bere artan eder
Eta bere-artan ez dire
ez ttipi ta ez andi.

Alaber,

Uzkerra ez da ortots...!

Eta "ardi txikia
beti bildotx".

Neurri onekin gelditu gaitean nor bere mallan, bakoitza bere neurrian. Astuarentzat ez dira konfiteak, olerkiak. Arrantza berriz astuarena dezute; kontu, olerkariak... arrantz egin.

Denbora aurrera dijoa, eta ez dut luzatu bear.

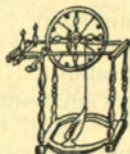
"Kukuxo" gertu dago "xalto" egiteko beste "kapitulotxo" batekin, baña berandutxo da.

Zizka-mizka'k amaitu dira. Orain ardo tragoxka bat egin dezagun, ez gogoa xuspertzeko, biotza-biozteko baizik. Eta guazen guziok lotara. Apari txarra egin baduzute, neria da errua. Zizka-mizkak ez bait dira aski. Baña nik uste, beste arek bezela esan dezakegula.

"Guk etxean ez diguk jaten, baña
Par? Par lasai egiten diagu".

Eta ainbestez Jaungoikoak gabon guzioi.

FERNANDO ARTOLA, "Bordari".

MANZISIDOR INAZIO M.^a, S. J.

Azkoitia 1907 - Loyola 1961: Ona, tokiz eta denporaz, apaiz eta idazle baten bizi-mugak. Emen ordea idazleari nagokio, naiz eta Manzisidor'en idazlana bere apaizgoaren luzagarri egiña izan.

Apaiz-lanari lotua bizi izan zan. Idatzi, tarteka marteka egin zuan. Arritzekoa, orratio, argitara duan liburu ta artikulua pilla. Irubat milla orri argitaratu, edo idatzi beñepein, egingo zitun. Lan orren aldera, eta ondorengoen pizgarri, Euskaltzaindiak euskaltzain urgazle artu zuan. (1958-V-29.)

* * *

1. Deusto'ko Atezai GARATE Jesu-Laguna. 1936.
2. Otoitz-Bidea. 1948.
3. Jesukristoren Bizitza. 1953.
4. Gure Patroi Aundia. 1956.
5. Santu Bizitzak. Lenengo xorta. 1958.
6. Santu Bizitzak. Bigarren xorta. 1959.
7. Santu Bizitzak. Irugarren xorta. (Bukatuta, argitara-urren).

Liburuetaz gañera, Deyan (1931-37) artikulua sail azi-xamarra eman zuan. Berri Ona Mateok dakarrenez, osorik; eta Joane dakarrenez XII kapitulu, Olabide'renetik euskera errexera aldatuak dauzka bere papeletan. Eta oraindik oraingo bere irrati saioak, txukun idatzita utzi ditu, "Mayatzeko Loretako Irakurgayak" eta "Igandetako Beri-On itzalditxoak" izenburuz.

Fray Luis de Granada'ren itzulpen batekin (Andre Mariaren Negarra eta Jesus'en Saiets Iriki, Deya-1931-orrilla) idazle estreñiatu zan. Aurreragokorik ez diot beintzat arkitu. Arrezkero ez dio bere

lumari pakarik eman, lanean urratu dan arte. —“Elizgizon gartsu, euskal idazle trebe, langille purrukatua”. (Mitzelenak.)

* * *

Idaztea barruak agintzen zion Mantxi'ri (deitu dezaiogun onela etxeko izenakin). “¡Idatzi gabe ni ezin egon!” Zorionez, sortzetikako trebetasunakin esku ez esku, kristau zintzo bezin euskaltzale pijoa izan zuan aita. Pamili osoari euskeraz irakurri, berak erderaz irakurritakoak seme-alabei euskeraz kontatu, Mantxi'ren izketako utsuneak zuzendu: (—“Eman iguzu” ez, Iñixio; “emaiguzu” baizik): ondo-lan arrigarria egin zun bere seme-alabaekin eta, batik bat, geroko idazlearen oiñarriak, konturatzeke, tinkotu. Gogoz aitortzen du Mantxi'k aitari dion zorra. —“Gure attegandik zeukanagu guk euskerientzako maitetasun ori”. (Bere arrebari.)

* * *

Aitaren etxeko burubideak beste ondorio bat ere ekarri zuan. Ain arnasa sakon beroa erantsi zion semearen jatorrizko izaerari, geroztikan etxetiko eite garbi garbia azalduko bai-digute Mantxi'ren gusto ta aukera guztiak.

Luzeak, eta Comillas-Loyolan bein eta berriz egosiak, izan ziran Mantxi'ren ikaskizunak. Baña ez Comillas'ek ez Loyolak etzioten Euskaltzaindiko tranpalera gora aundirik eman, akademi-tajuzko idazlearen zai ba'gaude beñepein. Grezi-Erroma'ko eskola aiek, oi omen duten alako beren jite nabarbenik etzioten ezarri. Gordinxka, egos-arin, aldegin zien azkoitiar ikasle moldakaitzak-edo.

Gramatika beraren jabe egin zutenik ere, nekez esango nuke.

—“Atiku-erarik garbienaren dirdai txotil xarmangarria dute aren kontatera askok.” (Apaiz batek.) Baño ikaskizun oietatik-ez beste nonbaitetik dario Mantxi'ri xarma ori. Orratio, aren maixuak bere familia ta erria izan dirala, dirudi. Auen marka ezaguna nabarben zaio beti ere.

Mantxi'ri bere egiturako kapiroak eutsi zioten beti. Sortzetikako gizon izandu zan egun da beti. Sortzetikako gaia berea. Gai sasondua, bañan, “egiña”, maotua, mami ta giarra gizabetera maneatua.

Ain nabarben ditu berezko alderdi oiek, esan-labain bai'dago iñor Mantxi zan ua jaiota artu genduala. Ta ori larregi ba'daiteke, ipiñi dezaiogun bere pusketatxo etxe-giro ta gurasoen kerizari (“familitasunari” esan dit gaur bertan baserri-emakume ezjakin batek).

Eta nolako kutiziz zaitu zuan etxeko emana! “Euskaldun fededun” zan eman ori noski. Ori zaitu nai izan du bere liburu eta idazki

denetan. Ez du ori beste prolematarik. Euskalerrria fede-errria: biak batera edo biak bat. Orregatik, zazpi-zortzi liburu ordeztan, zazpi-zortzi milla eman ballizkigu ere, bere ur-erretan guztiak egutera ortara ixuri izango zituan arek.

* * *

Comillas'en erten zioten lenengo ostro-buruak, edo idazle erne-muñiak. (Ikus Jesuk. Biz., Itzaurrea.) Zuztarrak bañan sakonagotik zituan oraindiko: aitaren sutondoko ondolan artatik, ain zuzen. (Ikus Santu Biz., Itzaurrea.) Aitaren liburuetatik Mantxi ume-mutikoak irakurraldiak egin oi zituala, bere etxetik jakin degu.

Idatzi, beti berdin idatzi du Mantxik. —“Euskera erraz, laster, malkarrik gabeko batean”. (Mitxelenak.) Bere lenengo artikulua irakurri dionak, irakurri dizkio batik bat azkenerañoko danak. Ori izkuntzaren aldetik.

Idazteko aren trebetasunaz, itz gutxitan iritzi betea ematen du berriz ere Mitxelenak: —“Gertakariak kontatzen mutilla izan da beti (eztago Gure Patroi Aundia-ri begiratu besterik)...” Gaia bere indarren neurrikoa artzen zuan beti, eta orratio, erabili zezaken bere etri euskera, ume-umetandik edoskia.

Gauza bat ikasi omen diteke Mantxi'gandik, dio Mitxelenak: —“...euskerez lasai, jator, leunkiro eta irakurlearentzat nekerik gabe mintzatzen”.

* * *

Ortantxe bai saiatu zala Mantxi, ezertan bada. Lehen klasikuek ez bezela, bere gazte denbora aietako euskeraren jokaerak ere etzuten ua makurtu. Bereari eutsi zion gogatsu, naiz eta alakoren batzuetan tanto berriren batzuek zerbait ziprztindu izan.

Etxe-euskerari udaberriko eutsi-asmoz, bere gogoetak, bere baitango jardunak atsegin zitazkion, eta eten gabe egiten zitun. Orrela, bere baitan pasarak emanaz, berritu oi zitun erriko esaera, arteera, izengaizto ta Azkoiti-erriko ainbat berezitasun ñabar.

Labe-aoa kanpoko aizera zabaldu ezak lagundu zion, *ene ustez*, bere labe-beroa gordetzen. Beste idazleen ikutu geiegirik gabe irau zuala-ta, nago bada. Irakurle porrokatua izan zanik enuke esango beintzat. Azken aldera oso gutxi irakurtzen zuan. Gaixo aldian, idazteko prexixo zuanaz gañera, baterez.

Bere jatorrizko izketa *mimosa pudica* baten lotsaz zaitu zuan. Mendi edertasunaz konprome, mitxirrika polittenaren ere musurik eta egalautsik nai etzuan lore kuskua zan.

* * *

Mantxik bertatik bertara ari nai du irakurlearekin, obeto esan, entzuleakin. Mantxik, idatzi orde, itzegiten bai' du, sarritan beintzat. Bere irakurleak irudipenez ondora ekarrita, entzule bai' litu, xamur xamur, goxo goxo, ari zaie Mantxi bere itza jaulkitzen.

Bazekien esatari atsegiña zala-ta, bere idatziei izketako doai ori erantsi nai izan zien. Etzuan ortara ezin bestez jo. Asmoz eta jakitez aritu zan. Erri billa zebillen, eta, zoriz, bai erriakin topo egin ere. —“Guk entenditzeko moruko euskerie erabiltzen diñ orrek” —nere belarriok entzunak dira. Ta ni bezela beste asko ere.

Neretzako, Mantxi'ren meritu aundi bat da auxe, alegia, nora dijoan garbi ikusita, artarako bideak artzen ez lotsatu, naizta ez izan nabarrak alako bere bideak.

Gauzak bere berean eman nai zitun, ur-jaiotzaren kolpe-indarrean. Eta nori etzaio atsegin ur garden garden, antuxunean epeldua orde? Irakurleek gusto artu diote, ta ori ondo.

* * *

Loyola, 1961-X-16. Orain dala amar urte Euskalerritik Caracas'era aldatu zan Mantxi, norbaitek esan zidanez, Otxoakin burrukan egiteko gizakume sendoa. Zazpi urte barru, atzera emen genduan. Berrogeitamar urteko gizasemea, 70-75-ekoaren itxura zekarren. Apopleziak jota, edozein baztarretan iltzeko zetorren. Iru urte irau du. Batbatean eten zitzaion arnasa.

Erri-maitale pijo bat joan zaigu. Aren izena gure “Aundien” elerti saillean ezarrita utzi zun Mitxelenak. (Hist. Literat. Vasca, 153 or.) Baño negarrotsik ez da entzun, galdua degun arren. —“Aren ill-orduan, aize euri txingor, kurrilloak igaro ziran lañoartean karrazika, neguaren igesi”. (Loyola Erri Irratiak.)

Loyola Erri Irratiak jardun bi; eta arrezkero, Euskalerrriaren ixiltasun muker onek aztoratuta, bere adiskide zintzo Artetxek izparringian eskeñi dio oroipen maitetsu bat: “Manzisor”.

IRU-GARATE.

José María Sagarra (G. B.)

Oraintxe betetzen dira bederatzi urte Jose Maria Sagarra ezagutu genduala. Bartzelona'n bertako adiskide batek aurkeztu zigun, ta naikoa izandu zan egokiera artan berarekin egin genduan orduerdi bateko itzaspertutxoa, kristau on, gizon argi ta kulturaduna, ta olerkari benetakoa zala igartzeko.

Jose Maria Sagarra Casterllanau, Bartzelona'n, 1894'garren urtean jaio zan.

Jesuitekin batxiller egin zan ta Bartzelona'ko Ikastetxe Nagusian berriz lege-gizon.

Sagarra'k, gazte gaztetandik, literatura-saill-mota guziak erabilli ta landu zituan; baña, gure uste apalez, lendabizi ta bereziki olerkaria izandu zan, ta goienetakoa gañera.

Iritzemalle batzuek diote, olerkari bezala Verdaguer eta Maragall'en mallakoa dala. Alaz guziaz ere, baliteke geroko gizaldietan olerkari bezala baño teatro-egille bezala ezagunagoa izatea.

Dana dala, ezin uka olerkari txit bikaña izandu zala. Gañera, bertso-egille bezala olerkari gutxik izan dute neurtitzak tajututzeko berak añaiko erraztasuna. *Poema de Montserrat*'ek bakarrik amasei milla bertso ditu.

Jose Maria Sagarra'ren poesi-bilduma ezagunenak auek dira: *Primer Llibre de poemes, El mal caçador, Joan de l'Os, Cançons de taberna i d'oblit, Cançons de rem i de vela, Cançons de totes les hores* —onekin irabazi zuan Fastenrath-saria—, *El Comte Arnau, Canço de Nadal, La rosa de cristall, Ancores i estrelles* ta len aitatutako *El Poema de Montserrat*.

Sagarra'k berak poesiari buruz idatzitako itzak dira auek: "Hay dos especies de poetas: quienes consideran la poesía como una evasión de su propia vida y como un momento aparte de su actividad moral,

y los que consideran la poesía inherente a la vida y a la actividad moral y que convierten a la poesía en su trabajo y su oficio y en ella saben ver una grandeza y una servidumbre.”

Baita beste aukerak ere: “La poesía es el tanto de emoción, pura, desinteresada y artística que por medio de las palabras puede recibir todo hombre normal.”

Aukerak ere bai: “En la poesía he visto mi servidumbre de obrero de mi propia lengua, esforzándome en vencerla y conquistarla, para hacer míos sus secretos y posibilidades, a precio de muchos años e insoslayable esfuerzo. En la poesía radicaba también la grandeza a que me fuera dado aspirar: la de haber colaborado con una aportación personal al monumento de una lengua y una cultura.”

Bere lenengo teatro-lana —*Rondalla d'espervers*— 1917'garren urtean idatziz zuan Sagarra'k, ta geroztik ill arte tetro-saillean eten gabe jardun zan.

Berak bein batez idatzitako errenkadak dira aukerak: “Me interesa afirmar que si yo he estrenado más de cuarenta obras teatrales, más que por vanidad, más que por ganar dinero, y para justificar una manera de vivir, lo he hecho porque desde el primer momento me sentí vencido, abrumado y arrebatado por la luz divina y el vaho adorable del escenario, por su mentira deliciosa, y me sentí y me siento un enamorado sincerísimo de esa musa terrible del teatro.”

Ona Jose Maria Sagarra'k argitaratu emandako teatro-lan batzuen izenburuak: *Les veus de la terra, L'estudiant i la pubilla, L'hereu i la forastera, La Rambla de les floristes, El presigi dels morts, La Corona d'espines, L'Hostal de la Gloria* —aukerak biak eman omen zien egilleari dirurik geiena—, *La Plaza de Sant Joan, Galatea, La fortuna de Silvia, Marsal Prior, Gardemia, Café de la Marina* —azkeneko iru aukerak ziran egillearen beraren gogokoenak—, *El senyor Perramont, El Fiscal Requesens, L'amor viu a dispesa* ta *La ferida lluminosa*.

La ferida lluminosa au, emen, Donostia'n, ta Peman'k erderara itzulita, orain urte gutxi Rafael Rivelles'ek eta Jose Maria Rodero'k *Kursal*'eko teatroan eman ziguten.

Ill zanean oraindik argitaratu gabeko teatro-lan bat ere utzia du. Bere izenburua, diotenez, *Esta vida nuestra* omen da.

Iritzemalle batek dio, Sagarra'k, teatro-egille bezala, Cataluña'ko XX'garren mendeko Lope de Vega izena merezi duala. Ta beste batek, berriz, bera dala Cataluña'ko Teatro osoaren erdia.

Badu inoiz ere Sagarra'ren teatroak nortasun nabarmena, baña alaere ezin uka beraren teatro ortan nabaitzen dala alako Hauptmann'en ta D'Annunzio'ren, *Pitarra*'ren ta Inazio Iglesias'en itzal arin bat.

Novela bat edo beste ere —*Paulina Buxareu*, esate baterako— idatzi zituan Jose Maria Sagarra'k. Baita *Memories* deritzaion itzulaz aberats eta dotorean atondutako liburu ernagarri bat ere.

Periodista bezala, berriz, lan eder ta ugari asko argitara eman zituan albistarietan, batez ere Bartzelona'ko "La Vanguardia" egunkarian ta "Destino" aldizkarian.

Gaiñerakoz, Cataluña'ko izkuntzara ere itzuli zituan, ta txit bikainki gañera, Dante'ren *La Divina Commedia* ta Shakespeare'n teatro-lan adituena. Orobat, Molière, Goldoni, Gogol eta Pirandello'ren idaz-lan batzuek ere.

Beste batzuen artean, Jose Maria Sagarra'k, *Creixells*, *Iglesies*, *Folguera*, *Fastenrath* eta *Premio Nacional de Teatro* (1955) sariak irabazi zituan. Ta 1931'ean *Mestre en Gai Saber* izendatua izan zan.

* * *

"Cataluña'ko literaturaren doai garaien guziak beregan zeramazien Jose Maria Sagarra'k", esan du Néstor Lujan'ek.

Eta Lorenzo Gomis'ek berriz: "Bere izkuntza, catalanez mintzaten zanean, txit laua zan, ta idazten zuanean berriz, erriaren erraie-tan ernatu ta, beetik gora, poesi-argitasunaren izarretaraño igotzen zan."

* * *

Onatx bere *Chora* deritzaion poemaren zatitxo txiki bat:

"Aquesta gracia de la terra
no creguis que amb la mort hagi acabat,
ni resta sols amb la carnal desferra,
que es pervinguda a la immortalitat!

En el repos de l'altra vida,
cada sant portarà en el ulls lluents
la gracia i la claror de la florida
del camp que trepitjava entre els vivents."

Bertso auk euskeraz diote:

“Lurreko gatz hau
ez pentsa heriotzarekin bukatuko denik,
haragiaren hondakinekin joanen denik,
ez hilkortasunari baitago emanik!
Beste bizitzearen atsedenean
santuek eramanen dute begi argietan,
bizien artean zapaltzen zuten zelaiaren
grazia ta bizkortasuna.” (1)

* * *

Orain urtebete, “Destino” aldizkariaren Eguberri-zenbaki berezian argiratu zuan lantxo batean onela zion Sagarra’k: “Gure atsegin-poz egiazkoa, borondate onez eta beatz biekin mundu ontako esamesen ta begiramenen beldur zoroa itoeraztean dago.”

* * *

Oean illabete bian gaxo minbiziarekin —zeatzago esateko, birketako *carcinoma*’rekin— igaro ondoren, joan dan Agorra’reñ 27’an ill zan Jose Maria Sagarra Bartzelona’n, bere San Gervasio kaleko etxean.

Ta, Ego-sartaldeko illerrian, Verdaguer, Guimerá ta Rusiñol’en illobien ondoan eortzia izandu zan.

Jainkoak Bere altzoan eduki beza.

---

(1) Itzulpen au Gabriel Aresti olerkariarena da.

A. ARRUE.

Uri eta toki-izen batzuen euskal-izendegia, orain arte bildutakoen osagarri

Euskalerrri'ko uri eta nolanaiko toki-izenetan askotxo dira, zorigaitzez, erdal-izenak daramazkitenak. Alabaiña, toki-izen oetan askotxo dira ere, erderazko izen "ofizialaz" gaiñera euskerazko jatorra gordetzen dutenak. Uri-izenai gagozkiola eta nik dakidalarik, lau izendegi agertu zaizkigu Euskalerrri'ko iri eta irixka-en izenak lerro-lerro emanik (1). Lenengoa Azkue jaunak argitaratu zuen bere iztegi sonatuan. Gero, P. Lhande Aita jesuitak, onek ere bere iztegi otsaundikoan. Orain bospasei urte (apika geixego, ziur ezin esan) Baiona'ko "Gure Almanaka" k izen sorta mardul bat argitaratu zigun, baiñan, Aita Lhande'renak bezala, Bidaso'z andikoak bakarrik. Arestian, Estornes-Lasa gure adiskideak uri-izendegirik osoena argitaratu digu (2), Azkue'ren iztegiak bezala zazpi Euskal-errietakoak baitakarzki, baiñan ba-dago bien artean alde bat: Azkue'ren izen-lerroak, Bonaparte Printzearen mapari jarraiki, jaun lefiargi onen garaian (1871) euskeraz bete-betean egiten zen irien izenak bakarrik aipatzen ditu eta Estornes'enak, ostera, Euskalerrri guztikoak, euskera aspaldian galduta egonarren, zazpi probentzien barrutikoak oro. Estornes'en bilduma au Azkue-renean eta Aita Lhande'renean oñarriturik dago, baiñan, euskeraren mugaldez kanpoko-

---

(1) Lan au burutu ondoren, beste izendegi bat, zoragarria eta txit ongi dokumentatua eskuratu zait, ots, "Formas populares de Topónimos del País Vasco anteriores a 1900", Manuel Agud'ek eta Luis Mitxelena'k lankidetasunean bildua. Salamanca, 1958. Bada ere izendegi labur bat Naparroa'ko erriena Irigarai'ek argitaratua, "Noticia del estado lingüístico de Navarra en 1935", "Euskera" n, 41'gn. cr. 1956.

(2) "Geografía Histórica de la Lengua Vasca" (Siglos XVI al XIX), Tomo I (Colección Añamendi, N.º 13).

tan beste iturrietara jotzen du. Euskal-fonetikaren aldetik ondoena jasotakoak Lhande'rena eta "Almanaka" dira. Azkue'renak eta Estornes'enak utsegite askotxo baidituzte. Esaterako, Azkue'k, erdalidazkeran "Lacunza" idatzi oi dena, "Lakunza" ematen du eta euskeraz "Lakuntza" esan oi da (edo "Lakuntze"). Orobat, "Leiza", "Leitza" edo "Leitze"ren ordez; "Lanz", "Lantze"ren ordez eta abar. Berdintsu gertatzen da Estornes'enean: "Bardotze" jartzen du, "Bardoze" ordez; "Galotze", "Galoze" edo "Galoxe" ordez; "Galarza", "Ibarzabalza" eta "Iguzkiza", "Galartza", "Ibarzabaltza" eta "Iguzkitza" ordez. Azkue'k eta Estornes'ek (onek ari arturik) Zairaitzu'ko iri izen batzuek oker ematen dituzte, ots, "Izalzu", "Izal", "Igal", "Itzaltzu", "Itzalle" eta "Igari" ordez. Estornes'ek "Gortza" ongi ematen du, baiñan Azkue'k "Güesa" dakar. Aldakuntza aundiago bat denean izen ofizialaren eta euskerazkoaren artean, orduan, euskerazkoa ongi emanik dute eskuarki. Alaxe, Azkue'k, "Leintza", "Leniz"en ordez; "Luyo", "Lujua"ren partez; "Zearrotza", Zenarruza adierazteko. Zearo liferenteak direlarik izen ofiziala eta euskerazkoa, beti edo ia beti beintzat ongi ari dira: "Iriberry", Villanueva'ren ordez, "Auritze", Burguete'ren partez, "Amayur", "Maya" adierazteko.

Arestian esan bezala, P. Lhande'renak eta "Gure Almanaka"koak txit utxi eta zeazki emanik daude, baiñan Laphurdi, Benaparroa eta Zuberoa'ri bakarrik dagozkie. "Gure Almanaka"k, Lhande-renak baiño batzuek geiago dakarzki, aipatutako iru probentzien barrutikoak, alegia, baiñan euskaldunak gutxi-zurrian edo minorian bizi direnak gaskoin edo biarnesen artean. Alaxe, Ahurti, Bastida, Ozarañe, Bidaxune, Gixune, Biarritze eta Bokale Baiona'ko. Izen oek gure lerrotan ezarriko ditugu, "Almanaka" au gure artean arkitzen zailla baita eta iriok oso gutxi baitira.

Euskera aspaldidanik galdua dagoen lurraldetan ere, ba-dira makifiatxo bat uri, izen ofiziala erderazkoa izanarren, euskerazko izen ederrak dituztenak. Esaterako: Elo = Monreal; Garex = Puente la Reina; Lizarra = Estella; Azkoiñen = Peralta; Erriberri = Olite; Naharruri edo Larreiuri = Casalarreina; Agurain = Salvatierra; Arespalditza = Respaldiza; Elizagorria = Lazagurria; Uranzia = Los Arcos; Eztuinaga = Zúñiga; Gorozin = Grocin; Ezporogi = Ezprogui; Artasona = Artajona; Gordexola = Gordejuela; Urduña = Orduña; Muzkiz = San Julián de Musques; Garobel = Sierra Salvada ta abar. Tankera ontakuak geiago ere arki ditzake gura duenak Estornes'en izendegian (3).

(3) José María Lacarra'ren "Vasconia Medieval, Historia y Filología"n ikus ditezke: Eskaloze (Eskaroze) (33), Ubelzieta (Ibizta) (33), Uskarreze (Uskartzte)

Beraz, gure asmoa, aipatutako izendegietan arkitzen ez direnak agertzea edo gaizki emandako batzuek zuzentzea da. Lan ederra litzake, noski, izendegi guzietakoak alkartzuz emen agertzea, baiñan aldizkari batean argitara emateko luzeegi dela derizkiot, batez ere, Bidaso'z bestekoak, denak edo ia denak aldatu bear direlako, euren izen ofizialak gaskoin edo bearnesen arabera emanak baitaude. Norbaitek —Estornes gureak ederki egin lezake lan au— liburutxo batean argitara ba'litza orain arte ezagutzen ditugun izenak oro, eginkizunik ederrena beteko luke. Baiñan, liburutxo au, batzorde batek ongi aztertuta argitaratu bear litzake, orain arteko utsegiteak gerta ez ditezen (4).

Naparroa'n ene lankiderik aundienak Espartza'ko (Zaraitzu'n) Esarte aita-emeak izan ditut eta baita ere A. Irigarai jaun medikua, Zuberoa-Biarhoa'ko izen bilketan Jon Mirande eta Txomin Peillen. P. Lhande'k bere iztegi orrialdetan sakabanatuak dauzkan uri-izen batzuek (idendegiz kanpokoak, alegia) ere bildu ditut eta alaber "Gure Almanaka"tik banaka batzuek. Izen bakoitzaren atzean onelaxe exarriko ditut lankide oen ezaugarriak:

- E. E., Esarte-Espartza, Mayatzaldea ostatuko aita-emeak.
- A. I., Aingeru Irigarai jaun medikua.
- M. P., Mirande-Peillen, Euskaltzale ezagunak.
- P. L., Pierre Lhande, Aitajesuita.
- J. E., Joanes Etxeberri, Sara'ko jaun medikua.
- X., I., Aita Xabier Iratzeder, Beloke'ko beneditanua.

Asi gaitezen Naparroa'tik:

PAMPLONA.—Tekstu zaharretan IRUÑEA ageri zaigu. Alaxe Joanes Etxeberri Ziburuko'k: "Iruñea, eskualdunen hiri buruzagia". Oraingo euskaldunak, izen zaharra laburtuz, aldakizunok erabili oi dituzte: Naparroa guztian, iparretik egora, Zaraitzu'n eta Erronkari'n ezik, IRUÑE. Zaraitzu'n: IRUÑA (E. E.). Erronkari'n: URUÑA: edo URINA.

ARANAZ (Bortzerrieta'koa), ARANTZA (A. I.).
BERRIOPLANO, BERRIOBEITI (A. I.).

(33), Egaurrieta (Eaurta) (33), (34'en Eiaurrieta), Elizagorria edo Lizagorria (Lazagurria) (42), Olexoa (Olejua) (43), Suruslada, Sorlada (43), Sarassazu (Zaraitzu) (32) eta abar.

(4) Jakin-erazi nai dut ba-dudala salgai Euskalerrri'ko mapa bat (1:200.000), euskal-izenik geienak bildurik. Salneurria, oraingoz, 37 peseta. Zuzenbidea: J. Etxaide.—Paseo Colón, 33, 4.º—SAN SEBASTIAN.

SANTESTEBAN, Azkue'k DONEZTEBAN jartzen du, baiña uri sarreran DONEZTEBE eta nik ala entzun izan dut.

GARRUES, GARBES (Iruñe'tik urbil).

SAGUES, Eusko-Ikaskuntza Lagunarteak argitaratu zuen Euskal-erri'ko mapak SAGOTZE ezartzen du. Irigarai jaunari ere berdin entzun izan diot (5). Nik, ordea ba-dut ene zalantza. Izan ere, arestian aipatutako Garrués, Garbes oguzten dute euskaldunak eta ez Garroze. Beraz, kasu ontan Erronkari'ko eta Zaraitzu'ko *-ués* = *-oze* otsaldaketa ezaguna ez da gertatzen eta Sagués Iruñe'ko ingurumarian dago. Garrues = Garbes'en -UE- = -BE- egiten den bezala, Arakil'eko iri batean -UA- = -BA- egiten da, ots. ARRUAZU euskaldunak ARBAZU oguzten baitute. Azkue'k ez dakar Arbazu euskal-otsa, Arruazu baizik.

TAJONAR, TASORE (A. I.). Irigarai jaunak eztu izen au oguzten entzun, baiñan iri ontara dijoan bide xigorrak Tasorebidea omen du izena eta onetxegatik dudarik ezta euskaldunak Tasore oguzten zutela iri onen arrotz-izena euskal-fonetikaren arabera.

SALINAS DE ORO, Campion'ek GATZAGA jaso zuen eta Napparroa'ko Diputazioak iri-sarreran Oro-Gatzaga jarria duela uste dut. Alabaiña, Irigarai jaunak esan dit urbilleko euskaldun zaharrai entzun diela TXAIZE esaten (6).

VISCARRET, GERENDIAIN (A. I.). Izen ofizialak Bizkarreta'tik izanen du sustrai.

VALLE DE ARCE, ARTZIBAR (A. I.). Azkue'k: Arzibar.

AYESA, AYERTZA (A. I.). Arkaismua dela dio jaun onek.

ORORBIA, ORORIBIA (A. I.). Arkaismua dela dio jaun onek.

OTXAGABIA, OTSAGI (E. E.). Lehen OTSAGABIA zen. (Agud-Mitxel.)

JAURRIETA, EAURTA (E. E.). Azkue'k berdin dakar. Ezagutzen den dokumenturik zaharrenean EGAURRIETA ageri da.

SALAZAR, ZARAITSU, ZAITZU (E. E.). Ageri zaharretan SARAZAITSU.

ESKAROZ, ESKAROZE (E. E.).

ORONZ, ORONTZE (E. E.).

IBILZIETA, IBIZTA (E. E.). Ageri zaharretan UBELZIETA.

RIPALDA, ERRIPALDA (E. E.). Azkue'k berdin. ERREPALDA (Agud-Mitxel.)

IGAL, IGARI (E. E.).

IZAL, ITZALLE (E. E.).

(5) Arestian mintzatu naizelarik berarekin, duda egiten du.

(6) B.R.S.V.A.P., 1947'gn, urtea, Cuaderno 3.º, 413'gn. or-ald.

GALLUES, GALOZE edo GALOXE (E. E.).

IZIZ, IZIZE (E. E.).

SARRIES, SARTZE (E. E.). SARZE (Agud-Mitxelena).

GUESA, GORTZA (E. E.). GORZA (Agud-Mitxelena).

USCARRES, USKARTZE (E. E.), naiz ta antzifia USKARREZE ager.

USTES, USTAIZE (E. E.).

NAVASCUES, NABAZKOZE (E. E.).

RACAS, ARRAKAXE (E. E.).

BIGUEZAL, BIOTZARI (E. E.). BIGOTZARI (A. I.).

ASPURZ, AIZPURGI (E. E.).

LUMBIER, Zaraitzuarrek IRUNBERRI (E. E.). Erronkariarrek ostera, URUNBERRI edo ULUNBERRI.

UZTARROZ, Zaraitzu'ko, Erronkari'ko eta Zuberua'ko euskal-fonetika legearen kontra, Esarte zaharrak argi ta garbi UZTARRO-TZE ogutzi zidan. Iri ontako sarreran Naparroa'ko Diputaziñoak UZTARROTZE dauka ezarrria. Alabaiña, Mitxelena-Elizalte jaunak dionez, Erronkariarrek euren euskal-fonetikaren arabera ogutzen dute, ots, UZTARROZE. Nik zalantza pixkabat egiten dut, Naparroa'ko Diputaziñoak (Erronkari'n bertan), Azkue'k (Erronkari'n ere) eta nik Zaraitzu'n -OTZE bukaera jaso baitugu eta Azkue'k etzuen zabarkeriz idatzi UZTARROTZE, ibar bertako Bidangoz, BIDANKOZE idazten baitu, entzun zuen arabera. Ostera, Esarte zaharrak bere jaioterria ESPARZA ogutzen du eta ez ESPARTZA. Oguzkera dudakor auek ongi erabakitzeke ezta aski, ordea, pertsona bakar bati edo bakar batzuei galdetzea, askori baizik.

VIDANGOZ, Zaraitzuarrek BIDANGOZE (E. E.), Erronkariarrek BIDANKOZE.

RONCAL, Zaraitzuarrek ERRONGARI edo RONGARI (E. E.), Errokariarrek, ERRONKARI. Esartetarrak esaten zidatenez, eurak oituago omen daude Rongari, Ripalda eta Rakaxe esaten, baiñan vokala aurretik erantsita jatorragotzat omen daukate.

ARBONIES, ARBONIESE (E. E.). J. Caro Baroja'k ARBONTZE euskal-forma jatorra ematen digu (7), Sarries'etik SARTZE egiten den bezala. Jaun onek ere Binies'en euskal-forma BINTZE ematen digu eta Nardués'ena NARDO(T)ZE. Irigarai jaunak ez ditu euskal-izen eder auek ezagutzen eta eskabide egiten dio jatorrizko

---

(7) A. Irigarri jaunak aipatua B.R.S.V.A.P. aldizkarian, 1947'gn. urtea, Cuaderno 3.º, 414' gn. or-ald.'ean, J. Caro Baroja'k idatzitako "Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina" liburuari egin kritikan.

agiriaren berri emateko. Nik NARDOZE Espartza'n bizi-bizirik jaso nuen eta beste biok ere guztiz jatorrak dirudite.

TABAR, TABARRE (E. E.).

NARDUES, NARDOZE (E. E.).

LIEDENA, LEDIA (E. E.).

AIBAR, OIBARRE (E. E.).

SANGUESA, Zaraitzuarrek ZANGOTZA (E. E.). Emen ere ba-dirudi ZANGOZA bear litzakela izan, baiñan Esarte zaharrak TZ argi ta garbi oguzten zuen. Erronkariarrek, jatorkiako, noski, ZANKOZA.

SADA, SARE (A. I.), ZARE (E. E.).

GALLIPIENZO, GALIPENZU (E. E.).

JAVIER, JABIERRE (E. E.), naiz-ta ageri zaharrenean ESKABIERRE agertu (8). XABIER, santuaren izen-autografoan.

MONREAL, MONREALE (E. E.), naiz-ta egiazko euskal-izena ELO izan.

AOIZ, AOITZE (E. E.). Estornes-Lasa (Beñat) jaunak dionez, Erronkariarrek AGOIZ ogutzi oi dute.

UJUE, UJERA (E. E.). Gaurko Zaraitzuarrak J'zaleak ditugu (Jabierre, Ujera). Baiñan, antziñako euskaldunak S'kin ogutzi bide zuten, bai-baita iri ontara dijoan bide bat SUBIDIA (A. I.), eta zalantzarik gabe aurreko U letra galdurik dauka izen onek.

ELKOAZ, ERRUKAXE (E. E.).

TUDELA, TUTRA (E. E.). Zaraitzuarrek eta Erronkariarrek berdin oguzten dute Erribera'ko iri onen izena.

Naparroa mugaldeko SOS DEL REY CATOLICO, SAUSE (E. E.).

TAUSTE, DEUSTIA (A. I.). Aragoa'n.

ARAGON, ARAGO (E. E.).

BARDENAS REALES, BARDENAK (E. E.). Erronkari'n BARDEAK (L. Mitxelena jaunak jasorik).

CARCASTILLO, ZARRAKAZTELU (E. E.). Erronkari'n ZARRAKAZTULU.

SIERRA DE LEIRE, LEXURI (E. E.). Ba-da beste mendi bat Zaraitzu'n LEXERIETA, Leire'kin zer ikusirik eztuena (Esartetarrak diotenez) batzuek ala uste izan ba'dute ere.

MESA DE LOS TRES REYES, IRU ERREGAEK (E. E.), mendi au Erronkariko da eta eztakit emengoek nola esaten dioten.

---

(8) Orra, Jean Jaurgain'ek diona: "...les chartes latines écrivaint le nom: ESKABIERRE (948); EXABERRE, EXAVIERRE (1093); ISAVIER, SAVIER, XAVIER et JAVIER au XIII siècle". (Toponymie Basque, RIEV, 1912, Tome V, 161^{gn.} or-ald.)

Guipuzcoa'n Iru Errege Maia esateko oitura artu zen garai batean, baiñan eztakit izen au Erronkariarrai artua den ala itzulpen soil bat.

SIERRA DE ANDIA, Aralar'ko euskaldun artzaiek ANDI-MENDI esaten diote.

OLAZAGUTIA, Azkue'k jazkera ofizial onekin dakar, baiñan bertakoek OLAZTI diote. Ageri zaharretan OLAZAGOITIA. Apika OLATZAGOITIA ogutziko zen.

ARRIBA, Araiz'koa, Azkue'k onela dakar, baiñan bertakoek ARRIBE oguzten dute.

AEZKOA, AYEZKOA (Agud-Mitxelena); VILLANUEVA DE AEZCOA, AYEZKOA-IRIBERRI.

TORRANO, Azkue'k berdin, baiñan bertakoek DORRAU.

YANCI, Azkue'k Yanzi, baiñan bertakoek IGANTZI.

JAUN SARAS, Azkue'k YAUNZARAZ, baiñan Irigarai'ek dienez, IAUN SARATS.

YABEN, IBAIN (A. I.).

JUSLAPENA, ibarra, TXULAPAIN (A. I.). Azkue'k eztakar.

URRAUL ALTO, PARDITX-ERRIA (A. I.).

"LAS CINCO VILLAS", orain BORTZERRIETA, baiñan antziña, A. I.'k dionez, BORTZIRI.

A. I.'k dionez ere, DONEZTEBAN izenik ez omen da, Azkue'k ala jarriarren, DONEZTEBE baizik.

Ene ustez, napar euskaldunei AZPIROTZ, LEKAROTZ, ARRAIOTZ eta ORONOTZ oguzten entzun izan diet, baiñan eztaukat segurantzirik. Komeni litzake jakitea T'kin ala T gabe oguzten dituzten iri oien izenak. Inguru ortako naparrai dei egiten diegu zantzantza ontatik atera gaitzaten. Gaiñerako irietan -OZ oguzten dutelakoan nago: IRAIZOZ, OSKOZ, ESNOZ, IMOZ, GALDUROZ...:

LAPURDIN:

Ondoren ipintzen ditugun iri izenak guztiz errikoiak dira errialde ontako euskaldunen artean. "Gure Almanaka" k, La Nègresse ez beste danak dakarzki. Lhande'ren iztegiak ere batzuek bai iztegi itzen artean sakabanaturik.

ANGLET, ANGELU.

BOUCAU, BOKALE.

BIARRITZ, BIARRITZE, MIARRITZE.

LA NEGRESSE, HERAUSTERRI. (X. I.).

URT, AHURTI.

BAYONNE, BAIONA.

GUICHE, GIXUNE, GIZUNE.

LIBARRITZ, ILBARRITZE. Auzo au Biarritze'koa da eta Bonaparte'ren mapan euskaldun uts agertzen ba'da ere, Azkue'k eztakar.

Orain, iru ibai izen Joanes Etxeberri, Sara'ko Jaun Medikuari arturik bere "Laburdi'ri eskuararen hatsapenak" (9) liburu xarmanetik. Orra :

ADOUR, ATTURRI.

NIVE, ERROBI.

NIVELLE, XARAKARIA.

Aita Xabier Iratzeder'ek emanik :

LE LAC DE LA NEGRESSE, HERAUSTA'KO AINTZIRA.

Laphurdi'tik urbil, Gixune'ren mugakide :

SAMES, SAMATZE. Etxahun'ek dakar euskal izen au bere "Musde Hegobe"n (10) eta Larrasketa jaunak itzulpena ematen.

Laphurdi'tik iparrera, urruti :

DAX, AKIZE.

BORDEAUX (BURDEOS), BORDELE. Bi izenok Bidaso'z andiko euskaldun guziak edo geienok ezagunak dituzte.

BENAPARROA'N:

Iri izenak euskal-mugaldez kanpo.

BIDACHE, BIDAXUNE (P. L. eta G. A.). BIDAXUIN (Agud-Mitxelena).

CAME, AKHAMARRE (P. L. eta J. Jaurgain, T.B., 116, RIEV, 1912).

ARANCOU, ERRANGO (M.P.) (11).

VIELLENAVE, HERRITI (M.P.), ERRITI (Jean Jaurgain) (12)

BERGOUEY, BURGUE (P.L.) eta (M.P.).

ESCOS, EZKOITZE (M.P.).

LABASTIDE-CLAIRENCE, BASTIDA (G.A.).

Benaparroa'ko mugaz urbil :

PEYREHORADE, PEIORRADA (M.P.).

---

(9) "Obras Vascongadas del Dr. Labortano Joannes d'Etcheberri", 79'gn. or-ald., Jaun Julio Urkixo zenak argitaraturik.

(10) "Le Poète Pierre Topet dit Etchaun et ses oeuvres", 106, or-ald.

(11) Bearbada, lehen ARRANGO izanen zen, ARANCOU'ren A'k salatzen digunez. Alaber, Zuberotarrak ARETA'tik ERETA egin dute. Estornes'ek, eztakit nundik, ARANKOR ipintzen du (Geografía Histórica de la Lengua Vasca).

(12) "Toponimie Basque", pag. 56 (nota 1), RIEV., 1914-17.

ZUBEROA'N, iri izenak:

OSSERAIN, OZARAÑE edo OZAGAÑE, biak (M.P.)'k bilduak.
RIVAREYTE, ARRIBAREITA (M.P.).
GESTAS, JESTASE edo JESTASU, biak (M.P.)'ek bilduak.
LAURHIBAR, LOJIBAR (M.P.), *J* frantzesaren gixa.
MONTORY, antziña BERORIZE (P.L.) eta (M.P.). Orain
MUNTORI.
LES ARAMBEAUX, ARANBELTZE (ARAMELTZE), Lar-
rasketa'k dionez. HARANBELTZA (M.P.).
LARRAJA, LARRAJA (Larrasketa), *J* frantsesaren gixa.
SAINT ETIENNE (Mendikota-Zalgize artean), DONEZTEBE
(M.P.), DONA ESTEBE (X.I.).
Mendi, ibar eta eskualdeak:
FORET DES ARBAILLES, ITE'KO OIHANA (M.P.).
BOIS DE JOSBAIG, LANDAR-OIHANA (Barkoxtar batek).
LA MADALEINE, MAIDALENA (M.P.). Baita MAIDALE-
NA-ZERRA (M.P.).
PIC DES VAUTOURS, SOBE (M.P.). PIC BISCARCE, BIZ-
KARZU (M.P.).
COL DE LACURDE, LAKURDA (M.P.).
PIC DE BIMBALET, BINBALETA (M.P.).
PIC DES ESCALIERS, ESKALEAK (M.P.).
BASSE SOULE, PETTARRA (G.A.) eta nun-nai.
HAUTE SOULE, BASABURIA (G.A.) eta nun-nai.
IBAR ESKUIÑA, Lakarri'koa (M.P.).
IBAR EXKERRA, Ligi'koa (M.P.).

ZUBEROA-BIARNOA'KO ERRI MUGAKIDEAK

Denak edo geientsuenak ba-dituzte auzo edo baserriak euskeraz
egiten direnak. Iri auetan bat LANDA (Lanne) da, Txomin Pei-
llen'ek dionez antziña Zuberoa barrutikoa.
ABITAIN, ABITAÑE edo MITHIÑE, biak (M.P.)'k jasoak.
SAINT MARTIN, SAN MARTIÑE (M.P.).
AUTEVIELLE, AUTIILLE (P.L.).
ARRIVE, ARRIBA edo ARRIBE, biak (M.P.)'k jasoak.
TABAILLE, TABALLA (M.P.).
ESPIUTE, AZPILDA (P.L.), AIXPILDE (P.L.), ESPILDA
(X.I.).
USQUAIN, UZKAÑE (M.P.).
RIVEHAUTE, ARRIBAHAUTE (M.P.). HAUTA-ARRIBA
(Agud-Mitxelena).

- NABAS, NABARZI (P.L.).
 CHARRE, XARRA (M.P.).
 LICHOS, LIXOZE edo LEXOZE ("Gazte" aldizkaritik).
 ANGOUS, ANGASTUE edo ANGASTUA (P.L.), ANGOSE
 (X.I.).
 GEUS, USTASU (M.P.).
 GERONCE, JERUNTZE (M.P.). "J=frantses j guti gora-behera, ez lapurtarren j=dd edo euskera klasikoarena", dio Jon Mirandek. "J" au, zuberotarra, frantsesaren antzekoa da, baiñan ez berdiña. Orra, Larrasketa jaunak ontaz diona (13): "J-j. Approximativement le J français, mais plus palatal: le son est caractérisé par une légère mouillure, aisée à distinguer: une oreille souletine trouve une grande différence entre ce son et J français". Kasu ontan daude Jeruntze'z gaiñera, lenago aipatutako "Lojibar", "Larraja", eta "Jestase-Jestasu".
- ORIN, ORI (M.P.).
 SAINT GOIN, SAN GUEÑE (M.P.).
 SAINT PEE D'EN HAUTE, SANPE GAÑEKOA (M.P.).
 FEAS, IÑHAZI (M.P.).
 ANCE, ANTZO (M.P.). ARHANTZE (Agud-Mitxelena).
 ARAMITS, ARAMITZE (M.P.).
 LANNE, LANDA (P.L.). Etxahun'en bertsotan zenbait aldiz.
 ARETTE, ERETA (Etxahun) (14), ETA (X.I.).
 BARLANES, BARNALES (M.P.). XVI'gn. mendean SARRALTZUNE euskal-izen garbia zeraman eta legez Zuberoa'ko zen Landa'ren iri-barrutian (M.P.).
 BARETOUS, BARETOS (M.P.).

BIARNOA'N BARRENERATURIK

- SAUVETERRE, SALBATERRA (M.P.) eta (A.I.).
 NARP, NARPE (M.P.).
 NAVARRENX, NABARRENKOXE (A.I.), NABARRAN-
 GOSE (X.I.).
 MERITEIN, MERITIÑE (M.P.).
 ANDREIN, ANDREIÑE (M.P.).
 JASSES, JASE (M.P.).
 SAINT GLADIE-PARENTIES, SAN GLADIA (M.P.).

(13) "Beñat, Larrajako belhagilii" (Bernard le sorcier de Larraja), RIEV, Tome XXII, p. 231, 1931).

(14) "Gaztalondo'ko Prima"n, "Le Poète Pierre Topet dit Etchaun et ses oeuvres", 74 or-ald.

CASTETNAU, GAZTELUBERRI (P.L.). GAZTELUBIRRI (Agud-Mitxelena).

OLORON, OLORU (M.P.). BEARNE, BIARNO (A.L.). BEARNO, BIARNO (Agud-Mitxelena).

BIZKAIAN

Bizkaia'n ez-tut lankiderik izan eta onetxegatik emengo uri-izenik ez-tut jaso ahal izan. Azkue'k bere iztegian jartzen ditu batzuek gaz-terazkoen liferenteak direnean. Oetaz kanpo, entzun izan dut, PEDERNALES'i inguruko euskaldunek SUKARRIETA esaten diotela eta DESIERTO'ri ALTZAGA, baiñan eztaukat ziurbiderik. Azkue'k ez-titu aipatu ere egiten uriok euskeraren mugabarruko izanagatik. Bestalde, nunbait irakurririk nago LA REINETA, LARRAÑETA zela, EL REGATO, MENDIERREKA, LABARRIETA edo LAS BARRIETAS, OLABARRIETA, AVELLANEDA, URREZTIE-TA, baiñan ezta-akit izenok egiaren ume diren ala ez, ezpainaiz gogo-ratzen nori irakurri dizkiotan albisteok eta idazleak zertan oifarriz-zen zituen bere esanak. Norbaitek izen oien albisterik emango ba'lit, biotzez eskertuko ni-oke. GALDAMES, seguru aski GALDAMIZ izanen zen, MUSQUES, MUZKIZ zen bezala: ARIÑEZ, ARIÑIZ, GOMEZ, GOMIZ eta abar.

ARABAN

Araba'n erri-izenen agiririk zaharrena San Millan'eko lekaide-txeak eskeintzen diguna da. Au, ordea, sail luzea da eta deua aldatzea lan nekosua litzake. Gaiñera, izen lerrokada onek ba-ditu Mitxela-na-Elizalte jaunaren iritzian zenbait utsegite eta bestalde, garai arteko ortografia zailla bear bezala aditzera ematen jakin bear da, 1025'ekoa baita izen sail au. Onetxegatik zalantza askotxo sortzen dira iri bat-zuen egiazko oguzpenari buruz eta ene ustez obe da ziurtasun oso bat ez den artean dudakor auek bertanbera uztea. Lan eder au, erri guzti auen adierazpena ematea, alegia, Mitxelena jaunak edo beste jakintsuren batek egin dizaikegu. Emen, izen batzuek bakarrrik alda-tuko ditut, gureztat ernegarri zerbait dutenak, irakurleak ikus ahal dezantzat mendeak ekarri duten aldakuntza Araba'ko uri batzuetan.

ALLI, EHARI.

GAZETA, GAZAHETA. Apika GATZAHETA.

ARETXABALETA, HARIZABALETA, apika HARITZABA-LETA.

CASTILLO, GAZTELU.

VITORIA, GASTEHIZ.

EGILETA, GELHEGIETA, apika IGELHEGIETA.
IJONA, ISKONA.
ELBURGO, BURGELU.
GAUNA, GARONA.
ALEGRIA, DULANZI.
BOLIBAR, BORINIBAR.
EGILAZ (EGILATZ?), HEGIRAZ, apika HEGIRATZ.
ZALDUENDO, ZALDUHONDO.
SALVATIERRA, HAGURAHIN.
ARRIZALA, HARRIZABALAGA.
NARBAJA, NARBAIZA.
ARIÑEZ, ARINIZ.
SUBIJANA, SUBILANA.
MONTEVITE, MANDAITA.
OLLABARRE, OLHABARRI.
ORMIJANA, URBILANA.
ESCOTA, HAIZKOETA.
BARRON, BARBOA.
ZUMENTO, ZIMENTU.
BAROJA, BAROLHA.
FAIDO, PALDU.
BUSTO, BUSTIA.
PARIZA, BARITZAHAZA.
SASETA, SAGATSAETA.
MARQUINEZ, MARKINA.
ARLUZEA, KARRELUZEA.
BAJAURI, BASAHURI.
ONRAITA, ERROHETA.
LEORTZA, ELHORTZAHEA.
MAEZTU, BAHAEZTU.
AZAZETA (AZATZETA), AZATZAHETA.
VIRGALA, BIRGARA.
BERROZI, BERROZIHABI.
ULLIBARRI, HURIBARRI.

Lerro ontan ageri ez diren beste urri batzuen izenak ere aldatuak daude. Esaterako: AYALA, AYARA; VILLARREAL, LEGU-

TIANO eta bertako euskaldunak oguzten dutenez LEKUTIO (Otxandiano Otsandio bezala); lehenago aipatutako RESPALDIZA, ARESPALDITZA; LUYANDO, LUXAONDO; LLODIO, LAUDIO (Azkue'k ba-dakar); PEÑACERRADA, URIZARRA (15); ACOSTA, OKOIZTA, CESTAFE, ZESTABE edo ESTABE.

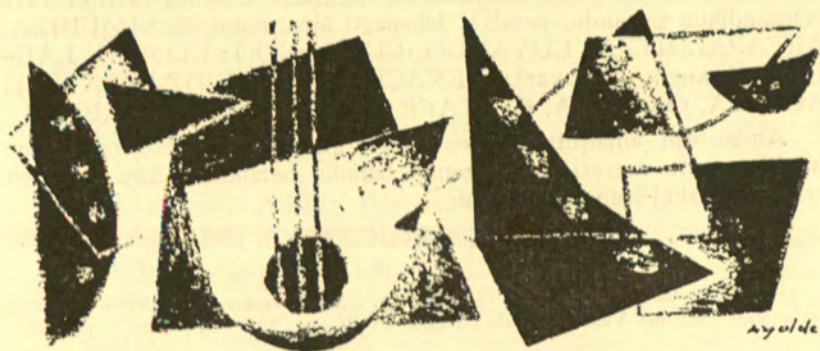
Ainbestean amaitutzat jotzen dugu gure lana, Gipuzkoa ikutuzterik ezpaitu merezi, erdal-izenak banaka batzuek baitira eta aien ordezko euskal-izenak ezagunak.

ETXAITAR.

---

(15) Ikus, Gerardo Lopez de Guereñu'ren, "Mortuorios o despoblados", Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País'en, 1958, Cuaderno 2, pag. 205.

naas - maas

IKAS elkargoaren batzarrea

Joan den Iraillean, Baionan bildu zen Euskaltzaindia, *Musée basque* delako aretoan; leku berean bizpairu egunez izan ziren IKAS delakoaren biltzarreen kariatara.

IKAS elkargoaren gain dago eskolategi publikoetan euskaraz irakurtzen irakasteko egitekoa.

Loi Dieuxonne batez baliatuz, asi ziran Franziako Euskalherrian euskara zerbait eskoletan irakatsi naiez. Damurik, traba eta beaztopa-arri geiegi atxematen tuzte iparraldeko gure anaiek bere egin beharretan. Maisu geienak erdaldunak izanki, Pariseko agintariek behar diren erreztasunik azken denboretan ez eman nai; eta aundiena eta deitoragarriena, guraso euskaldunen eta besteen gutiespena.

Gai premiatsu hortaz (euskara eskolan) andere Mailharin eta Michelena eta Villasante euskalzaiñak mintzatu ziren zentzu andiarekin, besteen artean. Zaitegui izkiriant ezaguna egon zen biltzarre horren gidari bezala; mintzalariren predikuak ilunskoak izaki nunbait lapurtarrentzat, zuzentzaillak euskera yator batera pasatu nai izan zituen, bainan bere jardukitik etzuen preziski Hazparnekoa ematen.

Euskara berpizteko auzi hunetan deus ezta eginen, mintzatzeari ezpazaio izkiriatuari bezenbat indarra ematen. Euskal jende xehea sustarazteko leenik, jaunek eta anderek berek beharko dute beren artean euskaraz itzegin. Alferrick dira hestenez biltzarrak, sariketak eta predikuak.

Hemen gairdi berriz aunitzek euskara salbatua dela uste dute, eskolategian irakas-baimena erdiets orduko.

Bainan euskal maisuak eskas ba ditugu eta bai oraino aurren metodo bat egitekoa, zertako halako nekeetan burua autsi? Baimena gobernuak eman beharko baitigu, obé berari eskatzea maisu-inberri batzuk ere. Enaiz batere txantxetan ari gero; halako zerbait esana dago eta ez nornaien gandik, gure biltzarre nagusi horietako batean.

* * *

Euskal Festak Donostian

Urquijo Mintegiko eta Turismoko buruzagiek antolaturik, aurten 15 egunez luzatu dira oi diren Euskal asteko jaiak. Iraillean *Bordari* gure Ondarribiko lankide iaioak itzaldi bat egin zuen Errikoetxe zaarreko aretoan, euskara errikoi batean. Ondarribi eta ingurunetako gora berataz mintzatu zen, bertsugintza aipatuz; eta olerki pollit batzu ere irakurri zituen.

Plaza zaarreaan Baztan-Garzaingo mutil-dantzari lerdenak aritu ziren arrats batez, eskuzarta ederrik bilduz.

Mutildantza horrek 10 soñu edo baditu, beialako mendetan abiatuak. Orai Baztanen bakarrik dantzazen dira, bainan leenago Bidaso errekaldean usatuak ziren; Baxenabarreko mutxiko-en idurikoak; eta Orion eta beste herrietan ere Azkuek bildu zituen horiek bezalako dantza soñuak. Arrue jaunak ele egoki batzu esan zituen taldea presentatzean.

Astelen eta astearte egunakari Donostiako aurren euskal etsaminak egin ziran *Urquijo* Mintegiko buruzagiak maiburuko zirela, Erriko-etxe zarreko areto nagusian. Ehun baino geiago mutiko-neskatiko bildu ziren, eta oi ez bezalako jakituria erakutsi zuten denek gure mintzairan. Sari asko banatu zabezten, eta leenbizikoeri dotorenak. Ala ere zordun gelditzen gara beren Irakasleekin.

Nafarroako txapelketak eta aurren-etsaminak

Leitze-n, joan den irailleko igande batez, jende aundia bildurik, errialde hortako bertsularien norgeiagoo egin zen, Prinzipe de Viana-ko *Euskal saillak* prestatuta, Euskaltzaindiaren laguntzarekin.

Aurkeztu zirenen artean Ieeneko lerroan *Narbarte* eta *Oreja*, ta Zabaleta eta Azpiroz aresoarrak. Leitzarrek ingurutxo dantza ederra atera zuten plazara. Eta aur euskaldun etsaminatuen artean, Diputazioneko sari-banaketa egin zen ere egun hortan.

ETXARRI ARANATZ Sakanako hiriska hortan ospatu zen urrian Nafarroako bertsularien norgeiagoen azkena. Bildu ziren *Perurena*, *Madariaga*, *Arozamena*, *Narbarie*, *Oreja*, *Yaben-go* karteroa eta bi *aresoar* gazte, *Zabaleta* eta *Aspiroz*. *Madariaga* izan zen gillendu zena, ondotik jarraitzen ziotela *Narbartek* eta *Orejak*. *Aranzatarra* beraz gelditu zen Nafarroako txapeldun.

Pillotatoki estali ederrean zelebratu zen saioa erriko txistulariak tarteka arituz: azkenean *Arruek* ele sustagarri batzu esan zituen jai bururatzko. Eta gero afarian bertsulariei, beren kantetan frontoian baino gatz geiagoko bertsuak entzun genituen.

Bertsularien buruz-buruko txapelketan bein betikotz utzi beharko diegu bere gisa parte geienean, maiburukoen prestakizunekin emokatu, histu eta moteldu gabe bertsularien asmakizunak.

* * *

Sancho de ELSO-n urteurrena

1561 garren urtean imprimatu bide zen Iruñean edo Lizarran, bibliografo geienek diotenez, autore ez ezagun horren euskara-erdarazko *Dotrina* famatua.

Lope de ISASTI-k dio *navarro de bascos* zela, eta izendapen bitxi horrekin esan nai zen denbora haietan, baxenabartarra, *Benafarroa* eskualdeari *Tierra de bascos* izendatzen zioten bezala denek, Nafarrogarakoak barne.

Autore hortaz deus ez dakigu eta are guttiago bere euskal izkiribuaz, alerik ere ez paita gelditu iñunere. Nik amultsuki gordetzen dut orri zati autsi imprimatu batzuen lerro kopia bat; euskaraz eta erdaraz dago dotrinaren textoa. Beste aldi baterako, notak badituz artuak, lerro horien euskara eta erdara *Beriain-en* eta *Elizalde-nekin* berdinkaratu, *Antso ELSO*-koaren lerroak baiditazke.

* * *

Euskaltzaindiak antolatu Biltzarrak

Donostiako Errikoetxe zaarreko aretoan Santomas bi egunetan bildu ziren euskalari eta euskalzale multzo bat goiz eta atsalde-tan, *Symposium* delako baten bidez eleketa eta solasaldi jakingarriak entzun baiziran, bereziki leeneko egunean. Tiatrea, Umorea eta Irakas-kintza ziren solasaldi horien gaiak.

Labayen, Zubicaray, Aresti eta Larzabal (Zoko-ko erretorea) jaunak tiatraz mintzatu ziren goratik, gauza jakingarriak azalduz. Teatroak aintzineko bideetatik joan behar duenez edo bide berrietan abiatu eta berdin euskera usatuen aldetik, elabide franko daiteke. —Han gertatu ezpaiginen gure uste apala adiarazi nai ginuke pondu hortaz.

Oraiko erritarrentzat izkiriatu behar dela euskal teatroa iduri zai-gu, eta ez emendik 50 urteen buruko daitezken euskaldunendako; al-dian aldikoa. Azken 50 urte hoketan usatu euskal-karikaturak ezin dirala geiago onartu aitortu ere behar da deblauki.

Bainan horrek ezdu esan nai komedia irriegin-garriak sobera zaiz-kigula. Mundu hits eta illun huntan parregin-arazteko ikusgarriak behar ditugu. Gai sakonegian edo izpiritu beltz eta eritu-takoan ala-bainan, mamitu ikusgarriak eztira gure erri sanoen gustokoak. Eta berriz diogu hunekin eztugula esan nai pentsa-arazten edo sendi-arazten duten obrarik behar ez ditugula. Bada gure artean norbait bide horietatik abia daitekena.

Bainan geienean uste dugu erdara horietako itzulpenekin gelditu beharko garela oraikotz; erbesteko antzerki aurrera-lari eta beltz horiek alde bat baztertuz, begi zorrotza behar da eta zentzua ere, arrotz izkuntzetako komedia izpiritutsu edo ernagarri zenbeiten autatzeko, itzulpenetarako. Geldi gaitezen beraz, erdiko bidean.

Izkuntzaren aldetik berriz bilkuran norbaitek esan zuen (txan-txetan ote?). Literatura ez dela kontuan artzeko. Jakina, literaturak teatrorekin zer du ikusteko? Zapatagintzakin balitz edo bixigu errea prestatzearekin nonbait hor; ezta ala adiskide?

* * *

Gaia denaz bezenbatean erdal idazlari ospetsu batek (euskalduna bera) *Vitrina pintoresca* delako irakurgaiian hunu zer dion; "...hace años en París en compañía de dos españoles... estuvimos a ver *El viaje del señor Perrichon*, de Labiche. Yo me rei, como se dice, las tripas. Ellos al salir estaban como ofendidos. —Esto es una payasada —afirmaron los dos—. —A mí me ha parecido admirable... "[dije].

"A mí me parece una superioridad la de un público de teatro o de libro que pueda llorar o reír. EN ELLO ESTA TODA LA LITERATURA.

"El que quiera aparecer como hombre importante debe defender una doctrina cualquiera con tesón y con seriedad. La sospecha de una sonrisa le puede desacreditar. Corrección, medida, algo de estilo. Nada de folletín ni de alegre farsa...

"Yo creo que se necesita un fondo de cultura para que el lector pueda divertirse leyendo una novela espeluznante, bien hecha, como las de Conan Doyle, por ejemplo, y un fondo de cultura y de benevolencia para ir al teatro y reírse de ver puestas en ridículo las costumbres y las ideas privativas de uno. Se dice que Sócrates fué a ver *Las Nubes*, de Aristófanes, donde le trataban al filósofo de una manera odiosa, y que encontró la comedia bien y discreta."

Pedagogiak eta aurren irakaskintzaz esperientzia luze baten ondorioak eta ideiak *Iulene Aspeitia* andereak azaldu zituen galantki eta zuhurki. Gai hortan naspilla gaitza dago gure artean; euskalzale bakoitza bere bidetik doaie. Hala hiru gauza bereziak naastekatzen dira batzutan; aur euskaldunei euskeraz irakurtzen irakastea; aur euskaldunei leen maillako jakinbeharrak irakastea, eta aur erdaldunei euskeraz irakastea; eta berdin halaber adineko ikasleekin.

Sail bakoxtarendako metodo diferenteak daudezi bereziak beste izkuntzetan, esperientziak erakatsirik frogatuak eta finkatuak.

Gu isla bat omen gara huntan ere eta ezdugu egia horiek jakin beharrik. Iztegi ttipi bat, eskoletako liburuxka osatzeko behar badugu, jo ta ke asiko gara bakotxa bere aldetik kultur-itzak asmatzen.

Eta lapurtarrek zenbeit itz erabiltzen ba dituzte guk eskas ditugunak (eta berdin azpiz gora), zer axola guri euskaldun geienak izaki ta, iparrekoak berriz dozena bakar batzuz besterik ez padira?

Ez ote ginuke, euskarakin eskolan asteko bere ala danik prestatu behar? Donostian bertan Aldundegitik eskeini ziguten, hiriko Ikastegietan euskara sar-arazteko diru poxi bat, eta bai itzala ere; zer erantzun dute Kolejio geienek?

Berdin aurten Donostiako alkateak bere meneko eskoletan asteko zerbait halako agindu zuen; komeni litzake eskeintza hori zer nola itzali den jakitea.

* * *

Goazen berriz Euskaltzaindiko biltzarrera. UMOREA gaia hartuz ele egokiak esan zituzten bai Arruek eta bai Sanmartin-ek ere. Bainan kasu! humorea eta humorisgoa ezta preziski *umore ona*.

Inglesen *humorea* ezta beti irriegangarria; eta batzutan goibel samar izaten oi da. *Umora ona* berriz gure artean parregiteko ulertzen da; gauzak saiets arin eta jostagarri batetik hartzea bezala da. Auxe begiratu beharra dute beraz idazlariek egiazki euskaldun irauteko.

* * *

Esan ere zen, Parisen gure lankide Mirandek eta Peillen-ek humorezko aldizkari bat ager-arazi gogo dutela IGELA izenarekin. Gai arifak erabili nai dituzte, bertsu eta kanta zaarrak ere bai, beste tokitan agertzera ausartzen ez diren ber. Gai ausartak erabiltzeko erabe guti dutela sifisten diegu, eta belarri minbera direnak aitzinetik abisatzen dituzte.

Jendealde gutiren, eta aski ikasiendako denezgeroz, IGELA-ren berri gogo onez ematen dugu.

Aita Villasante illabeteen euskal izenak bateratzeko asmo batez mintzatu zen.—A. Zabala, *Bilintx*-en bizitzaz jarduki zen, berri jakingarriak emanez.

Biamunean solasaldiek leku berean segitu zuten, euskal asterkari-naiaz. Ugartek Arrue jaunari egin gutun bat irakurri zen, papergai harren baimenarako itxaropen zerbeit emanez. Gu baitan dago alde, agintza hortaz baliatzea, gauzak funtski prestatuz. Artikulo bat edo beste erdaraz izanagatik, ezginukela gutiatsi behar uste dut.

Elebiko eta bilinguismoaren aldekoa nauzu, irakurlea; hala ere lanik aski irauteko. Egungo egunean bazter kukutu-enean berean egiazki elebiko dira, eta jakina da euskaldun utsak diren tokietan aisago galtzen dela euskara, erdara aspaldi ezagun duten toki euskaldunetan baiño.

Euskal biltzarretan ere erdaraz aisago ari den norbait gerta baledi zerbait esan naia, jendetasuna erakutsiz entzun behar geniokela nago; eta hala ezin bada, guretako ezaugarri pobrea laiteke.

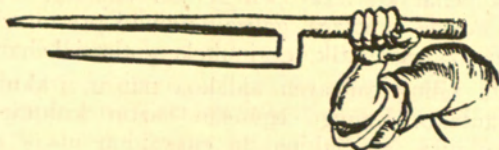
UMOREA denez bezenbatean, azkenean mintzaira iraun arazteko rago, Erresumako agintariei beharko geniokela eskatu, mendarteko eskualde ttipi zenbeiten esitzea eta mugarritzea, han barrenean begiraturaz euskaldunek beren oitura, Ipar Ameriketari indio-larrugorri kastak xahutzetik begiratzeko egin duten bezala *erresalbu* (*Reservations*) izeneko lurraldetan.

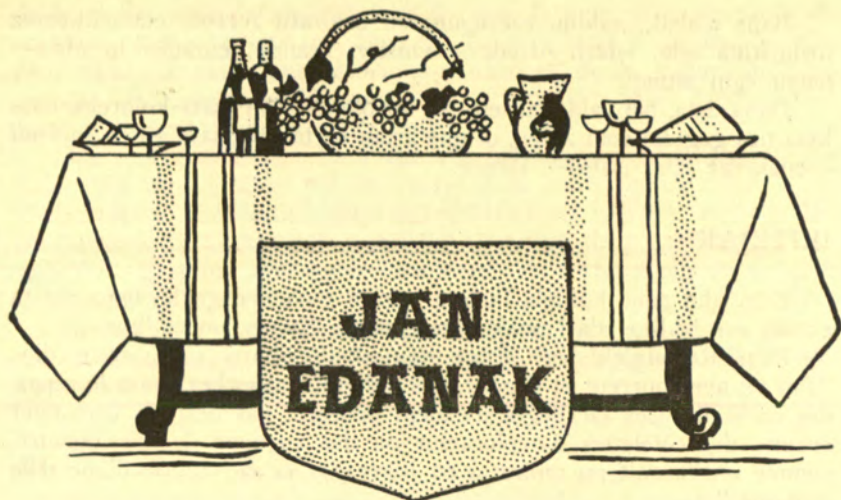
Altaa, kontent gintazke toki basa batzuetan bederik segurta aal baledi euskararen iraupena!

Lotazillako 5 garrenean zendu zen gure lankide maitea. Euskaltzaindikoa egiten zen eta azken egunak arteo Euskal Akademian idazlaria izan da. Bilbon sortua 1884 garren urtean, hiri berean hilla. Bilbotarra izanagatik, Bizkaiko euskara ederra beretakotua zaukan eta hunen gatza eta bizitasuna, mintzazean agertzen zitzazkon.

Tradizioezalea zen gaztedanik eta berrietan maiteena euskara zedukan. Gure dolumin agurrik sendikorrenak bere senideeri.

APAT-ECHABARNE.

KOKTELAREN KONDAIRATXOA

Gauza jakifia da, koktela Ipar-Amerika'n sortutako edaria dala. Itza bera ere andik zabaldua da ifiolaz ere, naiz eta batzuek antziñan Burdeos'n erabiltzen omen zan *coquetelle* itz prantzesetik datorrela, uste badute ere.

Koktelak badu bere kondairatxoa. Ta polita gañera. Ona emen itz bitan.

Orain berreun-bat urte, Ipar Amerika'ko erri txiki batean bizi zan ostalari batek alaba bat eta ollar bat, zein baño zein ederragoak, omen zituan.

Goiz batez, ostalariaren ollarra *desagertu* egin zan, ta jabeak, bi edo iru egunetan beraren billa alperrik alegin osoak egin ondoren, erriko jende guzia bildu ta zin egin zuan, bere alabaren eskua ollarra arkitu ta ekartzen zion gizasemeari saritzat emango ziola.

Ollarraren aztarrenik ere etzan illabetean izan, baña azkenik egun batez kanpoko gizaseme gazte-sotil bat zaldi-gafiean agertu zan errian ta, ostalariaren etxe-aurrean zalditik jatsirik, jabeari ollarra aurkeztu zion.

Ostalariak egaztiaren agerkeria nolabait ere ospatu nairik, auzoko guziak bildu ta etxeko edari onenak eskaiñi zizkien.

Baña alabak, zaldun ezezagunaren begiratu zorrotz eta naikorrez urdurituta edo, edari guziak —whisky, brandy, curaçao ta abar— nastu egin zituan.

Dana dala, bai zaldunak eta bai auzokoak ollar-isats-koloreko nas-keta ura gogoko izan zuten, ta une artan bertan bataiatu zuten *cocktail* —euskeraz ollar-isatsa— izenez.

IRITZIAK

Ezin uka gaur koktela lurbira guzian *modan* dagoala, baña ala ta guziaz ere baditu edari onek bere etsaiak. Eta ez nolanaikoak...

Paul Reboux'ek bere *Plats nouveaux!* liburu zoragarrian dio: "J'ai vu avec horreur et dégoût, des individus absorber avant le repas, des cocktails. Ces sacrilèges n'étaient pourtant pas destinés à manger ensuite des côtelettes d'explorateur ou des rognons de missionnaire, comme on l'aurait pu croire, à en juger par la sauvagerie d'une telle pratique."

André Maurois, orain bost-bat urte Ipar-Amerika'ko sukalkintzaz argitara eman zuan idaz-lantxo batean onela mintzatzen da: "Quant aux cocktails, ils sont la huitième plaie de ce pays. Il est difficile de les refuser, et mortel de les accepter... Le cocktail émousse le palais, vulgarise la conversation, rend l'amour plus brutal. Mais que peut faire un étranger isolé contre une coutume nationale? Se soumettre, ou plaider l'allergie. Cette excuse est tolérée."

Jacinto Benavente'k berriz, Perico Chicote'ren *Mis 500 cocktails* liburuaren sarreran, itz auek ezartzen ditu: "¡El cocktail! Símbolo de la vida moderna en que todo se mezcla, sin sabor especial a nada. Cocktail político, cocktail literario, cocktail social, cocktail... todo. Los hay de mezclas detonantes: tiranía y democracia, en política; clasicismo y modernismo, en literatura; aristocracia y plebeyez, en sociedad."

"Horribles cóckteles", eskribatzen du González Ruano'k idaz-lantxo batean, ta Alfonso Reyes idazle ego-ameriketarrak berriz, beste batean: "¡Y que hay todavía manzanillas, soleras viejas y otros precipitados de sol cósmicamente puro, tan propios para comenzar una comida con buen resabio y buen humor!"

KOKTEL-MOTAK

Koktelak era ta mota askotakoak dira. Are geiago: *barman* onak ia egunero sortzen dituzte koktel berriak. Baña Francis Amunategi'k dion bezala. "En-général, un cocktail à la vie brève. Il est fonction

de la mode, d'un événement dont il porte le nom, d'un concours de cocktails, d'une vedette qui, un soir, l'a pris sous sa protection. On peut dire que seuls ont résisté aux caprices de la vogue quelques grands: le dry-martini, le manhattan, le whisky sour, le bronx, l'alexandra, le porto flip, le white lady..."

Ona emen, adibidez, Paul Bianchi *barman* izen-aundikoak Euskalerrri'ko sagardozaletzi (?) eskeintzen dien koktel baten *errezeta*.

Gertutzen dira koktel-ontzi batean jela-zati batzuek, iru edo lau bitters-tanto ta azukre-auts gutxi bat. Betetzen da gero koktel-ontzia sagardoaz. Eragiten zaio guziari ondoren. Ta serbitzatzen da azkenik limoi-azaltxo batekin.

Ta baldin, irakurle, koktel portitzagoren bat nai badezu, nastu itzazu, bein batez, Mexiko'ko *generaltxo* batek egin zuan bezala, *aguardinta* ta *polvora*...

KOKTEL-BILLERAK

Koktela edaria bezala gauza bat da ta bestea noski koktelak deitzaizen billerak.

Gaur lurbira osoan egiten dira koktel-billerak. Ta egunero ta orduero gañera. Ezkontza dala, bataioa dala, urtebetetzea dala, alabaren gona luzatzea (?) dala, elkarrizketa dala...

Guk, egia esan, zaletasun gutxi degu koktel oietaz. Guk askozaz ere gogokoakoak ditugu lege-zarreko bazkari ta afariak.

Beti zutik, esku batean edanontzia ta bestean janaria —janaria, jakiña, arrapatzen danean—, koktel-kide bat atzetik bultzaka, bestea saietsean ukalondoa sartu nairik, une-oro "barkatu" esanez eta buruarekin "agur" egiñez..., billera oiek, baliteke bage berriko gazte-txoentzat, baña gu bezalakoentzat, kaskoa erdi-zuritutakoentzat, ez dira oso giza-legekoak.

Gero, ez du batek jakiten noiz etxeratu bear duan. Bazkari edo afari batean etxeko jaun-andreak altxatzen diranean, badakigu aldegin bear degula, baña onelako billeretan etxeko jaun-andreak eskuarki zutik egoten bait-dira asieratik...

Gañera, koktel oien ondoren ez da jakiten zer egin. Geienetan, ez beti baña, edan poliki-xamar egiten da. Jan, ordea, ez. Zeatzago esateko: afaltzeko aiñako goserik ez da askotan izaten, baña oera afaldu gabe joateko aiñako urdail-berdintasunik ere ez noski.

Lengoan adiskide batek esaten zigun, koktel batera deitu ziotela aurreko egunean, ta berrogeita amar *kilometro automovillean* egin-da gero, *sandwich* bat baizik etzuala lortu, ta ura anka-puntetan eroritzeko zorian ipiñi ta eskua bi sorbalden tartean luzatuaz noski.

Egia esan, gu ez gera kokteletan egundaño oin-larri ibilli; baña, ori bai, beñere oraindik ez degu, esate baterako, otarrainxo bat, langostino bat, jan.

Beste opizioetan bezelaxe, ontan ere badira eskola aundia dutenak, eta koktel-billeretan, beti ta beti, ta gañera asi orduko, iru edo lau lagunek irentsitzen dituzte otarrainxo guziak.

BUKAERA

Irakurle: etzazula zure adiskiderik sekulan koktel batera gonbidatu. Ongi nai badiozu, eman zaiozu bazkari bat edo afari bat. Edota bestela, ta baldin diruz exkax-samar bazabiltza, afari-merienda bat. Eta kito.

A. A.

TOULOUSE LAUTREC-ez

BILDU BURUXKA BATZU

Toulouse-ko konde ospetsuen seme, Lautrec fiaño, epotxa zen eta txiki bezain itsusi; aitoren seme on gisa, eta Paristar zirikalarien artean jakin zuen bere itxura gatik ez parregarri ateratzen. Bere isla okerra nabarmentzen ez zen lekuetan baizik ez ibilliz, parregarri ez izate hori lortu zuen: hortarakoz gauazko paseazale, gauazko bizizale biurtu zen, Lautrec-ek Pariseko gau jatetxe, gau taberna ta puta-etxetan denbora pasa oi zuen; hor erri-xee astoaren irri gaiztoez urrun, itsustasunak nortasun errespetagarri bat egiten zion; bera oldez bezain odolez aristokrata genuen eta elegantzia, ixpiritu libretasuna gogoko zituen, horrengatik ere maiz ingelesak zituen adiskideak.

Baina ingelesekin ibilli arren Lautrec Gaskoinako semea egon zen eta ao xuri fama zuen. Pariseko jatetxe onak oro ezagun zituen; bazekien holako jakia zein etxetan jan bear zen eta janari guziei beren ardoak egokitzen mutil azkarra zen. Sukaldeko gauzetarako zuen joerak, txikitandik, "Henri le cuisinier" izena irabazi-erazi zion Albi-n, jaioterrian bizi zelarik.

Pariseratu baiko zaletasuna anditu baizik ez zitzaion ta sukaldari gisa ese ezaguna dugu. Sukaldezalea aipatuko dizut leenik haren tranpa batzuk kondatzez. Lautrec sukalde kontuetan ez jakin zirenei ziria sartzen oso laket zela, haren adiskide ingeles batek kondatzen digu, berari gertatutakoaz aipatuz:

—Plazer andia egingo dizun janari bat probarazi bear dizut, Edwards. Ia kanguru-kirik jan al duzu?

—Sekulan —dio Edwards-ek— ez nekien Parisen aragi hortatik saltzen zenik ere.

—Nola? Ez duzu sekulan kangurukia jan! Baina, gaizoa, Paris-en

gaurko egunean ez da besterik jaten. Izugarri goxoa da aragi jaki hau!

Ao beroturik Edwards Lautrec-ekin itzarturik, gau batean Webernean bildu ziren biak ta Edwards mintzo:

—Weber-enera eldu bezain sarri Lautrec-ek gin ta vermuth bat gomendatzen dit; biak zerbeza baso andi batean zerbitzatuak dira: erdia gin, erdia vermuth bai otsez vermuth erdiak gin erdiaren indarra austen duen. Lautrec-ek diost edari hori bearrezkoa dela, zer eldu ere, kangurukia jan gabe. Idi baten egoiztekoa edanik, Lautrec-ek fiakre batera bultzatzen nau eta Helder deitu restaurant xume batera eltzen gira; hor Lautrec-ek beretzat kabinete bat eradukia bazuen.

Eldu bezain laister asi zen ikusgarria. Lautrec-ek motz zerbitzariari:

—Ekarri arin Oraneko moduan entsalada ta Baionako urdaiazpikitik.

Meursault borgoña xuri bat lagun, asteko. Hartatik landa, Chambertin borgoña gorri batekin kanguru xerrak. Kangurutik landa *collia*-k.

Edwards-ek itza mozten dio:

—Zer dira *collia*k Lautrec?

—Ollar barrabillak, illar-borobil edo garbanzuak bezala kroskatzen direnak.

—Oraino ezagutzen ez dudan jaki bat, Lautrec.

—Gaixo Edwards, eiki deus ez duzu ezagutzen.

Hortan afaria asten da, entsalada piperduna, urdaiazpiki piperduna eta gero kangurukia:

—Pentsa, dio Edwards-ek, Hongriako gulash-aren kenteko bat Cayenne-ko piper minaz gorri gorria, zerbait izugarri bortitz, ozen, eta mingar dena. Lautrec-ek dio janari goxoa dela; gainera Chambertin ardoaren ona lagun Lautrec-en arrazoiek biltzen asia nintzan.

Hona Lautrec-en arrazoinak:

—Kangurukia, lürsagar, azenario ta tomate puxkak igeri dituen saltsa batekin zerbitzaten da. Saltsa miresgarriki neurtua da, karkulatu aalik eta espezia maximum kabitzeko. Ta Lautrec-ek fisiologia ustekizun bat ateratzen dit, zeinek dion piper gauzak, espeziak, bearrezko direla buruko muina ondo ibilli dadin. Kangurukia aragi ideala da, jeniozko gizonen janaria da. Gorputzari espeziak iretsi-erazteko biderik onena kangurukia jatea dela.

Bi lagunek asko edan zuten, Chambertin-etik landa Corton, eta eldu ziren delako "*collia*" famatuak jatera. Entzun Edwards-en itzak:

—Ollar barrabil horiek bestaldez oso zapore onekoak ziren ta tartaro saltsan emanak. Bai —dio Edwards-ek— barrabil horiek go-

ADABAKIAK

Urteta.—Zarautz'ko arroka edo ugartetxo orreri Zarautz'en bertan mende ontan *Mollarri* deitzen diote noski.

Orain berrogei-bat urte bazan Zarautz'en *Mollarri* izen ontako futboleko talde bat. Eta ez ain txarra ere.

Lengo mendeko paper eta mapa geienetan berriz *Malla-arri* deitzen zaio. Areago: XVIII'garren mende-ondarreko mapa batean *Mairru-arri* izena ematen zaio.

Dana dala, Gipuzkoa'ko arrantzaleak, batez ere oriotarrak, ta berdin zarrak eta gazteak, aspalditik *Umill-arri* esaten diote.

Pozik jasoko genituzke ugartetxo orren izenari dagozkan beste edozein berri.

Biskai.—Begiraldi bat eman diogu zuk bidaldutako Durango'ko *Tavira* aldizkaritxoaren azkeneko zenbakiari. Baita irakurri ere, astiro ta txit gogoz gañera, bertan datorren *Don Martín de Arzadun eta Ubidea* izenburuko euskal-idazki ernagarria.

Guk gordetzen degu Arzadun'en *Dotriña*'ren ale bat. Jakiña, ez da noski 1731'garren urteko argitaldikoa. Gurea, 1841'garren urteko moldaldikoa da.

Zinema-zale.—Oraindik ez dute *El manantial de la doncella* filma Donostia'n eman. Baña ezagutzen degu. Orain illabete pare bat Madrid'en ikusi genuan.

Erdi-mendeetako Kristau-ipui eder batean oñarritua dago ta, tankeraz eta teknikaz, Ingmar Bergman beraren *El séptimo sello*'aren antza aundia du.

Bestalde, *El séptimo sello*'an lan egiten zuten antzezleri batzuek ere azaltzen dira pelikula ontan: Max von Sydow, Brigitt Pettersson ta Gunnel Lindbold.

Gaiñontzean, film txit gogorra ta portitza izan arren, Erljioaren aldetik *El séptimo sello* baño artezagoa da. Orobat, film ontan bestean baño zuzenago, bakunago ta erosoago eramaten du Bergman'ek bere gogoeta nagusia. Esan nai genduke, alegia, *El séptimo sello*'an baño naspilla gutxiagoz.

Itz batean esateko: *El manantial de la doncella*, gure iritzi apalez, ta arte-lan bezela, *El séptimo sello* baño alako marra klasikoagoko batean dago.

Egia esan, guk ez degu zinemaz geiegi ulertzen ta, gañera, *El manantial de la doncella* ikustera *Oeste*'ko pelikula-zale batekin joan gañian, bafña, ala ere, biok gogo beteaz igaro genuitan bi orduak.

Laister *botako* ote duten emen, Donostia'n, diote, ta orduan beraren berri egokiagoa ta zeatzagoa emango dizute gure idazle zinemalariak.

Euskalzale.—Bai, Liborio Ramery, *El Liberalismo y los Fueros* liburu adituaren egillea, euskaldun garbia zan.

Ona emen bein batez Irun'go baserriko maizter batek erakutsi zigun azal larruzkoakiko liburutxo zar batetik itzez-itx artutako errenkada batzuek:

“Gaur, abenduaren amazazpigarren egunian, milla ta zortzi eun ta larogueita bigarren urtian, Asensio Aguirrezabalec, Ibarrola Bordaco maizterrac, pagatu dizquit berrogei ta bost escutu lodi edo bederatzi eun errial, aurtengo errentaren partez. Modu onetan guelditzen guera paquian edo quito gaur artian, jaquiñan gañian beti bezela maizterrac eztubela eguin biar ez ichian ta ezta ere bere lurretan mejoraric nagusiyarengatic cobratzeco asmuan onen lizentziyatic gabe, eta lizentziya ori libru onetan paratu biarco dala bere costea edo valiyua emanican, bacoachac jaquin dezan, batec zenbat eman eta bestiac zenbat artu biarco duben. Beste modura eguiten diran mejorac esan naico dute, maizterrac nagusiyaren alde utzi naico ditula deus ere ez cobratzeco asmuan. Eta guziyaren siñalian nere arrebaren izenian paratzen det azpiyan nere izena ta nombria.—*Errameriñeneco Liborio*.”

Teatro-zale.—Ea nor ote dan gaur Europa guziko teatro-egille edo idazle onena? Ez da erraza galdera au erantzuten. Dana dala, onetako bat, iñolaz ere, Jean Anouilh da. Ez dakar bere lanegintan, orain esaten dan bezela, mandatu aundirik, bafña litx —*nuance*— arloetan ta, batez ere, farra ta negar-gaien naste egokietan, beraren mallakoak egungo-egunean gutxi dira Europa'n.

Txantxiku.—Aita Pio Mortara —bataiatu baño len Edgardo Mortara— Bolonia'n 1851'garren urtean jaio zan.

Jatorriz eta odolez judua zan, ta gure Erljiora biurtu zan ezkerzotik, Aita Santu Pio IX'garrenak asko lagundu zion.

Valde-Espina'ko Markesak ezagutzen zuan ta, berak dionez, judu guziak edo geientsuenak bezela, gizon txit argi, eskale ta ibilkaria omen zan.

Baña, *baespare*, utzi ditzagun alde batera judu-kontu auek. Bear bada bestela irakurle minberakor batzuek asarretu egingo zaizkigu-ta...

Beste egun batean idatziko degu sakonago San Agustifi'en Kalonje Letrandar durduri onezaz. Gaurkoz naikoa izango degu esatea, euskeraz poliki ikasi zuala ta, batez ere, euskaltzale porrokatua izan zala.

Ona, adibidez, Mortara'k Valde-Espina'ko gaurko Markesaren aitari 1885'garren urtean zuzendu zion eskutitz batean ezartzen ziran lerro batzuek:

“Asko ta esan al baño geyago amatzen det izkuntza au —eusker—, ain galai ta ederra dalako. Inior ofenditu gabe, uste det esan dezaketela Euskaldun askok baño, nik erbestekoa izan ta alaere, euskal-izkuntza ain ederra, maiteago dedala. Zergatik eta arrazoi askoz esaten du Aita Aranak, Euskaldun guziak bere aiten izkuntza ez dutenak beguiratzen, ez dutele merezi bere Erriko guizonak izateko... Nere ama Roman dago. Oh! mesedez beragatik eska bedi laster Elizara biurtzen dedilla.”

Orobat, onatx Markesak Mortara'ri bidaldu zion eskutitz-eran-zueratik aldatzen ditugun lerro bi:

“Atsegin andiarekin irakurri det zure euskerazko gutuna: ez diot dala osorik utsgabea, baño dira ur-urrean barkazioaren diña diranak...”

Peru-Juantxo.—Goya deitura euskalduna da dudarik gabe. Baña, egia esan, Goya pintatzalleak Euskalerra'rekin zer ikusi gutxi du, jatorriz izan ezik.

Goya pintatzallearen lanik onenak Madrid'eko Prado'ko Museoa arkitzen dira. Baña aurtengo Madrid'eko ta Paris'ko bere lan utsen Erakusketetan agertu dira beste kuadro txit bikañak.

Guk ez degu Paris'ko Erakusketa ikusi, baño bai Madrid'ekoa, ta ango pintura batek zoratuta utzi ginduan. *La Condesa de Chinchón* zeritzan eta, gure uste apalez, kuadro miragarri artan daude gaurko pintura berriaren oñarri geientsuenak.

Napartarra.—Gure ustez, eta leengoak utzirik, AA. Schurhammer, Rekondo eta Lopetegi'k esan dute oraintsu, *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*-en, Inazio eta Xabier santuen

leenbiziko izkuntzaz esan ditekean guzia. Gaitz litzake lekukoen la-
guntzaz urrutiago joatea eta are gaitzago lekuko oriei gogor egitea.

Badugu, alaz ere, beste lekuko bat gai onetan, berandu xamarrekoa
izan arren emen aipa dezakeguna, euskal-literaturan izen nabarmena
duelako. Etxeberrri Ziburu'koa, teologoa, da eta onelaxe mintzatzen
zaigu bere *Manual Devotionezkoa*-n (II, 140'gn. or.), "Berce vntcia-
requin batcean" egiteko dakarren otoiizean:

*Oñhatz gabeco lekhuari ceren gaituen bathu,
Orain eta bethi dela Iesus Christo laudatu.
Bai çu ere Virginia Ama haren escuñecoa,
Eta San Piarrez, eta Andrez glorioso.
Bai çuec Ignatio, eta Francez Xaviercoa
Bata eta bercea ere mihi escarazcoa.*

1627'an agertu zan liburua, Bordele'n. Nolanai ere, jesuiten ikaslea
izana zan Etxeberrri eta oriei zor omen zien, nonbait dionez (*Noel*-etan,
oker ezpagabiltza), zekien geientsua. Berandu badator ere auzi ortan
lekuko jator izateko, bera dugu bear bada gure artean aurrenik Xa-
bier'en euskalduntasunaren alde plazara irten zana. Pasarte orretaz lan-
dara ere, maiz aipatu zuen bere bertsoetan. Beste leku batean (*Man. dev.*
II, 138) ere beintzat bai itsas-gizonen patroitzat:

*Itsassoco ô Patroñac Virginia Ama Saindua,
San Pierrez, Elmu eta Xauier famatua.*

Zabalo.—Arrazoi osoa duzu, gure ustez, euskerazko *Jaundone*
Jakue eta erderazko or, Bilbao'n, oraindik bizi dan *Señor Santiago*
elkarren kideak dirala pentsatzeko. Ain zuzen ere, ona nola izenda-
tzen duen 1763 inguruko Olaetxea'ren kristau-ikasbide ezagunaren
argitaraldi batek Bilbao'ko eliza ori, egillearen eskeintzan: "Ofrecie-
tan, eta dediquetan deutso D. Nicolas Antonio Landazuri, Laucarizco,
eta Bilboco Elexetaco Beneficiau, eta leen Begoñaco, eta orañ Jan-
done Cueco Cura Jaunari."

Vinson'engandik (*Additions et corrections*, 585 or.) aldatu ditugu
itz oek, gerok ezpaitugu liburua ikusi. A. Irigoyen'ek oroitarazten
digu, gai beroni datxekala, bazutela lekeitiarrek ere XVII'gn. men-
dean erderaz "Cofradía de los Mareantes del Señor San Pedro" zeri-
tzana. "Señor San Pedro" ori eta gure *Jondone Betiri*, edo obeto
esan Bizkai'ko *Jaundone Peria*, orobatsu dira, noski.

* * *

Erositako prezijuetan.—Auxe esaten digu “prezio”-zale batek:

“Badakigu alderdi onetako euskaldunak itz ori maiz erabiltzen dutela. Mugaz gorakoak, dirudienez, *prima* esan oi dute eta badakizute an premioari ere orrela esaten diotela. Eta gañiera gertatzen da frantsesez premia esateko eta prezioa esateko itz berbera (*prix*) erabiltzen dala. Baiña oraintsuko *Herria* batean anuntzio bat ikusi det, diona: “ESPIL baithan atchemanen duzue zapeta eta bota-ttipi hautu pollita arrazoinezko *preziotan*.” Eta ale berean, Donibane Lohizune-ko atalean, bigarren maillako titulu bat, diona: “Merkatuko prezioak.” Orain urte pare bateko *Herria* batzuek begiratu ditut eta Donibane Lohizune-ko atalean titulu berbera ikusi diteke askotan. Nik neuk eztakit nolako edadura duen zorioneko itz orrek mugaz goialdean. Baiña erabiltzen danaren testigantza badago. Eta *prezio* itza ezta, edozeñiek errez ikusi dezakeanez, frantsesetik artua. Noiztikakoa da orduan?”

Oneraño gure adiskideak diona. Eztakigu gaur gauzak nola dabilzan mugaz aruntzik. Idazle zaarrez zerbait esan dezakegu, ordea. Ezta *prezio*-rik agertzen Detxepare'gan, ala bearrez noski, *preciatu*, berriz, bai, eta aski aldiz, eta *precioso* bein. Leizarraga'k barra-barra darabil: *odol precioa* (Mt. 27, 6; Haraneder-Harriet'ek *odolaren saria*), *estimatu içan denaren precioa* (Mt. 27, 9; Haraneder-Harriet'ek *saldu içan denaren saria*), *preciotic* (Act. 5, 2 eta 3), *ecen erossiac çarete precios* (1 Cor. 6, 20 eta berdintsu 7, 23), *eta saldu içan ciraden gaucén precioa ekarten baitzutén* (Act. 4, 34), eta bestetan ere bai, noski. S. Pouvreau'k eztakar *prima*, bai ordea *precioa* “*prix*”, *harri preciatua* “ *Pierre precieuse*” eta *preçatcea* “*priser*”. Azkeneko au Axular'gan 110'gn. orrialdean ikus diteke.

Geroago Harriet notariak (1741) *precioa*-ren bidez itzultzen du “*prix*”. Zuberora'n, Gèze'k (1875) “*prix, sari, precio*” dio eta Larrasquet'ek *prezio* “*prix, valeur*” eta *sari* “*récompense, rémunération, prix*”. Azken onen aburuz, *prima* ez omen da an “*héritière*” baizik.

Orain onezaz esatekorik duenak, eta bateren bat baiño geiago ere ezta faltako, du itza.

GABONETAKO IKUSKIZUNA

(ACTO PARA LA NOCHEBUENA)

Gabriel Aresti poeta "laureatus" ta euskal iskribatzaile bizkorrari zor diogu Barrutia, orain berreun urteko teatrogilleruntz, kasu eman, so-egin ta aren izena gorapaitzea.

Bilbon Euskaltzaindiaren ardurapean 1958'ko Abenduaren 12-an eman zuen itzaldiaz gañera, gero *Euskera* aldizkarian argitaratua, Aresti bizkaitar idazle adimentsuak errebista berean 1960 urtean beste lan eder bat eskeñi zigun gai ortaz: "Primera aportación al conocimiento de la vida y obras de Pedro Ignacio de Barrutia y Basagoitia (1682-1759)". Onen berri ematen diguten agiri paperak egundafio iñork azaldu ez zizkigunak.

Au dala-ta euskaltzaleen goresmen eta esker ona merezi ditu gure Literaturaren kondairarako ain gauza jakingarriak illunpetik atera dizkigulako. Eta oraindik ohea dana, Barrutia jatorraren "*Acto para la Nochebuena*" - "*Gabonetako Ikuskizuna*" osorik berrargitarazten bait digu, onela euskeraz agian zaarrenetako dan teatro-lana eroso ezagutu ta aztertu dezagun.

Egia dan bezela esateko, D. Juan Karlos Gerra mondragoetar idazle jakintsua izan zan lenengo, Barrutiaren lana jaso ta aizatu zuana, R. M. Azkue jaun ospetsuari eskuratuaz. Eta onek 1898 garren urtean "*Euskalzale*" zeritzan aldizkarian argitara zuan.

Urte askotxo joan dira igesi geroztik, eta oraingo teatro-zaleok "*Gabonetako Ikuskizuna*" dalakoa ba-zala entzutea genuen baiñan ez izaki irakurri ta ezagutzeko egokierarik.

Zorionez Aresti'ren edizioari eskerrak, eta Barrutia'ren lana irakurtzeko erreztasuna dugularik, arretaz aztertu ta iritzia emateko gertu gaituzu.

* * *

Onoko onek aspalditxo *Euskal-Antzertia'ren edestirako apur batzuek* izenaz emandako itzaldian (*Antzerti* 1933) antziñako euskel-teatro lanetan, Zubero'ko *Pastoalak* kenduta, ez zituen aitatu Muni-be'ren *El borracho burlado*, *Gabon sariak* ta banaka batzuek besterik. Ori bera gerta zitzaien D. Julio de Urquijo, N. Ormaetxea "Orixe" ta gañerakoai. Eta Aresti'k arrazoi du Barrutiaren lanak ez zuala merezi orrela baztarrean utzia izatea, esaten duanean. Ezjakin, zabarkeria ta zenbait aurre-iritzi oker omen dira errudun. Susmo ortan ez da guzia gezurra baiñan alare ezin ontzat ar dezaket D. R. M. Azkue'z "*literatura gaietan ez ebela gauza aundirik entendietan*"... salatzen dualarik. Aren alde atera bearrean nago, ez bakarrik beste euskel gaietan burutu izan zuan lan izugarri, erraldoi ta gallenengatik, bai literato bezela ere. Novela ta beste ainbat irakurgaietz gañera Azkue aundiak Opera bi *Urlo* ta *Urtzuri Sturm und Drang* arnas romantikoz mamituak; eta euskera-erderaz musika ta guzi eman zizkigunak, *Viscaitik Bizkaï'ra*, *Eguskia nora*, *Aitaren bildur*, *Sasi-Eskola*, *Pasa de Chimbos*, *Bein ta Betiko*, *Gainzabalgo Eiztariak* eta abar Azkue ertilari ta ederzaletzat aitortzen dute.

Ez da zuzen, Aresti adiskide, Barrutia ez ezaguna goratzearren Azkue Euskaltzaindia'ren lendakari ta euskalari jakintsu ta goitarrena gutxieste. "Pormalidade" pixka bat gizona! 1936'ko San Pedro bezperan edo, Lekeitio'ko jaiez Azkue zanari omenaldia egin zitzaion eta ohoregarri niretzat egun artan "Azkue teatrolari"-tzat gorapaitzea itzaldi batean. Damurik paperak galduak ditut eta ez ditut gogoan orduko nere itz ta iritziak, baiñan, nola nai, gura nuke, laidoa egin zaion lekuan, ager dedilla nere gorazarrea.

Goazen aurrera. *Gabonetako Ikuskizuna*'ren irizketari gagozkio-la ez dut ukatuko lan polit eta atsegiña ez danik; arras zait gogoko. Orduko eskribauok beste orrenbeste egin izan balute "sasi-letradutzan" bazterrak naasten jardun gabe... beste kukuak joko liguke: Kuku!

Gauzak ordea bere lekuan jarri bear ditugu. Ez nator zurekin batera, Aresti, "*ez dala euskeraz gauza baliasogorik eta fiñagorik egin*" diñozunean. Eta beste nunbait: "*ez duala parerik iñungo literaturan*".

Zure irizketa oso hiperbolikoa deritzait: geiegizkoa. Gure eskribauaren lantxoia nondik eta nola sortu zan, ezer garbi ez badakigu ere, asma genezake. "Ixturiante" zalarik Salamanka'ra ikaskizunak egitera joango zan bear bada. Eta an ikusi ala irakurriak izan bide zituan Juan del Enzina'ren (1492-1500) "Eglogas" diralakoak. Alako hat zen "*Egloga de la Noche de Navidad*" farsa antzera egiña, Errelijiozko irudiaz gañera artzai ta erri jendez ornitua. Geroreago Torres Naharro ere eskola berdiñekoa zenduen: "*Diálogo del Nacimiento*" eta abar; eta orobat Gil Vicente: "*Auto da Faria de Navidad*". Ezin ukatu gure Barrutia'k, naiz askozaz berandugo, bere

“Acto para la Nochebuena”-n aien antza ta aztarrena ez duanik. “Personajeak” dirala: *Amabirgiña, San Jose, aingeru, artzai, deabru ta erri xea*. “Gracioso”, xelebre, parreragillea (portugaldarrok “zozo-inozoari” *parvo* deitzen zioten) Torres Naharro’k sartzen zuen ia komeri guzietan, *Propaladia* irakurriaz ikusi ditekenez.

Beraz gure Barrutia’k, nere ustez, ez zuan gauza berri aundirik sortu baizik erdel literaturan eta antzifiatik prantzes “moralités” eta antzeko liturji-teatrotik zetorrenaz baliatu.

Ori bai, euskal kutsua erantsi zion eta ongi gañera erdi-aroko espiritu ura gureganatuaz.

Gabonetako Ikuskizun orren “*tramari*” begiratuaz, aspaldiko eun-gille euskaldunak “*zuta-zearra*” zeritzatena, ezin esan diteke ariok oso korapillaturik daudenik. Ez bear ere, berez doaz errez bilbatzen, nas-pillarik gabe. Tankerak ere ala eskatzen bait du, Menendez y Pelayo’reñ iritzian “rudo y sencillo, sin artificio”.

Aresti’k ederto aztertu ditu “*dramatis personae*”, jardunlagun eta beren ayurri ta zimak: *Txarles Parragarri, Aritxabal, Lorentxo, Txato, Mari Gabon* eta enparauak. Zartolari ta ziri ta adar-jotzalle agertzen dira, euskal giroz oreutuak. Eta ene irudiko “*Gabonetako Ikuskizun*” ortan dan berezitasun bakarra ortan dago.

Eta ezin uka xehetasun, zer nola bizi ta errikoiez jantzirik ez da-gonik, gatz eta piperrez maniatuak: Artzaien opariak “gutxiagatik parkatu” esanez; Eguberri’ko subilla’reñ aitamena; “Asengizoro”-k ugazabari artutako lukainkaz egindakoa ta abar eta abar teatro-moduko joku politak dituzu. Barrutia’reñ euskera bere arruntean aberatsa da eta aldi artako oso egokia. Bertsoen dotoretasuna goratzen du Aresti’k eta ez da gezurra, naiz nik uste ez dala irixten Mondragoe’ko antzifiaño Kanta zaar eta “Alos-Torrea”, Txanton Pipirri eta beste askoren mallara.

Bukatu aurretik, oraingo euskerari buruz Aresti’k esan iritziak ez ditzaket guziak onetsi. Garbizaleen akatsak ikusi ta zorrotz epaitzen mutilla dugu. Mordollokeriak bere oker ta kalteak ba dituala ez du aitortzen ordea. Ezta zer nai erderakada ta aldrebeskekeria erabilliaz gure mintzaira ijito-izkuntza batean billakatuko litzakela ere. Ni ontan mauka zabalekoa nazute. Eta idazleoi itzak aukeratzeko aukera utzi bear zaiela uste dut. Bakoitzak bere lexiko, bere iztegia bait du. Poesia zer da bada itzak, berbak, aukeratzea besterik?

Gai ontan “Orixe” maisuak “*Urte guziko Meza-bezperak*” liburu ederraren itzaurrean jartzen duana oroit arazi nai dizuet: “*Mordollo-zalleok ez dezatela muzin egin zenbait itz zaar-berritu arkitzean berriak diralakoan. Ez dedilla zapustu berrizalea ere zenbait itz mordollo topo egitean.*”

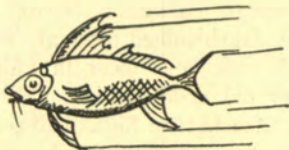
Olatu berriko gazte ausartak “*saarrok*” astintzen gaituztela edozeñek daki ta ni ez nauzute minbera. Ori, bizi geran sifiale bait dugu. Baiñan alakoak zer nai itz erabiltzeko eskubidea baldin ba dute, bai besteak ere. Eta ez dago orregatik maxiatzerik.

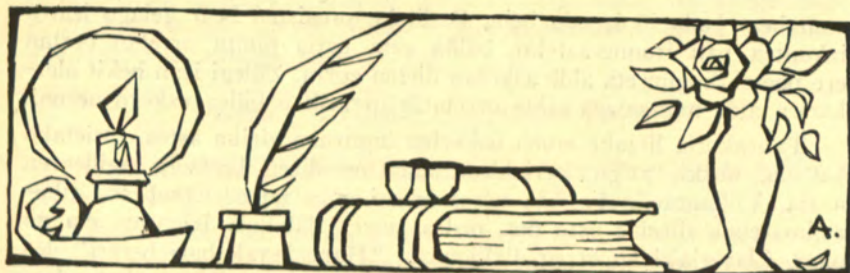
Aresti'k, esate baterako, “aurre-iritzi” itza, “prejuicio” ordez erabiltzen du ta poliki esana dago. Bada, besteak ere orrenbeste egin lezakete, itz-berri zenbait erabilliaz, naturaltasunaren aurka joan gabe. Izkuntzaren aurrerapenak eskatzen du ori ta txukuntasunean egitea zor zaio. Argi ta adi-errez lenengo; eta gero, al bada, eder eta egoki estetika arauz.

Oarpen auek zabaldu litezke geiago ere ez ba'nu larregi luzatzeko beldurrik. Beraz gaurko nere jarduna Aresti'ren deiari erantzunez ontan eten bearko dugu. PEDRO IGNAZIO BARRUTIA'ri Mondragoe'ko plaza nagusian monumentu bat altxa bear litzaiokela eskatzen du. Mondragotar seme argidotar asko izan dira ta beste batzuek bizirik daude oraindik. Guzientzat plaza ta kaleetan lekurik ez ote dagon nago.

Neretzako, teatrogille batentzako oroigallurik iraukorrena bere teatroa ezagutu ta itxuraz antzirudian agertzean legoke. Ez dakigu ifioiz “*Gabonetako Ikuskizuna*” jendeen aurrean agertu izan danik. Saiaketa ori egiteko garai egokia orain litzake eta aren teatro-lana bizirik ikus ondoren balioa obeto epaitzeko eran arkituko giñake.

ANTONIO M.ª LABAYEN.

LIBURVAK

LUIS VILLASANTE, O. F. M. *Historia de la literatura vasca.*
Editorial Sendo. Bilbao, 1961.

Emen duzu, irakurle, zuk eta nik eta beste askok aspaldian nai eta bear genduen liburua: emen arkituko dituzu, bestetara jo gabe, euskal-idazle eta euskal-obren gaiñean bear zenituen berri ugari eta zetzak. Eta ez ori bakarrik. Nai-ta-ezkoa zen, eta orrelaxe ikusi du begi zorrotzez egilleak, euskal-idazleez gaiñera —euskeraz mintzatu direnez gaiñera, alegia—, gure arteko erdal-idazleez mintzatzea, gure izkuntzari dagozkion lanak ondu dituzten neurrian beintzat, eta are erbesteko euskalariez, zaar eta oraingoez. Nekez bil zezakean bestek Aita Villasante'k bildu duen argitasun-bilduma aberatsa, eta argitasun bakoitza ezator utsik, bere soillean, buruz eta tajuz dagokion balioari eta lekuari begira neurtua baizik.

Zenbait gai utzi ditu bazterrean egilleak, jakifiaren gaiñean orratik eta alde zurretik aitortzen duelarik: erri-literatura batetik (bertsolariak, Zuberoa'ko pastoralak eta), or-emenka aipatzen baditu ere, eta egungo egunean (edo beintzat liburua osatu zuenean) bizi diren euskal-idazleak. Mingarri izango zaio irakurleari bein baiño geiagotan baztertze au, baiña argi eta garbi ikusiko du jokabide onen arrazoa eta oiñarria.

Onelako liburu bat egiten duenak bere buruaz eman oi du iritzia, bestez ematen duelarik, edo gutxienez beintzat irakurlearen eskuan ipiñi oi ditu iritzi ori emateko bear dituen oiñarriak. Prosa-zalea agertzen zait neri Villasante, eta are irakas-prosaren zale, olerkarien kal-

tean bear bada iñoiz edo bein. Baditeke prosisten bear geiago izatea izkuntza bati iraunerazteko, baiña ezta urria puntu orretan bertan ere poetei diogun eta alde askotan dieten zorra. Zillegi izan bekik olerkarien alde mintzatzea talde orretatik urrutik nabillan ezkeron neroni.

Txorakeria litzake emen uskerien inguruan zirika astea. Orietako bat da, noski, 71'gn. orrialdean aldatzen diren bertsoen egillearen auzia. Villasante'k dio, eta neronek ori esan nuen, Etxeberri Ziburu'koarenak direla; uste dut, ordea, zuzen dabillega Irigaray, eta gu oker, Claveria'ri aitortzen dizkionean, "Hark berak hari berari" daramate buruan —edo antzeko zerbait: liburua damurik eztaukat eskuartean—, eta leenbiziko "hura bera" aurreko bertsoen egillea bide da —ots, Claveria— eta bigarrena, bertso aiek eskeiñi zizkiona, au da, Etxeberri.

Onako beste oar au izkuntzari dagoka. Ubillos'ez ari dela (151'gn. orrialdean) dio A. Villasante'k: "...por Sabiduría emplea *Jaquiundeá*, palabra que trae Larramendi, pero que no es popular; y es curioso que Larramendi no traiga, en cambio, el popularísimo *jakinduria*, *jakituria*". Baiña gaur erriko itza ezpada, dirudienez, eztu orrek nora ezean esan nai erriko itza etzenik eta are gutxiago Larramendi'k asmatua denik. Egia esan, Larramendi baiño leenago ageri da, O. de Arin'en Dotriñan, 31'gn. orrialdean esate baterako: "...zerren, nola gucietan arquitcen dan, edo guciac dabeen poderio bat, jaquiunde bat, vorondate, edo nay bat... bañan orregatican ere, poderioaren obra guciac atribuitcen zaizca Aita Eternoari, jaquiundearenac [edo sabiduriarenac] Semeari...". Ori aski ezpalitz, ona zer idazten dion Arakistain'ek Larramendi'ri bidali zizkion eraskiñetan: "Sabiduría, *jaquiundeá*, *jaquitea*, *jaquinteá*, G." Gaiñera, oker ezpanago, ez *jakituria* ez *jakinduria* eztira bein ere agertzen O. de Arin'gan. Beraz, dirudienez, oraingo *jakinduria* berria da eta, Gipuzkoa'n beñipein, antziñako *jaquiundeá*-ren ondorengotza artu duena.

Larramendi'ren eragiña eta kutsua, ene iritziz, uste den baiño urrutiago eldu da itz-gaietan. Etxeberri saratarrak, adibidez, *alosiá* darabil (*Obras*, 123'gn. or.) latiñezko *musa* itzultzeko eta beste leku batetan ere baliatzen da itz ortaz: "Baina deitzen tut Minervaren dosteta ezti, eta canta-alosien bidez..." (93'gn. or.). Bestetan ez tut arkitzen itz ori, Larramendi'gan izan ezik: "Harmonía, *alosiá*, *boza-roquia*, *harmonia*. Lat. Harmonia". Ez ote da, beraz, Azkue'k jaso ez tuen itz bitxi au andoaindarraren semeetarik bat?

Vinson'ek maizegi ikusten zituen, bear adiñako funtsik gabe, euskalki-naasteak gure autore zaarretan. Harizmendi'k (91'gn. or. emen) -ino bukaera erabiltzeak eztu gauza andirik esan nai, beste ainbeste egiten baitu, esaterako, Axular'ek. Etxeberri Ziburu'koak maiz da-

rabil *kristau*, oraingo gipuzkoar baten antzera, baita, are arrigarriago dena, *dongea* ere. Orrela *Manual Devotionezcoa*-n, I, 52: *ô arima donguea*. Eta aurreraxeago (I, 92):

Deabruec daramate condemnatu donguea.

“C'est vn mot Biscayen”, idatzi zion bein Oihenart'ek S. Pourvreau'ri, baiña Bizkai'koa ote zen soil-soillik garai artan?

Zenbait irakurleri elioke batere kalterik egingo Fr. Bartolome'ren *Plauto bascongado* delako liburuxkan azaldu nai den “texto enigmático” ori egon zein izkuntzatan dagoen jakiteak. Auzi erabakia baita Plauto'k bere *Poenulus*'en sartu zituen esaldi illun oriek punikoz daudela, Kartago'tarren izkuntzan. Eta punikoak, juduen izkuntzaren aide urbilla izanik, eztu gurearekin zer ikusi andirik.

Esanak oituraren ondoren nabillela esanik, aski dut liburuaren betea, osoa eta bikaiña berriz ere goratzearekin. Esku-erakutsi ederra ekarri digu Eguerri-inguruan Aita Villasante'k euskaltzale guztioi.

L. MITXELENA.

VIDA VASCA, 1961.

Aldizkari ezagun onek, XXXVIII'garren zenbakia argitaratu dau. 268 orrialdekoa aurtengo au, paper oso onian, balio aundiko argazki eta apaingarri ederrakin.

Heliodoro González Basalduak, eta bere anai “*Ragon*”-ek argitaratzen dabe, Gasteizen.

Nafarroa, Araba, Gipuzkoa, eta Bizkaiko gaiak darabiltza: Kon-daira eta Ederti, Literatura eta Folklore batez be. Artechek, Donosti J. M.*k, C. Claveriak, B. Osabak, L. A. de Vegak, L. Achak, V. del Valek, eta beste idazle pillo batek idazten dabe zenbaki onetan.

Ogei milla ogerleko eskeiñi dabez, denbora asko ez dala, aldizkari onen ogei ta amazortzi zenbaki danakaitik, baiña ezin izan dabez aurkitu.

N. A. G.

TAVIRA Aldizkaria.

Durangoko Santa Anako Parroku dan Don Jose Etxeandia abade euskaltzale ezagunak argitaratzen dau aldizkari au.

1959'garren urteko asieran atera eban lenengoko zenbakia. Amabi zenbaki argitaratu dauz: paper onian, apaingarri egokiakin, bi koloretan be bai batzuetan.

Durango ta Durango-aldekoak bakarrik ez, Euskalerriko idazle aipatuak be emoten dabez lan jakingarriak. Ez dabe aztu euskaria aldizkari onetan, eta onek poztu gaitu. Jose Etxeandia, Juan Olazaran, Alfonso Irigoyen, Aita Martzen Andrinua Pasiotarra, Joakin Aldabe, Juan Gorostiaga, eta beste batzuen bertso, olerki eta lanak irakurri doguz atsegiñez. Erri-kanta batzuk be ikusi doguz. Batez be Olazaran eta Etxeandiaren Durangoko euskaria izan jaku egoki. Olazaran Durangokua dalako, eta Etxeandiak ondo ikasi dabelako.

Irunek badauko *El Bidasoa* asteroko edo astekaria. Eibarrek be bai bere illerokoa. Luzaidek, Tolosak, eta beste erri aundi batzuk be bai eurena.

Irungoak, bost urte barru beteko dauz eun urte. Beste orren-beste urte, gitxienez, bete dagizala opa diogu *Tavira*'ri.

N. A. G.

PEPE ARTOLA. *Ustez laguna detan ta beste bertso asko*. Auspoa Liburutegia, 4. Tolosa'n, 1961.

Aurrera darama "Auspoak", eperik luzatu gabe, artu duen bide ederra. Erramun Artola'ri eskeiñi zion leenbiziko liburuxka eta orain laugarrena aren seme Pepe'ri.

Igeskorra da biziro mundu onetan irabaz ditekean izena eta ospea, batez ere egunkari eta nolanaiko aldizkarietan irabazten dena: badi-rudi liburu lodiak, pixuaren pixuz edo, geixeago balio dutela ortarako. Urteek eztiote barkatu iñoiz ain sonatuak izan ziren Pepe Artola'ren etorri eta ateraldiei ere. Gogoan daukat nolako atsegiñez irakurtzen nituen aurtzaroan *Novedades* aldizkarian ni jaio baiño leen argitara zituen "Diálogos cogidos al aire" zirelakoak. Nekez eroriko dira, ordea, gaurko aur edo gazte baten eskuetan. Oraingo zein gaztek ikusi du, beste ale bat aipatzeko, ain ezaguna genduen *Ixkiña Mutrikun* bakarrizketa?

Besteak beste, gure oroimen aul eta buru txarraren lagun etorri zaigu "Auspoa". Liburuxka onetan, egilleak berak beterik utzi zuen liburu loditik artutako bertso-sorta polita eskeintzen digu, aurrera ere geiago eskeiñiko dizkigulakoan. Gogoz irakurriko ditu zeinai euskaldunek, eta are gogozago bear bada itzaurrean ematen zaizkigun

Artola'ren bizitzazko berri ugariak, Donostia zaarreko donostiar jator baten irudi bizi orrek eztarama azpian izenik, baiña egingo nuke zerrai, galtzeko beldur andirik gabe, ainbesteraifñoko arretaz eta biotzez gure ondasun sakabanatuak biltzen ari den Aita Zabala'ri zor zaiola.

PEDRO MIGUEL URRUZUNO. *Euskalerritik zerura ta beste ipui batzuk*. Auspoa Liburutegia, 5. Tolosa'n, 1961.

Izkuntza gaietan urak beren bidera itzuli direnean, Urruzuno'k artu du poliki-poliki euskal-literaturan zor zitzaion, eta Altube jaunak aspaldi begiz jo zion, lekua.

Ugari baiño ugariagoa izateaz gaiñera, iztun aberats eta erraz eta kontari trebe ageri zaigu beti. Askok zuten bada gogoia an-emenka barreiatuak utzi zituen ipui eta nolanaiko izkirimiriak —liburutxo batean il-ondoan atera zizkiotenez beste— bildurik eta berriz argitaraturik ikusteko. Eta orixe asi da egiten "Auspoa", amaika amets inamitzeko jaioa dirudien "Auspoa", leenbiziko ipui-xorta onek egillearen bizitzaz zerbait eta zerbait baiño geiago aurrean dararamalarik.

Egillea ezaguna dugu, irakurlerik gabe ifñoiz arkitu ezten egillea, eta ezaguna dugu argitaratzailea. Zer geiago eska dezakegu?

Congreso de literatura y predicación franciscana en euskera (Aránzazu, 9-12 de agosto de 1960). *Cantabria franciscana*, núms. 57-58-59, Junio-Agosto-October, 1961, año XIX.

Arantzazu'n egin zen batzarre onetara enuen joaterik izan, deitua eta erdizka itzemana nintzan arren, udaren udan eta onenbestez ezin-utzizko eginkizunak egunoro nituenean gertatu zelako. Uts egin nuelako damua an esandakoen berri zeatz onek eztit larritu besterik egin. Pozgarria da, bestalde, berri ori euskaltzale guztien eskuetara irixteko bidean ikustea.

Ona, sarreraz eta A. Villasante'k egin duen "Programaren aurkezpena"-z gaiñera, emen irakur ditzakezun itzaldi eta lanak: Fr. Ignacio Omaechevarría, "Razones y motivos que nos deben animar a trabajar por el euskera"; A. Villasante, "Aita Uriarte eta euskerazko bere Biblia"; Fr. Ildefonso Alustiza, "Igokundeko San Martin" (F. Aro-

zena'ren eskutitz batekin); Aita K. Zubizarreta, "Euskal-liburutegi bat Arantzazun"; Fr. V. Gandiaga, "El euskera en el Colegio Seráfico y en la carrera"; Anai Aingeru Madariaga, "Zer egin gure komentueta euskera biziari indarra emoteko"; Fr. Benito Azcarate, "El euskera entre nuestros Hermanos"; Iturria'tar Karmel Aita, "El euskera en nuetsros colegios y escuelas de externos" (euskeraz); Fr. Celestino Zabala, "La Tercera Orden y el euskera"; A. Julian Alustiza, "Euskal mixio eta predikuak"; A. Kandido Izagirre, "Lo que los predicadores podrían contribuir a los estudios vascológicos" (euskeraz); Fr. J. A. Elustondo, "Nuestras publicaciones vascas"; Fr. Jose A. Garate, "Gure euskal-liburuak zabaldu ta ezagun-arazteko praille egoki baten premia"; Fr. Celestino Zabala, "El caserío y el euskera"; Fr. Eugenio Aguirreche, "Los medios industrializados y el euskera"; A. J. M. Garayalde, "Euskera erri aundietan"; Fr. Fernando Mendizabal, "El problema de la enseñanza del euskera en nuestra carrera"; Pierre Lafitte, "Lapurdiko astekari batez"; Hermano Valentín Berriochoa, "Sugerencias al Congeso"; A. Erdozaincy-Etchart, "L'Eglise du peuple: rôle national et social du clergé irlandais"; "Euskal-biltzarreko kronika eta erabakiak".

Gaiak or daude eta or daude tratatu zituztenen izenak: ezta noski besterik bear itzaldiak jakitez eta biotzez ongi ornituak daudela jakiteko. Euskaltzaleek, edozein euskaltzalek, komeni lukete astiro irakurtzea. Ezta asmoen faltarik Arantzazu'n, baiña asmoez gaiñera, zorionez, egiñak eta egiten ari direnak ere aipa ditzakete. Eztaukagu or eragille makala nagiago eta motelago agertzen geranok.

LEON LASSALLE. *Gure Erlisionearen frogantza*. Baionako "Cordeliers" moldiztegian, 1961.

Léon Lassalle kalonje zenaren liburuxka labur bezain trinko au zertarako egin zen eta zertarako argitara duten egillea il-ondoan, nik esan dezakekan baiña obeki azaltzen du aintzin-solasean P. Lafitte euskaltzain jaunak:

"Ohartu zen Eskual-herriz kanpo ibili asko Eskualdun, duda hainitz bildurik heldu direla gibelerat, bereziki protestanten artean urte zombait iragan-eta: badaude ez direnetz erlisione guziak berdintsu,

”Lassalle jaun kalonjeak nahi ukan du laburzki auzi premiatsu hori churitu.

”Liburuchka hunek ez du bertze chederik: ez da tarrapataka irakurtzekoa, bainan arraposki, jastaka eta jakituz.“

Neronek ikus dezakedanez —eta enaiz nor orrelako auzietan mintzatzeko—, ederki tajutua du gaia, lau kapitulutan berezia, eta arira doa beti egillea, itz alferrik gabe. Nolanai ere, bere laburrean, ezta lotsagarri gelditzen liburuxka au beñiola Estebe Lapeyre'k ondu zuen liburu lodiaren aldean.

Itxuraz, bizirotzukun eta egoki agertu da.

GRAZIANO ANDUAGA. *Aitonaren usta*. Gezaltzako aitonaren kontakizun eta bertsoekin Aita Luis Villasantek osaturiko bilduma. Itxaropena Argitaldiaria, Kuliska sorta, 47-48'gn. zembakia. Zarautz'en, 1961.

Aita Villasante langille bizkorra genduela bagenekien, baiña egunean egunean baiña bizkorrago ageri zaigu, bai euskeraz eta bai erderaz. Badakit liburu onen egillea, leen iturburuari bagagozkio beintzat, eztela bera, Gezaltza'ko aitona baizik (“denak izan dira bere ezipañetatik jaulki bezela artuak”, dio Villasante'k), baiña esanak eta bertsoetarik asko aizeak eramango zituzkean, “sekretario-moduan” lagundu dionak lagundu ezpaliu.

Liburu au deus gutxikotzat artuko dutenak arkituko dira agian. Ni enazute orietakoa. Liburu atsegiña da aurrenik, eta atsegiña bezain erraza, irakurle askok gogoz eta nekerik gabe irakurriko duena burutik burura. Eta denbora-pasako irakurle ariñek ez ezik, ene ustez, jakintsu kopetillun batek baiña geiagok joko du ezin-bestean iturri umil orretara bere jakin-egarria berdintzeko.

Aurren-aurrenik, Graziano'k dioskuna (ipui zaar eta kontu berri) entzunaz ez arian bezala finkatzen baitzaigu gure arteko nekazari baten uste, iritzi, asmo, nai, beteginzarre eta eskastasunen irudi garbia. Eta Graziano ezta bakarti, erdi basati, orietakoa, bere ingurukoen “idola fori” geienak ontzat artzen dituen gizona baizik, naiz asko baiña buruz argiago eta bear bada beltz-ikusberaxeago izan. Eztut uste bes-tetan euskal-nekazari baten pentsaera eta gogo-giroari dagokionez

orren eredu beterik daukagunik. Badaukagu ere, gaiñera, argitasun berriz argituko dute Graziano'ren itzek.

Izkuntzaren aldetik ere biziro aipagarria da liburua. Ez, noski, Arantzazu'ko izkera bestetango kutsurik gabe eskeintzen digulako, ezpaita olakorik. Onela aitortzen du Villasante'k: "Liburu ontan azaltzen diran pusketak ez tira bearbada izango ber-bertoko izkeraren ispillu onena." Beste zerbait eskeintzen digu, ordea, ori baiño ardura gutxiagoko eztena: baserritar batek, bertsoetan edo izketa jasoagoan ari denean, erabiltzen duen izkera. Nabari da or A. Ormaetxebarria'ren delako *koiné* aren ukitua eta itz ikasi eta landuen sarkortasuna.

Asierako sarbidean, berri ugari ematen dizkigu Aita Villasante'k, gaur gutxi egin dezaketen bezalako euskera eder eta ugarian, Graziano'ren izaeraz eta bizitzaz, bizi den auzoaz eta bertako izkuntzaz, inguru artako toki-izenez. Azkenik, laburzki, liburuaren zergatikakoa eta zertarakoa azaltzen ditu. Eztu, oso oker ezpanago, alferlanik egin.

CURSOS POLYGLOPHONE C C C. *Curso LV. Vascuence*. Realizado bajo los auspicios de la Academia de la Lengua Vasca y del Seminario de Filología Vasca "Julio de Urquijo" de la Excelentísima Diputación de Guipúzcoa. San Sebastián, Industrias Gráficas Valverde, S. A., 1961.

Kalean, plazaren erdian, dugu azkenik aspaldiko amets bat: euskal-ikasbide osoa —izenez, lenbiziko maillakoa bada ere—, diskoak dituela lagun ikaslearen belarria oitzeko.

Azkeneko orduan ari naizen ezkerero, eztaukat emen luzatzerik, ezta luzatzeko bear andiririk ere. Esan dezadan, bada, asteko ikastaldi berri au, CCC-ko gaiñerako beste ikastaldi guztien antzera, arras txukun, apain eta dotore agertu dela jendartean.

Ikastaldiaren egillea Nemesio Etxaniz dugu, goi-maillako olerkaria, guztiok dakigunez, eta aoz naiz lumaz gaurko gutxi bezala euskera menderatu duena.

Euskal-ikasbide baten egilleak sortzen ditu gure artean eztabaidak eta ixtilluak, ifiork sortuko baditu. Onako oni ere, beraz, uts eta akatsak arkituko dizkio zenbaitek bear bada. Nola ez? Gogoan eduki

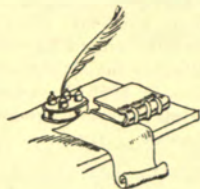
bear da, orratik, "puntuak" jarriak zeuzkala egilleak aldez aurretik, ots, gaiñerako CCC-ko ikastaldien joera artu bear zuela, gutxi gora-beera. Eta gogoan eduki bear da, gaiñera, euskal-ikasbide baten egilleak beste izkuntza askotakoek ezagutzen eztituzten oztopo eta eragozpenak arkitzen dituela bere bidean. Euskal-ikasbide onak eta erosoak, edozein gisatakoak direla, gutxi baitira eta izkuntza bera ezpaitago zenbait aldetatik nai litzakean bezain ongi finkatua. Autatu eta berezi-bearra, orra gizonari eman izan zaion doaia eta zigorra: "Aukeraren maukera, atzenean okerra."

Oro ar edo guztira, nekez egin zitekean, ene iritziak ezer balio badu, Etxaniz'ek egin duen bezain lan eder, bide-erdiko eta orniturik. Erraztasunak ezer galdu badu emen edo an, eta euskeraz tutik eztakien ikaslea daukat gogoan, ugaritasunak eta aberastasunak irabazi dute. Etzaigu batere kalte izango, euskeraz pixkaren bat edo geixeago dakigula uste dugunoi ere, ikastaldi au astiro irakurtzea eta entzutea.

Diskoak —izlarien izenik eztut aipatuko, norbait ixilpean uzteko beldurrez— atsegiñez beterik entzungo ditu edozein euskaldunek.

Eta bukaeran esango dut asieran esan bear nuena. Eskerrik bizienak zor dizkiegu guztiok Valverde'tarrei —eta lankide dugun "Ayalde"-ri aurrenik— ikastaldi au orren ederki argitara dutelako... eta beste zergaitengatik ere bai. Ziur nago, zorionez, merezi duen arrera egingo diola jendeak euskal-ikasbide oni bai Euskal-errian eta bai Euskal-errik kanpora.

L. MITXELENA.

mugaldeko herrian eginikako

T O B E R A

Bikzatitan konpondurikako komedia

1961 TORIBIO ALZAGA TEATRO-SARIA

Bizkaiko Ahorro Kaxak Euskaltzaindiari lagunduz
sortu duen zortzi milla pezetako saria.

OHORETAN: GABRIEL ARESTI.—Gabriel Aresti bilbotarrari emana izan zaio "Toribio Alzaga" teatro saria, "Mugaldeko herrian eginikako Tobera" obrarentzat. Hamasei ikusgarri bazituzten juaizeko Antonio Arruek, Luis Mitxelenak eta Aita Villasantek, eta Arestiren lana dute hoberenetsi, 1933-ko urriaren hamalauan sortu zen Aresti, eta eskualdun idazletan frango ezagutua da, bereziki poeta bezala. Ez da zaharzale, baina herrizale, eta eskuara bizia derabila, batere garbikeriarik gabe. Idaiak ere arras oraikoak ditu, nun ez diren biharkoak edo etzikoak. 1959 Loramendi saria ukan zuen eta maiz izkiriatzen du Egan eta Euskera agerkarietan. Eskualzain urgazle gazteenari gure goresmenak. (*Herriaren 587 lumeroko aurren plamatik.*)

Euskal itxurako herri bateko plazan. Aurreneko zatian, ezkerrean eliza ikusiko da, eta haren kanpandorrea, eta eskuman pelota tokia. Erdian etxe zahar batzuk, bat arkitetura onekoa, atariaren gainean noblezi ezkutu bat duena. Mugalde da herria, Mugarte deritzan erresumako azkena; hura igaranez gero, Mugandi hasten da. Azkeneko zatian, erdiko etxe noblea, girlandaz eta galardoaz horniturik ager-

tuko da, udaberriko arratsalde bero eta argi bat izanik Erreboluzio tribunale bat bilduko baita zuleria batean, herrian gertatu ziren egintza batzuk judikatzeraz.

OFIZIOEN IZENAK: 1.º: Atabalaria. 2.º: Mandataria. 3.º: Kapitaina. 4.º: Apaiz jauna. 5.º: Eskola maisu jauna. 6.º: Medikua jauna. 7.º: Alkatea. 8.º: Lehen hordia. 9.º: Beste hordia. 10.º: Maria Joanetegi. 11.º: Belen. Guztiz: Bederatzi gizonetako eta bi andrezko. Gainera: Herriko jentea eta soldadotzako jentea.

KOMEDIAREN DENPORA: Edozein.

AURRENEKO ZATIA

Egunaren lehen orduak dira. Orientean eguzki berriaren argi brintzak agertzen dirade. Noizean behin, oilar baten kurrukua entzun da. Napoleonen denporako uniforme batetik jantzirik, ATABALARIA sartzen da.

ATABALARIA.—(*Atabalean kolpe batzuk eman ondoren.*) Erreboluzioaren izenean, entzun bezate herri honetako andre-gizon, neska-mutil eta atso-agure guztiek, Mugarte benedikatu honetako Buruzagitzaz Nagusiak, Mandatari Berezi bat bidali duela honera, orain hilabete batzuk hemen gertatu ziren egintza harrigarriak iker eta judikatzeraz. (*Atabalean kolpe batzuk ematen ditu. Haien oihartzunean jente batzuk agertuko dira, elizatik apaiz bikario jauna, beltzez jantzirikako sorore zahar eta misteriotsu batzurrekin; karrika kantoia batetik senar emazte batzuk, haur mukitsu bat eskutik harturik dakartela, ardandegitik tabernari jauna eta hordi pare.*) Judizioak garantzia guztiak eduki detzan, soldado konpainia bat etorri da, eta orain altzatzen dute haien kanpamentua herriaren inguruetan. Konpainia honen manuan, oso kapitain agurgarri eta bizartsu bat etorri da, apaiz jaunaren etxean ostatua hartuko duena. Apaiz jaunaren etxean neskamerik baldin badago, despedi dezala harek, gure kapitainak franko higuintzen baititu andreak. Mandatari Berezi jaunak berriz eskola maisu jaunaren etxean hartuko du ostatua, eta eskola maisuaren etxean neskamerik baldin ezpado, har dezala berehala neska pare eder bat, gure Mandataria oso andre zalea baita. Eta ni, alkate jaunaren etxean sartuko naiz, eta bertan haurrik baldin badago, igor detzala izeba baten etxera, eztizadaten atabalikan apur. Enteratu dira oro?

Iskanbila galanta aterako da herritarren artean. Iskanbila gustia atabalaren kolpeetan isilduko da.

ATABALARIA.—Herri honetako andre-gizon, neska-mutil eta atso-agure guztiak jakin bezate, herritik eztuela inork alderik eginen, eta baldin inor inora joateko premia haundian badago, gure Mandatariaren eskuak firmaturikako pasaporte berezi bat eduki beharko duela. Inguruko baserrietan nobia dadukaten mutileri, etzaie pasaporterik emanen. Erreboluzioak ezpaitio amorioari amorerik ematen.

Lehengoa baino iskanbila haundiagoa egiten da. Atabalariaren kolpeak eta deiadarrak eztira kasik iskanbila horregatik entzuten. Jentea mututzen denean, atabalariak bere hitzaldiari jarraikiko dio.

ATABALARIA.—Gauza ezaguna da, eta gure Buruzagitza Nagusiak sobera daki bakarrik bortxaz eta indarrarekin bentzutuko duela, nola Mugaldeko herri laborari eta baserritarraren artean, erreboluzioak eztuela oihartzun faboregarririk eduki, progresoaren eta libertatearen etsai direlako. Jakin bezate baserritarrek, borondatez egiten ezpadirade erreboluzioaren adiskide, derrigorrean eginen direla.

Kolpe batzuk ematen diskio atabalari.

ATABALARIA.—Ejenplozko justizia partitzera etorri gara. Gure soldado bat hil zen herri honetan, orain hilabete batzuk, eta gure Buruzagitza Nagusiak ezin dakuske honelako egintza nardagarri bat neurri gogorak hartu gabe. Badaki, edo pentsatzen du, lintxamentu bat izan zela hilketa hura, ezta dukala horregatik persona bakar batek bidegabe haretako erantzun beharra, honela erakutsi zuela herri honek erreboluzioari dion gorrotoa eta gaitzerizkoa.

Jentearen artean protesta batzuk entzuten dira, baina atabalaren kolpe pisikor pare batek itoak dira.

ATABALARIA.—Ezkara kastigatzera etorri. Erreboluzioak bentzutu zuenetik aurrerantzean, mugartear guztiak gara anai, gara berdin, gara libre. Erregeen denpora zikinetan, premia ematen zitzaion goikoari, goian zegoelako, eta kastigua behekoari, behean zegoelako. Egun eztago ez goirik ez beherik, guztiok gaude haltura berean, guztiok gara anai, berdin eta libre. Enteratu zarete?

Isiltasun sakon bat da galdera honi ematen zaion erantzuna.

ATABALARIA.—Judikatzer a etorri gara, leialari premia eman eta desleialari kastigua ematera. Buruzagitza Nagusia herritar guztien aita maitakorra da. Mandatari Berezi bat bidali du honera. Harek, entzun eginen zaitue. Harek entzun, eta zuek berriz probatu, probatu behar duzue erreboluzioaren seme leialak zaretela. Leialtasun hori probatzeko lehen biziko urratsa, etorri garen soldado guztion alimentua, ostatua eta libersioa zuen kargura korrituko da, judizioak dirauen bitartean. Honela, traba eta oztopo gutti iminiko diguzue.

Atabalaria mintzatsen bukatu baino lehen, hutsik geratuko da plaza. Bakarrik hordi biak geratuko dira.

ATABALARIA.—Herri honetako andre-gizon, neska-mutil eta atso-agurre guztiek jakin bezate, Erreboluzioa eztela egin txantzetan ibiltzeko, baizik pobreaken bizi moldea hobetzeko, esklaboari libertatea emateko, gizon guztiak izan ditezin anai, berdin eta libre. Helburu ezin hobe eta haundi hauetara kontrastatzen diren, eta haien kontra aldatzen diren gizon doilor eta prestu ez guztieri, odolarekin eta urkamendiarekin burrukan eginen zaie, eta eztute barkaziorik merezituko.

Inoizkoak baino kolpe pizkorragoekin kastigatzen du atabala.

ATABALARIA.—Herritarrak, Erreboluzioaren mintzoa entzun. Mugar-teko Buruzagitza Nagusiak bidalirikako Mandatari Berezia zuen aurrean dago. Harekin, soldado konpainia bateko kapitaina dator. Herritarrak, nirekin batera deiadar egin: Erreboluzioa eta libertatea, biba, biba!

LEHEN HORDIA.—Fuera, fuera!

ATABALARIA.—Gatiberioa eta miseria, fuera, fuera!

BESTE HORDIA.—Biba, biba!

Hiru soldado eta beste gizon bat sartzen dira. Azken hau lebitaz, kopa kapelaz eta txarolesko zapatez jantzirik. Soldadoak Napoleonen denporako uniformeez, ATABALARIAK dadukanaren parekoek, baina zaharrenarena agirian dago gradokoa dela; beste biak grado gabeko SOLDADOAK dira. Soldado aurrena, zaharrena, KAPITAINA da, eta lebitadunarekin dator mintzatsen, SOLDADOEK eskolta ematen dieten artean. Sartzen diren momentuan bertan, pelota-tokitik doa ATABALARIA. Baina HORDI biak bertan geratzen dira.

MANDATARIA.—Osasun, herritarrak!
 LEHEN HORDIA.—Hala dakartsula Jainkoak zuri ere, gizona.
 KAPITAINA.—Egun on dizuela!
 BIGARREN HORDIA.—Hala ekar!
 MANDATARIA.—Gu errezibitzeko komisioa al zarete?
 BIGARREN HORDIA.—Gu... bada...
 LEHEN HORDIA.—...tabernan geunden...
 BIGARREN HORDIA.—...eta hainbeste zarata entzunik...
 LEHEN HORDIA.—...zer gertatzen zen jakitera...
 BIGARREN HORDIA.—...irten dugu.
 LEHEN HORDIA.—Hori duk eta!
 MANDATARIA.—Eta zer egiten zenuten tabernan, eguneko ordu goiz honetan?
 LEHEN HORDIA.—Bada, guk...
 BIGARREN HORDIA.—...kontu bat gendukan tabernariarekin...
 LEHEN HORDIA.—Hori duk eta!
 BIGARREN HORDIA.—Baserritik... aa... etorri ginaden bart... aa...
 LEHEN HORDIA.—Kontuak guri artez gustatzen zaizkigu, bai?
 BIGARREN HORDIA.—...nola tabernariak ezadukan hemengo dirurikan... aa...
 LEHEN HORDIA.—...bada...
 BIGARREN HORDIA.—...nola bere diru guztia Mugandira ateratzen duen... ee...
 LEHEN HORDIA.—...bada...
 BIGARREN HORDIA.—...nola ezadukan sekula pagatzeko dirurik... ii...
 LEHEN HORDIA.—...bada...
 BIGARREN HORDIA.—...nola bestela ezkenion gure hartzekorik kitatuko... oo...
 LEHEN HORDIA.—...bada...
 BIGARREN HORDIA.—...bada... arnotan diogu kobratu!
 LEHEN HORDIA.—...u!
 BIGARREN HORDIA.—A, e, i, o, u!
 LEHEN HORDIA.—Kukurruku!
 MANDATARIA.—Lotsa gabeak!
 LEHEN HORDIA.—Zure pareak!
 MANDATARIA.—Alde hortik!
 BIGARREN HORDIA.—Ez hori nik!

KAPITAINAK *sablea ateratzen du maginatik eta ebakitzen eztuen aldetikako kolpeekin jaurtikitzen ditu lekutik. Bien bitartean SOLDADO biak firmeko posizioan geratuko dirade, eta bepururik ere ez tute mugituko.*

KAPITAINA.—Hau da soldadotza bati emanikako ongi etorria!

MANDATARIA.—Hordikeria gizarteko izurri pozoatsu bat da.

KAPITAINA.—Izurri eta eritasun hori gizartetik kendu arte ezkara geldituko.

MANDATARIA.—Gizona ezta libre izanen osasuntsua ezten bitartean.

KAPITAINA.—Hori da gure filosofiaren oinarriko premisa lehena.

Biak paseatzen dira plazatik, urduri.

MANDATARIA.—Kapitaina!

KAPITAINA.—Zer?

MANDATARIA.—Nun daude herri honetako agintariak?

KAPITAINA.—Eztakit, mandatari jauna. Baina mugaldeko herrixka koxkor hauetan, jentea ezta goiz zalea, pizka bat alferrak eta nagiak dira. Segurutzetik ezirela ohetik oraindiko jaiki.

MANDATARIA.—Etor ditezila lehen bait lehen.

KAPITAINA.—Soldadoak!

MANDATARIA.—Ekar dezatela alkatea! Harekin eskola maisua, medikua eta bikarioa.

KAPITAINA.—Soldadoa, bost minutu baino lehenago hemen egon behar dute herritar hoiek!

SOLDADOA.—Zure aginduetara!

Badoazi biak.

MANDATARIA.—Entzun, kapitaina. Badakizu oso arduratzen nauela zer egin honek. Alde batetik, hango jente guztiak bere epaia eman du judizioaren gainean. Herri honek Mugarteko jeografiatik kendua izan behar duela. Baina Buruzagitzak problemaren sustraierano allegatu nahi du, ea hemen Erreboluzioaren kontrako zerbait mamitu den, edo kontrara, harekin lokarririk gabeko gauza bat izan zen hilketa hura.

KAPITAINA.—Hori, soldadoak Mugandira ihesik egin ezpazuen.

MANDATARIA.—Kordel guztiak lotu behar dira ongi. Probatu behar dugu lehenbizi soldadoa hil zutela, edo hobeki esanik, hil zela, etzela estranjeriara eskapatu. Gero hil zutela, etzuela berak bere burua hil, edo eritasun batez etzela hil. Gero nork hil zuen. Eztadin okerbiderikan egon, eztadin bidegaberikan egon. Erreboluzioaren justizia eta zuzenbidea bere bizitasun guztian argi dadin.

KAPITAINA.—Eta nola egin liteke guzti hori?

MANDATARIA.—Adizu, kapitaina, egidazu mesede bat. Lehen hemen egon diren mozkorti biak ekar zaizkidazu honera lehen bait lehen, haiek esanen baitgute egiaren pizka bat. Mundu honetan bi per-

son klase daude bakarrik egiak esaten dituztenak, haurrak eta hordiak. Zoaz, arinki eta korrikan, hemengo agintariak ekarriak izan ditezin baino lehenago, ea.

Badoo KAPITAINA. ATABALARIA *sartzen da.*

ATABALARIA.—Osasun dizula, Mandatari Berezi jauna.

MANDATARIA.—Zer ikusten da herritik? Jentea kontent al dago gure etorrerarekin?

ATABALARIA.—Eztirudi.

MANDATARIA.—Nola eztirudiela?

ATABALARIA.—Leiho eta ate guztiak hertsirik daude. Berria barraiatu bide da, gu heldu gabela. Eztira herri honetan gure adiskide. Noizean behin, leiho bateko gortina, pizka bat alztatzen da, eta andre jakin nahi baten aurpegia agertzen da, baina berehala, senarraren eskuak eraginik, ezkutatu egiten da begitartea. Zakurrik eta katurik ere ezta ikusten, jauna. Gure bildur dira.

MANDATARIA.—Orduan egiazkoa izan zen gure soldadoaren hilketa. Beste probamenturik ezta behar, akusatua aitorketa baizik.

ATABALARIA.—Dena dago isilik. Eulien hegaldaketa bera ere ezta entzuten. Badirudi hilerri batean sartuak gabela. Kanpan dorrearen gurutzea, altzispres bat iruditzen zait batzutan.

MANDATARIA.—Izugarría izanen da gure zihorketa. Eztut hemen harraren gainean harririk utziko. Eskuaren mamia bezain zelaia geratuko da herria.

ATABALARIA.—Eta eliza baten santutasunean biro baten antzean, isiltasun sakon eta misteriotsu honetan, gizon mozkorti eta horditu bi dabilta hortik kalez kale, oihuka eta irrintzika, barrez eta kantuz.

MANDATARIA.—Bi gizon daude behintzat, gure herabe eztirenak. Arnoak ematen duen gizontasunarekin.

ATABALARIA.—Hor datortza, gure kapitain jaunaren sableak eraginik, bultzaturik.

MANDATARIA.—Badaki horrek bizioa nola trata.

ATABALARIA.—Soldadoa hobeki portatzen da haren agindu-pean.

Eliz ostetik kapitaina eta bi hordiak agertzen dira.

ATABALARIA.—Nolako planta ederra dadukan! Lebitaz jantzirik ere, ezagutuko litzaioke kapitantza. Barka bezait, baina hemen ikusten banau, sano hasarratuko da nirekin. Nire obligazioa bete behar dut.

*Atabala joarekin doa ATABALARIA. KAPITAINA eta HORDI
biak MANDATARIARI hurbiltzen zaizkio.*

MANDATARIA.—Aguro ibili zara, kapitaina, zimio pare hau ekarten.

KAPITAINA.—Haien zantzo eta kantek laster eraman naute haiengana.

MANDATARIA.—(HORDI *bieri*.) Herritarrak! Zuek, zer diozue?

LEHEN HORDIA.—Ezkara gu kulpadunak.

MANDATARIA.—Nola?

LEHEN HORDIA.—Eztela gure errua, eztadukagula hemengo gertae-
rekin zer ikusirik.

MANDATARIA.—Niri esan didate zuek izan zinetela gehien ikusi
zirenak.

BIGARREN HORDIA.—Ez, gu ezkara hemengoak.

LEHEN HORDIA.—Gute txera heltzeko hiru legoa egin behar dira,
oinez.

MANDATARIA.—Baina zure bernak hazkarrak dira. Gainera etzarete
etxeroak, etxean egotea etzazue gehiegi gustatzen.

LEHEN HORDIA.—Bada... egia da...

BIGARREN HORDIA.—...eztagoela ez jairikan ez bestarikan herri
honetan...

LEHEN HORDIA.—...gure presentzia gaberik zeblebra ditezinak...

BIGARREN HORDIA.—Badakizu? Ihazko Santijagoak...

LEHEN HORDIA.—Andre Mari egunean zeblebratu ziren...

BIGARREN HORDIA.—...hau plumoniarekin zegoelako.

MANDATARIA.—Eta gero Madalenetan zer gertatu zen?

BIGARREN HORDIA.—Toberak eduki genituen.

LEHEN HORDIA.—Ederrak gero!

BIGARREN HORDIA.—Barreak egin genituen Beñat Larresororekin!

LEHEN HORDIA.—Mutil galanta Beñat Larresoroko!

BIGARREN HORDIA.—Koplari fina! Hura baino finagorik ezta hemen
sekula ikusi!

LEHEN HORDIA.—Urrikari Beñat!

BIGARREN HORDIA.—Heriotze dorpea eman zion soldado harek!

LEHEN HORDIA.—Bai, madarikatua izan bedi!

BIGARREN HORDIA.—Honelako gizonak moldatu ditu Erreboluzioak!

LEHEN HORDIA.—Doilorrak, etoiak, prestuezak, barkaziorik gabekoak!

BIGARREN HORDIA.—Senar bat bere andreak enganatzen baldin badu...

LEHEN HORDIA.—Lasturko zezenek baino adar luzeagoak baldin
badaduzka...

BIGARREN HORDIA.—...eta konturatu ere ezta egin nahi...

LEHEN HORDIA.—Ze eskandalo herrian!

BIGARREN HORDIA.—Bularreko haurrak berak ere mintzatzen ziren
hartaz!

- LEHEN HORDIA.—Gizon batek oiloa bezalakoa baldin badaduka andrea...
- BIGARREN HORDIA.—...eta harek eztu ezagutu nahi izaten...
- LEHEN HORDIA.—...eta gainera dio Ama Birjina baino prestuagoa eta santuagoa dela...
- BIGARREN HORDIA.—...orduan zuzen da...
- LEHEN HORDIA.—...bere zuzenbidean eta eskubidean dago herria...
- BIGARREN HORDIA.—...inungo toberak egiten badizkio!
- LEHEN HORDIA.—Kontu egizu!
- BIGARREN HORDIA.—Soldado ezkondu bat!
- LEHEN HORDIA.—Nun zegoen erresumaren ohorea!
- BIGARREN HORDIA.—Oilo baten eskuetan, alegia!
- LEHEN HORDIA.—Ze oilo eta ze zezenko!
- BIGARREN HORDIA.—Eskarmentua hartu zuten, ederra eta pare gabekoa!
- LEHEN HORDIA.—Ez ahaztutzekoa!
- BIGARREN HORDIA.—Bai, sekulakoa!
- LEMEN HORDIA.—Eztakizue zer egin genuen?
- BIGARREN HORDIA.—Zuleria bat muntatu genuen plaza erdi erdian.
- LEHEN HORDIA.—Eta komedia bat asmatu genuen!
- BIGARREN HORDIA.—Tobera mustra.
- LEHEN HORDIA.—Beñat Larresoroko izan zen gauza guztiaren arima.
Haren ohorean aitortu behar da.
- BIGARREN HORDIA.—Mutil argia!
- LEHEN HORDIA.—Soldadoaren ofizioa hartu zuen harek komedian.
- BIGARREN HORDIA.—Hemen, lagunak, soldadoaren andrearena.
- LEHEN HORDIA.—Eta honek, zikiriatzalearen ofizioa.
- BIGARREN HORDIA.—Ongi egon zinen zu, mutila!
- LEHEN HORDIA.—Eta zu, haizturrekin? Artaziekin?
- BIGARREN HORDIA.—Ederki egin zenituen zuk haur egitearen minak!
- LEHEN HORDIA.—Eztitu nire andreak alferrik hamabost seme alaba, oro nireak, mundu honetara ekarri.
- BIGARREN HORDIA.—Eta gero, bere frutua sabeletikan bota zuenean?
Eztakizue nolako semea eduki zuen? Eztuzue igarriko! Katu beltz bat! Ha, ha, ha! Hirian eztuzue gure toberaren berririk jakin? Zelebrea!
- LEHEN HORDIA.—Honek, egurrezko guraize haundi pare bat ekarri zuen, gizon baten bernak baino luzeagoa!
- BIGARREN HORDIA.—Egur egunekoa, gero!
- LEHEN HORDIA.—Harekin egin zuen zikiriatzalearen ofizioa! Guztien artean, anketatik eta besoetatik harrapatu genuen Beñat Larresoroko, soldadoaren ofizioa egiten zuen mutila, badakizue.

Ezertarako balio eztuten idiskoak, kapatu behar dira. Behiak eskapatzen uzten dituzten zezenak, idi bihurtu.

BIGARREN HORDIA.—Gizon askorekin ere, hori berberori egin behar litzake sarritan, baina ez bakarrik toberan eta gezurrez, baizik egiaz eta benetan ere bai.

LEHEN HORDIA.—Barreak! Deabrukeria! Ongi asmatzen zituen gure Beñatek komediak! Zikiriatzaleak bere lana akabatuz ondoren, bere zer eginaren etekina erakutsi zion jenteari. Zer, eztakizue? Artilezko mataza pare bat, lehengo egunean herriko dendan honek erosi zuena! Barreak! Deabrukeria!

Kapitainak eta Mandatariak barre egitea baizik beste erremediorik ezta dukate. Baina Mandatariaren aurpegira laster bihurtzen da seriotasunaren jela.

MANDATARIA.—Eta esaidazue, jente ona, nun dagoen orain zuen lagun hori... Beñat Larresoroko hori. Honelako mutil argi bat eza-gutzeko gutzia haundian bainago.

LEHEN HORDIA.—Hilerrian urrikaria, gurutze baten azpian.

BIGARREN HORDIA.—Lehen aipatu dizugu, nola hil zuen basoan soldado harek.

MANDATARIA.—Ez, soldado harek ez. Ordenamentu berezia dadukate gure soldadoek, eztezaten inor hil, eztare bizitza defenditzeko. Personen bizitzen eta heriotzen gainean erabakitzeke, izentatuak gara Buruzagitza Nagusiak bidalirikako Mandatari Bereziak.

LEHEN HORDIA.—Hala, Mugarteko hiri nagusietan gertatuko da, baina Mugaldeko herrixka koxkor eta ttiki hauetan, bestela konprenitzen da zuzenbidea.

MANDATARIA.—Nola konprenitu zuen, bada, zuzenbidea, soldado harek?

LEHEN HORDIA.—Oso mindurik geratu zen toberarekin, eta Beñat mendira egurketan joan zen behin...

Lehengo soldado biak agertzen dira, eta lehenbizikoak agur egiten dio kapitainari.

LEHEN SOLDADOA.—Kapitaina, hor hartu ditugu alkatea, apaiza, maisua eta medikua, guztiak preso.

MANDATARIA.—Iguriki dezatela! (Oso hasarraturik geratu da soldadoen sarreretatik.) Zuk, jarraiki! Beñat mendira joan zen behin...

LEHEN HORDIA.—Soldadoarekin egin zuen topo...

BIGARREN HORDIA.—...eta honek, arrenkurak eraginik...

LEHEN HORDIA.—...eskuetan fusila harturik...
 BIGARREN HORDIA.—...tiro batez zilatu zion burua!
 LEHEN HORDIA.—Mendekantza zikina!
 BIGARREN HORDIA.—Bihotz gogorra!
 LEHEN HORDIA.—Pagu zikoitza!
 BIGARREN HORDIA.—Honelako eraile doilorrek, heriotza merezi dute!
 LEHEN HORDIA.—Gainera...
 BIGARREN HORDIA.—...hala diote, eta badirudi egia dela...
 LEHEN HORDIA.—...beste zauri lotsagarriago bat zedukan mutilak
 sabelaren azpian...
 BIGARREN HORDIA.—...eta haragizko bolak imini zizkion eraileak
 esku-arteetan...
 LEHEN HORDIA.—...toberan txantzetan eta burla burlaka Beñatek
 asmatu zuen egintza, besteak egun guztietako bizi modura eram
 an zuen.
 MANDATARIA.—Eta soldadoa, nola hil zen?

Mutu geratsen dira mozkonti biak.

MANDATARIA.—Bai. Zer gertatu zen harekin?
 BIAK.—Eztakigu, jauna.
 MANDATARIA.—(*Oso haserretzen da; deiadarrez mintzatzen da.*)
 Nork hil zuen?
 BIAK.—Eztakigu, jauna.
 MANDATARIA.—(*Lehen hordia lepotik hartuz.*) Zu izan zinen? Nola
 hil zenuen? (*Gogorki astintzen dio burua.*) Ganibet batekin edo
 pistola batekin? Aitor! Konfesa!
 LEHEN HORDIA.—Ni eznaiz kulpaduna, jauna. Horren gainean ez-
 takit nik ezertxo ere; zin egiten dizut, jauna.
 MANDATARIA.—Soldadoak: preso eraman astokilo bi hauk! Eztitezila
 eskapa! Eta arno franko emaezue, edaten.
 SOLDADOA.—Kapitain jaunaren aginduetara!
 MANDATARIA.—Eta etor ditezila lau gizon hoek!
 SOLDADOA.—Kapitain jaunaren aginduetara!

Bakarrik geratsen dira Kapitaina eta Mandataria.

MANDATARIA.—Zoazte, zoazte, arineketan, aguro, denporarik galdu
 gabe!
 KAPITAINA.—Zer deritzazu gauzari?
 MANDATARIA.—Zesarrek bezala esan dezaket: *ueni, uidi, uici*. Alle-
 ga, ikus eta bentzu. Zerbait egin dugu ordu erdi honetan.
 KAPITAINA.—Oso trebea izan zara galderekin.

MANDATARIA.—Gure Erreplubikako soldado bat! Ezin esan dezakegu gizon prestua izan zela. Baina halare, martiri bat izan balitz bezala judikatu behar dugu hauzia. Bestela, alferrikakoak izanen lirake gure zer egin guztiak. Erreplubika alferrik proklamatu genuen. Gure depurazioak alferrik. Erregearen familia guztiaren afusilamentua alferrik. Guztiak alferrik. Hainbeste odol inozent, hainbeste gose, neke eta dolore, alferrik. Badakit, beharbada, judizio hone-tako azken epaiarekin, ezkarela zuzeneko bidetik ibiliko. Justizian, gehienetan, ezpaita zuzenbiderik kausitzen.

KAPITAINA.—Bai. Problema gaitz baten aurrean zara aurkitzen.

MANDATARIA.—Justizi partitzalearen ofizioa ezta erreza, ezta atse-gina. Kulpa baten aurrean ikusten garenean, bi sentimentuk egiten du burrukan gure barnean: alde batetik, kastiguaren premia altza-tzen da Rodaseko koloso bortitz eta poteretsu baten antzean, eta bestetik, birjina dultze baten moduan, bere balagoak eta lausen-guak esaten dizkigu, emaro eta poliki, birtute nardagarri batek: urrikalmentuak. Gizon bat da, okerreko bidetik abiatu dena, eta zuzeneko bidera itzul arazi behar dioguna. Judikatzaileak, bat edo beste hautatu behar du, bi konponketa hoek etsaiak eta kontra-rioak baitira. Orduan bildur izugarri batek asaldatzen gaitu: komeni den konponketa hautatuko dea? Kulpadunaz urrikal-tzen baldin bada, eta gero hau okerreko bidera itzultzen, da-muak eta dolamentuak pisatuko du judikatzailearen buruaren gainetik, ezpaitzuen errotik atera, garau pozoatsu eta zornetsu hura. Eta aldrebes gertatzen baldin bada, damua geratuko zaio barnean, urrikalmentu pizka batekin beharbada, kondenatua bere bizitza guztian gizon prestu bat izanen litzakeena.

KAPITAINA.—Ezlitzaidake zure buru barnean egoterik gustatuko. Bor-titz izan behar duzue. Barneko gatazka eta burrukaldi hori ezta deseagarria.

MANDATARIA.—Gero jenteak, beti pentsatzen du interesak daduzka-gula. Pagatzale hoberenari saltzen gatazka. Eta eztaite gure ofizioa eztela munduko urre eta zilar guztiarekin pagatzen.

KAPITAINA.—Zugan ongi ikusten da hori; erreboluzioak judikatza-leari ematen dien soldata ezpaita aberatsesia, eta zu soldata ho-rrek eskeintzen duen bizi moldearen arauera bizi zara.

MANDATARIA.—Batzutan, ofizio hau uzteko gutzia etorten zait bu-rura eta arimara. Ni, pozik izanen nintzake, zu bezalako soldado bat. Ofizio horretan ezta duda haundiegirik presentatzen: obe-dientziarekin aski eta sobera da. Edo laboraria izanen nintzake, frutua ongi etorten baldin bada, benedikatua izan dadila Jainkoa, eta txarki baldin badator, benedikatua orduan ere. Baina gu gabe, ezlitzaite erreboluziorik egonen. Gizartearen giltzarria gara, mun-

dua sustengatzen duen oinarria, aberatsaren segurantza eta pobrearen esperantza. Hau pentsatzen dudanean, ez, ez tut nire ofizioa utzi nahi. Bai, nire pentsamentu eta asperkunde gaizto guztiak joaten dira berehala niregandik. (*Karrika kantoi batetik soldadoak eta herriko agintariak agertzen dira.*) Baina utz dezaigun filofosofia aspergarri horri, hor baitortza gure gizonak. Herri gobernariaren izenean, agur guztiori.

ALKATEA.—(*Gizon gaztea da, euskaldun baserritar aberats baten moduan jantzirik dago.*) Egun on dizuela, zuek biori. Mugaldeko herriaren izenean ongi etorria ematen dizuet. Egoaldi ederra eduki dezazuela gure artean.

MANDATARIA.—Ni naiz Buruzagitza Nagusiaren Mandatari Berezia. Jakinen duze oraingotz, gure soldadotzak herri honetako kargua hartu duela. Hemen presentatzen dizuet gure kapitain jauna.

ALKATEA.—Urte askotarako. Hemen gure apaiz jauna, hemengo bikarioa.

MANDATARIA.—Nunbait ikusiak gara lehen.

APAIZA.—Infernuan ez behintzat. Ni eznaiz han sekulare egon.

MANDATARIA.—Ni bai, zuek eta zuen adiskide eta gogaide aberats eta haundikiek pobrearentzat antolaturikako eta apaindurikako infernuan. Suzkoa ez ezikan, bai gosez eta hotzezko infernu batean. Orain desegintzen dugun infernu haretan.

ALKATEA.—Hau da medikua.

MANDATARIA.—Osasun, mediku jauna.

MEDIKUA.—Ordua zen, inor etor zedin.

MANDATARIA.—Zertan etor?

MEDIKUA.—Urak erre kara bihurtzera.

MANDATARIA.—Madretik atera al ziren inoiz?

MEDIKUA.—Hemengo urek erreka bat zer den ere ez takite. Izingura geldi batean pozoatzen dira.

MANDATARIA.—Uste dut ederki entenituko gabela.

MEDIKUA.—Nik ez tut horrela uste. Asuntu honetan ezta dukat ez entradarik ez salidarik.

MANDATARIA.—Orduan, badakizu zertan etorri garen?

MEDIKUA.—Eta zeinek ez taki?

MANDATARIA.—Zure lekukotasuna laguntza haundikoa izanen zaigu.

MEDIKUA.—Begira, mandatari jauna, nire errespeto guztiak daduzkazu. Baina bizitza honetan haunitz lezio hartu dut, itu eta sogor izaten irakatsi didana. Nik badakit zer gertatu zen hemen, baina ez nola. Oihanean tigre eta lehoien artean gudaldia baldin badago, nori eskatuko zaio lekukotasuna? Hegaztinari eta hienari, duda gabe, ez inoiz satorrari; hau lurpean dabil itsurik. Ni naiz satorra, ezertaz enteratu eztena.

- ALKATEA.—Eta azkenean, mandatari jauna, zilegi izan bekit gure eskola maisua presenta dizazudan.
- MAISUA.—Zilegi izan bekit niri ere, mandatari jaun agurgarria, nire kunplimentuak presenta dizazkizudan zuri, nire diosalik egiatiena, nire deseorik hoberena, erreboluzioak herriaren alde eta arrazoiaren fabore egiten hari den lan haundiagatik. Premiazkoa, beharrezkoa, derrigorrezkoa zen erreboluzioa, eta jente xehea haren zai eta haiduru zegoen. Permitti izadazu, mandatari jauna...
- MANDATARIA.—Zuk eztakizu gauza bat, maisu laguna. Erreboluzioaren aldekoak garenok, ezkara mintzatzen, obratu egiten dugu. Gehienetan, hitz ederrak ahoan, korapiloa golkoan, zuk bezala hitz egiten duenak, zerbait ezkutatu nahi du.
- MAISUA.—Mundu guztiak daki herri honetan, jauna, nola ni hasieratik bertatik aitortu nintzen gobernu zaharraren kontrako eta berriaren aldeko. Naikoa tristura kostatu dit nire ihardukierak.
- MANDATARIA.—Guzti hori bere garaiz probatuko duzu.
- ALKATEA.—Ardartean, jaunak, esperatzen dugu egoera gogarakoa edukiko duzuela gure artean, eta zuen hemengo egoitzak eztuela gure herriaren bizitza normalari oztoporik iminiko.
- MANDATARIA.—Zuk, alkate jauna, sinets arazi nahi diguzu, ilargitik etorri zarela oraintxe. Ez al dakizu zertan etorri garen?
- ALKATEA.—Maliobrak edo?
- MANDATARIA.—Maliobrak!
- ALKATEA.—Edo inbasio baten bildur al da?
- MANDATARIA.—Ez, alkate jauna, ez. Oso aurpegi inozenta imintzen duzu, baina zure bildots larruaren azpitik otso belarria ikusten zaitzu. Ezkaitzuzu enganatzen, ez.
- ALKATEA.—Eztut nik inoiz gezurrik asmatu.
- MANDATARIA.—Bai, badadukat zure berri. Eztuzula sekulare gezurrik asmatu, baina hala eta guzti ere eztuzula sekulare batere egiarik esan. Bi uren artean iheri dagoen arraia bezalakoxea zara zu. Kandela bat Jainkoari, eta beste bat deabruari. Guztien lagun, eta ez inoren etsai.
- ALKATEA.—Mandatari jauna, ezin onart dezaket horrelako irainik. Herri honetako alkatea naizela...
- MANDATARIA.—Orain eztago herri honetan alkaterik. Zure kargutik dimititzen duzu, eta Buruzagitza Nagusiak onartu egiten dizu dimisioa. Herri hau, soldadotzaren agintaritza pean geratzen da. Gerra legearen azpian. Ezta inor hemendik ez sartuko ez aterako. Zuek laurok, kapitain jaunaren jagotza pean geratuko zarete.
- ALKATEA.—Protestatu egin behar dut, mandatari jauna.
- MANDATARIA.—Etzara zure protestez baliatuko. Nire ordenamentuak kunplimentatuko dituzu, kapitain jauna. Lau gizon hauek eztute

inorekin hitz eginen, ez etare elkarren artean. Ezta inor bere etxetik aterako. Karrikatik ezta inor paseatuko. Eliza eta Herri etxea zarratuko dira, hala nola eskola ere. Eztu inork eri edo gesorik egoteko eskubiderik edukiko. Jente guztia prest egonen da nire deiari etorteko. Bost minutuko igurikierarik ere, ezta permitituko. Eta judizioa arratsaldeko ordu bietan zelebratuko da, plaza honetan. Egin dezatela soldadoek, etxe zahar horren aurrean zuleria bat, dotorezia eta edertasuna prestatzeko.

KAPITAINA.—Zure ordenamentuak kunplituak izanen dira.

MANDATARIA.—Obedi bedi, bada.

Teloia jatsirik, aurreneko erdia akabatsen da.

AZKENEKO ZATIA

Mugaldeko plaza, egun bereko ordu bietan. Erdiko etxe zahar eta noblea, girlandaz eta galardoaz dago horniturik, eta haren aurrean, metro eta laurdeneko zuleria bat, teatruaren erdia opukatzen duena, Mugarteko bandera gorri urdinarekin apaindua. Teloia alztatzen denean, hutsik dago teatrua; hurrutik atabal baten soinua entzuten da, geroago eta haundiagoa egiten dena, atabalaria teatruan sartzen den arte.

ATABALARIA.—(*Atabala jotzeari utzirik.*) Herri honetako gizon-andre, agure-atso eta neska-mutil guztiek jakin bezate, berehala emanen zaiola hasiera judizioari. (*Kapitaina eta Mandataria sartzen dira. Zuleriara iganik, bertan esertzen dira.*)

KAPITAINA.—Atabalari laguna, soldadoak sar ditezila.

ATABALARIA.—(*Atabala jotz.*) Soldadoak etor ditezila. (*Lau soldado sartzen dira.*)

KAEITAINA.—Soldadoak, apaiza ekar zazue. (*Badoa soldado bat; beste bi zuleriaren aldeetan geratzen dira, eta laugarrena Mandatariaren atzean.*)

MANDATARIA.—Egiaren erdia dadukagu.

KAPITAINA.—Beste erdia ere, zure habileziarekin, laster edukiko dugu.

MANDATARIA.—Eztago niretzako horren gainean batere dudarin; orain bakarrik, zehaztasun bat geratzen zaigu, zer argi.

KAPITAINA.—Eta zein da hori?

MANDATARIA.—Nor izan zen lintxamentua proposatu zuena.

KAPITAINA.—Zehaztasun horrek alda dezake judizioaren sententzia?

MANDATARIA.—Bertan datza gauzaren funtsa. Hori izanen litzake herri honen salbazioa. Hura eta harekin egon zirenak urkatzea-

rekin, kitu. Honela, hamabi urkatukin, hemengo gure beharra kunpliturik geratuko litzake.

KAPITAINA.—Eta bestela?

MANDATARIA.—Bestela, ezlegoke urkamendirik, ezlegoke hilik. Baina epaia latzagoa izanen litzake. Hor dator apaiza. Txarki probatu zaio gartzelamentua. (*Apaiza eta soldadoa sartzen dira. Aurrenekoak kolpe bat daduka begian, moratua.*)

APAIZA.—Eliz Ama Santuaren izenean protestatzen dut, Jainkoaren ministro bat, lapur bat balitz bezala, tratatzen duzuelako, baina nire kontsolamentua da hala tratatu zutela fariseoek Jesukristo gure Jauna bera ere.

MANDATARIA.—Lege Berriaren aurrean, gizon guztiak dira berdin. Gizon klaserik eztago. Ez eska, bada, merezitzen eztuzun esku-biderik.

APAIZA.—Jainko bat dago, eta hura da bortitz eta errespetagarri. Hala nola tratatzen nauzuen ni, hala tratatzen duzue hura ere. Nigan egiten duzuen gaitza, harengan ere egiten duzue.

MANDATARIA.—Hitzak eta hitzak. Ederki egiten dituzue sermoiak, pronuak eta predikuak. Gauza bat da predikatzea, eta beste bat oso diferentea ogia ematea. Gizonak, obrakatik neurtzen ditugu guk. Hala, ez sermoirik guri, kulpituan ezpaitzaude. Gure galderari ihardetsiko diozu egiarekin, eta hala nola den ihardukiera, hala izanen da zure tratamentua ere. Ez ahatz hori. Konpreni duzu? Legearen aurrean zaude, eta zure apaizgoa alde batera utzirik, zure gizontasuna judikatuko dugu, eta gizon prestu bat zarela erabakitzen baldin badugu, gizon prestuek merezi duten errespetoa eta tratamentua eskeiniko dizugu. Konforme?

APAIZA.—Bai, zuekin beste erremediorik ezpaitago.

MANDATARIA.—Orduan, erantzun. Zeinbat urte daramazkitzu Mugal-den bikario?

APAIZA.—Hogei.

MANDATARIA.—Orduan, ederki ezagutuko duzu hemengo jentea, ezta?

APAIZA.—Bai, hemengo jentek, kristau onak dira, eta nirekin konfesatzen dira hilero.

MANDATARIA.—Elizan kontatu zaizkitzun ipuien gainean, eztizugu ezer galdetuko. Bakarrrik eliz kanpoan ikusi dituzun gauzen gainean. Beñat Larresoroko ezagutu zenuen?

APAIZA.—Bai, mutil ona.

MANDATARIA.—Badakizu nola hil zen?

APAIZA.—Bai, Joanetegi soldadoak hil zuen.

MANDATARIA.—Zer da tobera bat?

APAIZA.—Herriko norbaitek bizitza ez ona daramanean, eta senar emazte arteko har emanetan gauza itsusi bat dagoenean, mutilek

haiengatik burla egiten dute. Bertsolari bat ekarririk, egiak esaten dizkiete. Askotan, bertsolariak bertso papera ateratzen du. Hori egiten dute, andre alargun bat mutil gazte batekin ezkontzen denean, mutxurdin bat donado batekin ezkontzen denean. Andreak bide okerra hartzen duenean, mutilek toberak ateratzen dizkiete gizonari, eta honek erremedioa bilatzen ezpadio egoerari, haren zezen adarrekin kontent geratzen baldin bada, orduan tobera mustra bat muntatzen zaio.

MANDATARIA.—Eta hemen, Mugalden, sarri egiten al da honelako gauzarik?

APAIZA.—Toberak bai, sarritan kantatzen dira. Motibo bat edo bestegatikan, urte guztietan lauretan edo bostetan. Tobera mustrak berriz oso guttitan. Aurkientza honetan, haran honetako hamabost herrietan, azken hogeitaz urte honetan, hiru tobera mustra muntatu dira bakarrik.

MANDATARIA.—Hemen, Mugalden, inoiz muntatu al da tobera musttraren bat?

APAIZA.—Nik dakidenez, behin bakarrik.

MANDATARIA.—Bai, badakit, Joanetegi soldadoaren andrearen ihardukieragatik, Beñat Larresoroko batek muntatua. Zer deritzazu zuk toberari?

APAIZA.—Gehienetan eztiote inori kalterik egiten, eta bai askotan fabore haundia. Tobera bertsoak oso piper haundikoak dira, baina badakizu zer gertatzen den basoko herri hauetan, jenteak ttikitandik daki jaiotzearen eta heriotzearen arrazoa, eta eztira eskandalagarriak. Jente gaztea libertitzen da, ezkonduak hobeki portatzen dira bildur arren. Funtsean toberak eztira onak, baina kalte baino fabore gehiago ekarten diote gizaritari.

MANDATARIA.—Eta tobera mustrak?

APAIZA.—Hori beste errusinola baten kantua da. Beti izan naiz ni haien etsaia. Ihaz oso kontrakoa jarri nintzen haien aurrean. Elizan sarrera debekatu nien.

MANDATARIA.—Kalte haundia dakarte orduan.

APAIZA.—Bai, fabore baino. Orduan grinak soltatzeko dirade, eta beti akabatzen da guztia parte txarrean. Deabruak asmatuak gauza da, eta deabruak eramaten du guztia azken finean.

MANDATARIA.—Zer pasatu zen ihaz, bada?

APAIZA.—Ni ez nintzen presente egon.

MANDATARIA.—Eta zein izan zen toberaren ondorioa?

APAIZA.—Guztiek dakite. Joanetegi soldadoak, kontrabandoaren aitzakiarekin, portuetan hil zuen Beñat gurea. Mendekantza zikina.

MANDATARIA.—Eta zer gertatu zitzaion gero Joanetegiri?

APAIZA.—Gauza itsusia, nik benedika eztezedana.

MANDATARIA.—Etzuen atzerrira ihesik egin, orduan?

APAIZA.—Bai, mugarako bidea hartu zuen, bere andrearen atzean.

Gau haretan baserri batetik nentorren ni, kristau bati olioak ematetik, Joanetegirekin topo egin nuenean. Esan zidan andrea maitale batekin eskapatu zitzaiola bestekaldera, eta atzean zoakola ea ebaki ahal zezaiokeen ihesia. Inor ez hiltzeko agindu nion eta erantzun zidan kulpadunak punituak izanen lirakeela. Ezer egin ahal ukan gabe, herrirat bihurtu nintzen, eta eliz aurrean Beñaten andregaiia topatu nuen, izuak eta ikarak aurpegitik zerizkiola. Hitz egin ere ezin zuen, bakarrikan deiadar egin, zoro baten antzean, eta herri guztiak irten zuen kalera. Ze iskanbila, ze zarata! Ze keanean konprenitu nuen, konprenitu genuen, zer gertatu zen. Amoratu pareak, Beñat eta Belen, oihanean igaran zuten eguna, ziza bila, eta soldadoarekin egin zuten topo, harekin aurkitu ziren, maitale enganagarrien bila zoanean. Soldadoak esan zuen kulpadunak punituko zituela, eta Beñat ikusi zuen eta berehala, fusila jaso zuen aurpegira, eta tiro bat bota zion. Belen mintzatzan burkatu zenean, mendekantza eskatzen zuten deiadarrak entzun ziren jentearen artean. Arteak galdu zituzten, eta adimentua eta zentzu ona bihur arazitzeko egiten nituen eginahal guztiak, alferrikakoak ziren. Mundu guztia abiatu zen mendira, neskak eta mutilak, gizonak eta andreak, hutsik geratu zen herria, bakarrik geratu ginen Belen eta biak. Elizan sartu ginen, ezer gerta etzedin, Jainkoari errezatzera, Ama Birjina Doloretakoari otoitz egitera. Baina goian etzuten gure erregurik entzun nahi ukan. Beharbada entenitu zuten Paradisokoek gure orazioak ahozkoak zirela bakarrik, eta ez bihotzezkoak. Gu urrikari bekatariok! Handik ordu betera, iskanbilak eta aldarriak entzun ziren plazan. Belenek, zoro batek bezala, elizatik egin zuen alde, baina ni barnean geratu nintzen, zarata guztia isildu zen arte. Orduan kanpora abiatu nintzen ni ere baina eznuen inor ikusi, bakarrik arbola horretatik zintzilik, Joanetegiren gorpuzt urkatua. Aize haundia egiten zuen, eta hilotzak, aize arrosaren moduan, iparrera eta hegorat egiten zuen jira eta bira. Zer neindikeen nik haren alde? Arbolaren adarretik jatsi nuen lurrera, eta olioak eman. Etxera joan nintzen, triste eta damuz, baina hurrengo goizaldean, biharamuneko zazpiretan, hilotza etzegoen nik utzi nuen lekuan. Etzuen lur santurik hartu, mendiko ezkutuan ehortzi zuten, eztakit nork, eztakit nun. Nire galdera eta azterketa guztiak alferrik izan dira. Isiltasunezko karpusai bat hedatu da nire ardien artean. Hori da dakidan guztia. Egia esan dizut, egia osoa, eta egia ezten gauzarik eztizut esan.

- MANDATARIA.—Ederki. Herritar prestu bat bezala portatu zara. Zure prestutasunaren premio, libre geratzen zara, eta judizio osoan hemen presente egotea zilegi izanen zaitzu.
- APAIZA.—Asko estimatzen dizut. Unaiak jakin behar du zer gertatzen den bere artaldean.
- MANDATARIA.—Medikua sar dadila. Zu, apaiz laguna, eser zaitetz nunbait.

Medikua sartzen da.

- MANDATARIA.—Ea zabaldu zaizkan begiak satorrari.
- MEDIKUA.—Hemen nadukazu berriz ere, jauna.
- MANDATARIA.—Bai, ikusten zaitugu.
- MEDIKUA.—Ez naiz kexatzen, ez tut protestatzen.
- MANDATARIA.—Badadukazu zergatik kexa, zergatik protesta?
- MEDIKUA.—Zer esanen dut? Baietz esanen banu, orduan kexatuko nintzake, eta ezetz esanen banu, ez nintzake kexatuko.
- MANDATARIA.—Bai, konprenitzen dizut, kexatu, baina ez kexatu, zara egiten.
- MEDIKUA.—Eznuen ezer ikusi, eznuen ezer jakin. Heriotze bi zertifikatu nituen, hemen dakarzkite zertifikatu biak. Hauen kopiak Hiri Nagusian daduzkate. (*Paper bi ateratzen ditu, eta Mandatariari luzatzen dizkio. Honek irakurten ditu.*)
- MANDATARIA.—...autopsia eginez geroz... berunezko bala bat garako hutsunean... (*Bestea irakurririk.*) ...aire-falta... seinale more asko gorputzean... (*Faltrikaran gordetzen ditu bi paperak.*)
- MANDATARIA.—Ederki, txit ongi... Bai, bai, bai, bai... Gorde eginen ditugu... Lekukotasuneko proba gertuak dira... Baina honekin etzoazi aurrera; lehengo lekuan bertan geratzen zara. Gauzaren bat egonen da, zure buru barnean ezkutatua, antsiarik eman eztiuzuna, gure hauzian argitasuna emanen duena. Hola pasatzen da askotan. Egun batean ikusten duzu nola... (*Kapitainari.*) Kapitain jauna: Ekar dezatela berehala eskola maisua eta alkatea. Eta zortzi soldado haien fusilekin. Izan ditezila tiratzale onak. (*Kapitainna joan eta sartu egiten da teatrutik.*) Bai, mediku jauna. Bai. Bizia garratza da. Eztakigu etorkizunaren berri. Zuk behintzat. Nik bai. Oro dakit. Zer gertatuko den eta zer ezten gertatuko. Nire aginduetara dago dena hemen. Zer diodan, hura betetzen da. Bihar goizeko hamarretan eginen duen beroa ere esan dizazuket, termometroak berak ere niri obeditzen didalako. Eta sinesten ezpa didazu... dudatik etzara aterako. Eztakizu? Tiratzale onak ekarri ditugu gurekin. Nun begia, hara tiroa. Pikete buruzagiaren aginduak baino gehiago etzenuke zuk irauten. Nik nahi nukeen mo-

mentuan bertan hilen zineke. Dudarik eztadukazu, ezta? Orduan, zergatik dudatu duzu bihar termometroak nik guratzen dudan beroa markatuko duela? Ederki, ederki, txit ongi, arras ongi... Esaten genuen... Nola batzutan ikusten dugun gauza bat... eta ezkara konturatzen... Beste gauza askorekin baikaude arduraturik... eta arduratzen garen gauzen azpian hamiltzen eta ehorzten da ikusten dugun beste gauza hura... Zure buru barnean aurkitzen da nik behar dudana.

MEDIKUA.—Eta gogoratzen ezpanaiz?

MANDATARIA.—Beste bat gogoratuko da. Begira, hor datortza maisua eta alkatea. Gure artean, *inter nos*, laguna. Aleginak egiten ezpa-dituzu... (*Soldadoak, maisua eta alkatea sartzen dira.*) ...beste batek eginen ditu. Eta beste honek bere bizitza salbatuko du. Begira eskola maisua, nola ikaraz eta dardar datorren. Hau, bere haurtzaroan entzun zuen lehenbiziko hitzaz oroituko da. Ez ukan bildurrik. Maisu jauna, hurbil zaitezi. Zeinbat urte dituzu?

MAISUA.—Hogetamar, jauna.

MANDATARIA.—Edade ederra, bai, oso ederra, osagarri onarekin bizi izateko, halaegia. Baina soldadoak oso gogorrak dira, astokilo koadrila bat direla esanen nuke. Nik esaten diet: gizon honi konfesa arazi zaiozue, eta nola niri eztidan nola konfesa arazitzen dioten batere axolarik, haiek, beren metodoak enplegatzen dituzte. Esanen dizute, anka biak heda itzatzu, eta gero imini bi eskuak lurraren gainean. Hala paratzen dira mutilak zapoketan egiteko. Baina gerta liteke (hain basatiak baitira soldadoak!), soldado batek ostikada bat emanen dizula atzetik ankartean. Hori egiten, zaleak dira soldadoak. Batez ere, hordirik daudenean. Eta nik soldadoeri, konfesa arazitzea hasten dutenean, arnoa ematen diet. Batzutan, alegre nagoenean, koinaka ematen diet. Badakit nire bekatua dela. Baina zer eginen dut? Atsegin dut. Eta horrelako ostikada bat sufritu ezker, zertarako ikusiko dugu andreen edertasuna? Beste batek gozatuko du. Guk ezkenuke gozatzeko indarrik edukiko. Baina dena dela, hobe da nolabait bizi izatea, ez inola ere bizi izatea baino. Hobeki egoten da lurraren gainean, lurraren azpian baino. Ezta hala? Erretira zaitezi. Apaizaren aldean eser zaitezi, ezer esan gaberik, Entera?

APAIZA.—(*Bere lekutikan altsatzen da.*) Mandatari jauna: Goiko Jaunaren izenean, eta Zuzenbidearen izenean, agintzen dizut, eztezazun gaiztakeriarik egin. Asmoak ikusten dizkitzut. Badakit nora zoazin, eta ikusten dut bertara allegatzeko edozein bide hartzeko zaudela prest. Eztezala, jauna, odol inozentak paga, odol doilorraren bidegabea.

- MANDATARIA.—Kapitain jauna, gizon hori berriz mintzaten bada, bistatik kenduko didazu. Eztit axola nora eramaten duzun, gartzela edo urkamendira. Berdin dit.
- KAPITAINA.—Nire iritzian hobeki egonen litzake eliz barnean. Eliz gizonak begiratzera bakarrik atera beharko lirake mundura, hala nola mundu gizonak bakarrik begiratzera sartu beharko lirakeen elizan.
- MANDATARIA.—Begira, kapitaina. Hemen ditugu gizon bi. Esan didate hauk direla herriaren alderdi bien arimak. Medikutiarrak eta alkatiarrak. Ezta hemen ezer gertatzen hauen ezagutzarik gabe. Kontrol izugarria daramate hemengo bizitzaren gainean, eta ezta hemen ezer ere mugitzen, ez eta hegaztina baten hegalak, hauen baimentua gabe. Hemen medikuak dio, berak eztakiela deus gure zer eginaren gainean. Ederki jokutzen du satorraren ofizioa. Kargutik dimiti arazi diogulako, gure kontra dago alkatea, gurekin oso hasarraturik dago, baina hasarre horren ostean, zer ezkutatzen da? Martiriaren ofizioa jokutzen du ederki. Eta bere martiritzaren gibelean, bere hasarrearen gibelean, arima oso beltz bat ezkutatzen da, bere aurpegi ilunaren atzean gaiztakeria ilun bat. Zer deritzazu?
- KAPITAINA.—Eztago batere dudarik, niri behintzat etzait apurrena ere kabitzen, aferaren funtsa gizon bi hauetatik batengan dagoela sustraiturik. Bat urkatu behar dugu. Baina zein?
- MANDATARIA.—Biak urkatzen baditugu, erruduna geratuko da kastigaturik.
- KAPITAINA.—Baina bestea inozenta da, ezta duka errurik. Inozent bat kastigatuko duzu.
- MANDATARIA.—Inozentziak eztu premiorik merezi.
- KAPITAINA.—Baina zergatik mereziko du kastigu hori?
- MANDATARIA.—Isiltzen den inozent bat, inozent tonto bat da. Eta tonteriak kastigoa merezitzen du. Biak urkatzen edo afusilatzen baditugu... kriminal bat eta tonto bat afusilatuko ditugu. Munduak eta gobernuak gure egintza estimatuko dute.
- KAPITAINA.—Orduan, haiek erabaki dezatela, demostra dezatela ton-toak eztirena.
- MANDATARIA.—Jaunak, hurbil zaitetze! Zuek zer diozue? Nahi duguna, bilatzen duguna esplikatuko duzue?
- MEDIKUA.—Nik eztakit deus.
- MANDATARIA.—Eta zuk, alkate jauna?
- ALKATE.—Are guttiago.
- MANDATARIA.—Beren buruak kondenatu dituzte. Nik haien epaiaren eta sententziaren azpian firmatu beste, ez tut egiten. Afusila deztatela.

Soldadoen artean ateratzen dira medikua eta alkatea. Minitu erdi baten buruan tiro batzuek entsuten dirade.

MANDATARIA.—Akabatu ziren.

APAIZA.—Jaunak, edo zuen izaera bere izenez aipatzearren: animaliak, Lehen mehatxatu nauzue, berriz edekitzen badut ahoa, aldez edo moldez isilduko nauzuela Eztit niri ez aldeak ez moldeak axolarik, baina nire deskontentamentua, nire protesta esan behar dut. Edozein gauza daidikezue enekin, baina eznaiz isilik geratuko. Zerriak eta hienak baino zikinagoak zarete. Zuek egiten duzuenä egiten duenak, eztu gizonaren izenik merezi.

MANDATARIA.—Kapitain jauna, honela sartzen baldin badira oro gure zer egineon, ezta hau sekulare bukatuko. Leku apartatu batera eramanen duzu aho zabal hau, eztezadan sekula berriz ikus. Gero mintzatuko gara harekin, beharbada.

KAPITAINA.—Ederki. (*Apaizarekin ateratzen da.*)

MANDATARIA.—Eskola maisua, hurbil zaitezi, faborez, elkar hizketa luzea eduki behar baitugu. Esan, esan... Badakizu zuk zer jakin nahi dugun, ezta?

MAISUA.—Mesede bat eskatuko dizut, jauna.

MANDATARIA.—Ezta mesederik, esan.

MAISUA.—Nik hemen deklaratu dudan guztia egia izanen da. Baina egia dioena ezta beti sinetsia. Horregatikan, nik diodana egiaztatzeko, beste persona bat etor dadila eskatzera ausartuko nintzake. Deklarazioak aparte hartuko zaizkigu, hari eta niri. Deklarazio biak berdinak badira, ze beste proba nahi duzue, egia diogula?

MANDATARIA.—Arrazoiarekin mintzatzen zara. Nor da, bada, beste persona hori?

MAISUA.—Haren inguruan gertatu ziren hemengo gertaera guztiak. Inork mundu honetan errurik baldin ezpadaduka, inor mundu honetan elurra baino egia tiagoa baldin bada, nik ekarriko dizut honera. Haren ezpainetatik ezta gezurrik aterako, hala nola hodeietatik ezten ur zikinik eroriko. Eta norbaitek asuntu honekin sufritu badu, bera da hori.

MANDATARIA.—Eta haren izena, Belen da, ezta?

MAISUA.—Nola dakizu?

MANDATARIA.—Gauza gutti dago, nik eztakidanik.

MAISUA.—Orduan, zertarako judikatzen gaituzu?

MANDATARIA.—Ederki. Hari ere hartuko diogu deklarazioa, eta erreboluzioaren bandera gorri eta urdinagatik zin egiten dizut, harek esaten badigu zuk eztioskuzun gauza, aurkientza honetan aurki litekeen haritz artezenetik urkatuko zaitudala. Konforme?

MAISUA.—Bai, akort nator zurekin.

MANDATARIA.—Kapitain jauna, bila dezatela edonundik Belen hori.

Badoa kapitaina.

MANDATARIA.—Has zaitezi.

MAISUA.—Nundik?

MANDATARIA.—Bere hasiera eduki zuen munduak ere.

MAISUA.—Baina hasiera guztiak bezalaxe gogorra izan zen hasiera hura ere.

MANDATARIA.—Esaizu nola ezagutu zenuen Belen hori.

MAISUA.—Ni eznaiz hemengoa, jauna, Mugarteko hegoaldean jaioa naiz, baina herri honetako maisutza eman zidatenetik, hemen bizi izana nago, eta mugaldear bat gehiago kontsideratzen naiz.

MANDATARIA.—Ez ibil errametatik.

MAISUA.—Esan nahi dut, jauna, herri honek bere espiritua dadukala, nik asko maitatzen dudana. Eta Mugalde maitatzen duenak, Belen maitatu behar du.

MANDATARIA.—Ongi, ongi, arras ongi. Ederra, maitagarria eta errekaldeko lamiak baino liluragarriagoa izanez gainera, ze deabru eta ze arraio gertatzen da neska horrekin?

MAISUA.—Udaberriko lorea, sasi arteko pospolina, hamabi ostoko krabelina, ilargi beheran botillatu den txakolina, gauza gozoa eta biguna, herrian zegoen galairik zebratuenak hartu zuen andre gai. Hori izan zen bere zoritxarra. Lehen lorea zena, orain orbela da. Tristerik dabil munduetatik orain Jainkoak kreatu zuen iza-kirik alegrena.

MANDATARIA.—Eta Maria Joanetegi, nor zen?

MAISUA.—Pentsa litekeen sorginik itsusiena. Begizkoa egin zion Beleni, eta oso osasun txarrarekin ibili zen hau haur denporan. Egun batean, Beñat Larresorokok, ur benedikatuz busti zuen Mariaren gorputz guztia, eta gero asunarekin legortu zion. Gero makila lodi batekin hezur guztiak hautsirik, aurrerantzean inori begizkorik ez egiteko agindu zion sorginari. Orduan, Belenen gorputza kimatzen eta loratzen hasi zen, eta florea allegatu zitzaionean, hemen ikusi den zitroirik doratuena zen.

MANDATARIA.—Nun dago orain Maria Joanetegi hori?

MAISUA.—Mugandira, atzerrira ihes egin zuen.

MANDATARIA.—Eta ezin deklaratu dezake. Uste dut haren deklarazioa ezlitzakeela zurearen parekoa.

MAISUA.—Haren ahotik beti ateratzen da pozoia eta zornea; aker kirastun batekin sartuko nintzake ni, harekin baino lehenago.

MANDATARIA.—Etzaitzu gustatzen?

MAISUA.—Gusta? Hura niri gusta? Amorante lizuna! Herri aldeko

mozkorti eta arlote guztiek gozatu dute haren larrua. Sats eta zima-
maur gehiago aurki liteke haren gorputzean, munduko zerritegi-
rik zikinenean baino.

MANDATARIA.—Mozkortu zara zu inoiz?

MAISUA.—Ni mozkor? Honekin esan nahi duzu ea inoiz izan den hura
nire amorantea?

MANDATARIA.—Bai.

MAISUA.—Eztizut esan, bada, eztagoela inor herri aldean, harek lilu-
ratu eztuena? Sorgina zen. Enkantamentua zedukan. Haien belar
eta ungentuekin, gizonen deseoa zorutzen zituen. Baina batekin
etzion baliorik ukan haren sorgin izateak. Eznintzen ni hura izan,
ez. Beñat Larresoroko izan zen. Bortitza zen mutila, gogorra,
indartsua. Aurpegira barre egiten zion, sorgina, atsoa, ahardia
eta puta deitzen zion.

MANDATARIA.—Eta soldadoak, bien bitartean, zer egiten zuen?

MAISUA.—Etzen ezertaz enteratzen, hura baitzen gizon guztirik atzi-
petuena, enganatuena, liluratuena, zoratuena eta enkantatuena.
Eztuzu sekula ikusi txori errusina bat, sugearen aurrean? Sugea
igaten da errametatik, txoria kantari eta txirriokari dagoen leku-
ra; sugea geldiro doa; erramen artean beste errama bat dirudi.
Txoria dagoen lekura heltzen denean, haren aurrean plantatzen
da, lepoa altzaturik, txistu egiten hasten da. Txoria ezta mugitzen,
ezta atrebitzen. Zer kostatuko litzaioke urrikariari, hegala airean
hedatu eta astindurik, hegaldatzera abiatzea? Ezer ez. Baina ezta
mugitzen, ezta atrebitzen. Hipnosia deitzen zaio horri. Eta hala
gertatzen zitzaion Joanetegiri. Sugea eta txoria. Izen polita ko-
media batentzat.

MANDATARIA.—Ipui ederra, komedia ederra asmatu duzu. Gero sugear
bere burua eta mihin pozoatsua jaurtikitzen du txoriaren kontra.
Hala gertatu zen?

MAISUA.—Ez hola. Egun batean sugear aspertzen da, pentsatzen du
txoria ez dela mokadu egokia, haren sabel eta tripa haundia ez
asetzeko adinekoa, eta beste baten gainean imintzen ditu begiak.
Harekin eskapatu zen, herri honetan jadanik inork kasorik egiten
etziolako.

MANDATARIA.—Bai?

MAISUA.—Begira. Parabolak alde batera utzirik, gauzak gertatu ziren
bezalaxe esanen dizkitzut. Begira. Mariaren bizioak eta eskanda-
loak haundiegiak ziren, baina are haundiagoa zen haren senarra-
ren lotsa falta. Orduan erabaki zen, mundu guztiak jakin zezala
nolako zen gure andrea, mundu guzti horretatik Joanetegi sol-
dadoa kendu gabe. Eta toberak muntatu ziren.

MANDATARIA.—Bai, tobera musta sekulakoak zelebratu zenituzten.

MAISUA.—Joanetegi komitatu genuen. Han zegoen bera, aurreneko hilaran, eta asko gustatu zitzaion komedia; asko barre egin zuen, eta jenteak gehiago barre egin zion Joanetegiren barreari, toberari baino. Joanetegiren andrea ezomenzen handik agertu, beharbada alde zuzenetik zekielako, han zer gertatuko zen. Toberak egin ziren, bai, eta hurrengo egunetan etzen aldakuntza haundirik Joanetegiren bizi moldean egin, baina andrearenean, bai, haundia, toberak gizon guztien begiak argitu zituztelako, eta etzedukan sorginak nor ohera eramanez.

MANDATARIA.—Bai, bai, bai. Segi eta jarrai.

MAISUA.—Orduan, tristezia eta hasarrea egin zen sorginaren bihotzean. Eta hortaz bai konturatu zen soldadoa. Honen pentsaera geldia zen, baina segurua. Dudak sartu zitzaizkan buruan, eta andrearen joan etorriez arduratu zen. Hau gaizki zebilen, eta nola inork etzion kasorik egiten, herrian zegoen mutilik gizarajoenaren inguruan imini zituen begiak.

MANDATARIA.—Bai, bai, bai. Segi eta jarrai.

MAISUA.—Amoranteak egin ziren, eta egun batean, Joanetegi tabernan zegoen orduan, plazatik agertu ziren, gurdi batekin, eta mugara bidea harturik, arinki abiatu ziren ihesi. Zergatik hautatu zuten egunaren argia beren eskapua egiteko? Inork eztaki. Gau iluna hauta zezaketen, eta hola etzen inork, ordu batzuek igaran artean, enteratuko. Baina ez, honelako gauza bat egiteko, desordurik desegokiena hautatu zuten. Eta laster allegatu zitzaion berria Joanetegiri. Guztiok pentsatu genuen horregatik hautatu zutelako eguerdia ihes egiteko, edonork ikusi zuelako, maleta eta fardel guztien gainetik, fusil bat. Joanetegik bere zamaria hartu zuen. Biraoka zoan, eta norbait hilen zuela zin egin zuen. Nik banenkiez norbait hilen zuela, norbait horrek hura hiltzen ezpazuen lehenago. Eta norbait hil zuen baina ez guk pentsatu genuena.

MANDATARIA.—Bai, guzti hori badakit nik. Nola andreak muga eta portua alkantzatu zuen, eta nola agertu zen herrian Belen zure prenda galant hori, intziriaka eta negarrez, Joanetegik bere senargai hil zuelarik. Eta nola jentea abiatu zen soldadoaren bila. Baina jakin nahi nuke nor izan zen haren bila lehendabizi abiatu zena.

MAISUA.—Jenteak deiadar eta aldarri egiten zuen, zer egin jakin gabe. Medikuek jaunik bere behorra hartu zuen, eta inori ezer esan gabe, mendira bidean abiatu zen. Ezkenuen ikusi zelatik zintzilik haren tresna maleta, eta pentsatu genuen mendeku bila zoala.

MANDATARIA.—Orduan?

MAISUA.—Orduan alkateak jenteari esan zion, medikuarekin joan behar genukeela denek, eta hara joan ginen. Joanetegi harrapatu

genuen. Portuan zegoen hau, muga igaratera ausartu gabe, eta bere fusilarekin tiratzen zuen, amoranteak desagertu ziren lekura. Hasarrearren zororik zegoen, aurpegia aldaturik, mutu.

MANDATARIA.—Herrira ekarri zenuten.

MAISUA.—Bai, alkateak bere zamariaren zelara lotu zuen soka luze batekin. Eta honerat heldu ginenean, nola jakin gabe, arbola horretatik urkatu genuen.

MANDATARIA.—Nork imini zion soka lepora?

MAISUA.—Eztakigu. Denak geunden gorrotoarren itsurik. Nor izan zen? Eztakit. Beharbada ni. Beharbada beste norbait. Herri guztia, oro, bakoitza. Baina krimenaren egiazko erruduna, ezkinen gu izan. Maria Joanetegi izan zen. Desordu desegoki hura hautatu zuelako. Bazekien harek Beñat Larresororekin eginen zuela Joanetegik topo bidean, haren atzetik abiatzen baldin bazen. Gainerako guztia igarririk zedukan. Hura da kulpaduna.

MANDATARIA.—Orain, Belen zoragarri horri galdetuko diogu. Etor dadila. (*Belen agertzen da.*) Maisu jauna, zuzen zeunden. Lore ederra da gure Belen, arrosa polita, krabelina zoragarria. Hurbil zaitezi honera, ez ukan bildurrik. Hemen zure amaren magalean baino preziatukoago zara. Belen, Belen. Izen ederra dontzella barentzatekoa. Zeinbat urte dituzu?

BELEN.—Hogei, jauna.

MANDATARIA.—Edaderik xarmagarriena.

BELEN.—Deklarazioa emateko edade guztiak dira onak, jaunak, edadeak ezpadio deklaratzaleari buruko argia kendu.

MANDATARIA.—Aurpegi ederra eta mihin zorrotza. Honelakoak dira anderrik gaitzenak, anderrik deseatuena. Baina niri, andre kon-tuetan, arriskua gustatzen zait. (*Kapitainari hitz egiten dio.*) Kapitain jauna, neskaxa honen deklarazioa sekretua izanen da. Ikusle eta entzule guztiak, zu aurretik egonik, hemendik joanen dira.

MAISUA.—Jauna, hori ezta zilegi.

MANDATARIA.—Zergatik?

MAISUA.—Badakit zure asmoa. Gure judizioaren gainean etzara harrekin mintzatuko. Herrian hedatu da zure berria, nolako agure linburi eta haragi zalea zaren.

MANDATARIA.—Isil zaitezi!

MAISUA.—Eragotziko dizut zuri, aker adurti horri. Eztuzu zure adurrekin lore usain gozoko hori zikinduko.

MANDATARIA.—Kapitaina, alde egin zazue orok hemendik berehalaxe. Eta honi, mihin luze honi, lotsa gabeko honi, ehun zihor kolpe emaikiozue nire partez, erregaloa. (*Oro joaten dira.*) Zu, Belen, ez, etzaitezi joan, nirekin geratuko zara, mintzatu behar baitugu biok.

BELEN.—Ez, utz zaidazu niri ere joaten.

MANDATARIA.—Gera, gera zaitezi. Zuk zure ama edukiko duzu, edo zure aita bat, edo neba ahizpak. Pentsa zazu, haien bizi modua, haien bizitza ere nire eskuetan dagoela.

BELEN.—Etzaitut konprenitzen.

MANDATARIA.—Asko gustatu naiz zurekin, neska, nire bihotza prendatu duzu. (*Belemek alde gustietara begiratzen du, eta zuleriatik jatsi nahi du arintki, baina Mandataria hura baino arinagoa da, eta eskutik harturik, lurrera botatzen du neskatxa.*) Begira, neska, nirekin artez ibil... Eztut nik txantzetan ibili nahi. Horregatik gauzak argiro esanen dizkitzut. Herri honen etorkizuna nire eskuetan dago. Eztuzu ikusi nola afusilatu diren oraintxen gizon bi? Honela afusilatuko ditut hemengo gizon andre guztiak nire gutziari amore ematen ezpadiozu. Entzun? (*Mutil gaste bat sartzen da deiadarrez.*)

MUTILA.—Sorgina! Sorgina etorri da! (*Badoo.*)

MANDATARIA.—Ze arraio gertatzen da? (*Bigarren mutil bat sartzen da.*)

MUTILA.—Sorgina, sorgina, sorgina, sorgina! (*Badoo.*)

MANDATARIA.—Kapitaina! Ager zaitezi! (*Hordi biak agertzen dira.*)

LEHEN HORDIA.—Mandatari jauna!

MANDATARIA.—Nola demonio atera zarete presondegitik?

LEHEN HORDIA.—Bertsolari bi giltzapean edukitzeko, gartzela naikoa haundirik eztago. Badakizu zer gertatu den? Sorgina etorri da! Maria Joanetegi zori gaiztokoa! Orain justizia egin dezakezu!

MANDATARIA.—Bai? Eta nola?

LEHEN HORDIA.—Herri osoak deklaratu du haren kontra. (*Kapitaina, soldadoak, herriko jentea, apaiza, maisua, sartzen dira. Eta gustien aurretik, andre eder eta urtetsu bat.*) Mandataria, hor duzu erruduna. Zabal ditezila zeruak! Ilun dadila eguzkia, zuk hura kastigatzen ezpaduzu!

MARIA.—(*Mandatariari.*) Jauna! Maria Joanetegi naiz. Nire gizona, nire gizon maitea, herri honetan izan zen hila. Eta egiak deklaratzera etorri naiz.

MANDATARIA.—Zer esan dezakezu zure alde?

MARIA.—Ihes egin nuen hemendik, jauna, etzezaten nirekin egin, nire gizonarekin lehen egin zutena. Gure soldadotza honera etorri zela jakin nuen bezain laster, berehala etorri naiz honera ni ere.

MANDATARIA.—Maisu jauna!

MAISUA.—Esan!

MANDATARIA.—Ezagutzen duzu andre hau?

MAISUA.—Bai.

MANDATARIA.—Nor da?

MAISUA.—Bere gizonaren erailea!

MANDATARIA.—Maria Joanetegi andrea! Nork hil zuen zure gizona?

MARIA.—Herri honetako gizon andreek!

MANDATARIA.—Jainkoaren izen sakratua! Baldintza hauetan nola li-
teke inor judikatzaile justu eta zuzena izan? Zer dakit nik orain?
Hauk dira nahastale galantak! Baina nolabait erabaki behar da
hau! Zer eginen dut? (*Jentearen eta soldadoen artean paseatzen*
da.) Norbait izanen da kastigatua! Andrea ala herria. Niri berdin
dit. Eztut herri honetan egun bat pasatu, eta asperturik nago ja-
danikan. Mugarteko bidean paratu behar naiz gau honetan nire
Belenekin, basoko lore koloretsu hau ikus dezaten hirian. Nik
erabaki nahi eztudana, zorteak erabakiko du!

MARIA.—Ez! Justizia parti!

HERRIA.—Zorterik ez! Zuk erabaki zazu!

MANDATARIA.—Aurpegia ematen baldin badu, urkatua izanen da Ma-
ria. Gurutzea ematen baldin badu, herriko etxe guztiak, eliza,
pilota tokia eta edozer gauza lurrarekin berdindua izanen da.
Zortea. Hau izanen da erabakitzailea, juezik artezena.

MUNDU GUZTIA.—Ez.

Ez.

Ez.

Ez.

Ez.

Ez.

Ez.

MANDATARIA.—Diru ona da, erregearen diru zaharra, zilarra. (*Diru*
moeta bat jaurtikitzen du airean, jira biraka.) Aurpegia ala gu-
rutzea? Justiziarik ederrena! (*Kolpe bortitz batekin, oholaren gai-*
nean erorten da dirua. Jentea aldarrika intziriaka abiatzen da.
Mandataria kanpora abiatzen da Belenekin, baina desagertu baino
lehen, kapitainari diotsa.) Kapitain jauna, nire sententzia kunpli
bedi! (*Badoazi. Kapitaina lurrera makurtzen da, dirua hartzeko.*)

Teloia korriturik,

komedia hau akabatzen da.

GALTZAUNDI

Ramos Azkaraté'ren denborako

«Tolosarkeria»

gizonezko bakarrentzat

ANTONIO M.ª LABAYEN

RAMOX. Errena, bertsolari ta aldiz zapatari.

LEXAKA. Gozo ta txokolategillea.

GALTZAUNDI. Dendaria.

“POCOFINO”. Lengusua ta kirakoa.

RODRIGUEZ. Zapatari erdalduna. (Karabinero-izana.)

D. SEBERO. Eskribaua.

MUTIKO bat amar urte ingurukoa.

Tolosa'ko Arkupe plazatxoa 1890 aldian. Arkupetan agertu bitez Galtzaundi'ren dendatxoa ta Ramox'en lan-tokia tresna ta guzi. Alde batera ta bestera bearrezko diran ate ta sartu-ateratzeko tarteark.

(Goiza da.)

EKITALDI BAKARRA

I AGERRALDIA

LEXAKA.—(Kale barrendik datorrela. RAMOX'en lantokiaren aurrean gelditurik. Lesakatarren doñuan mintza bedi.) Egún on, Rámox!

(*Erantzuten ez diola-ta berriz esanez indartsuago.*) Egún on,
Rámox!...

RAMOX.—(*Barrendik.*) Bai gizona! entzun dizut... Egun on!, baiñan
gosaldu arte ezer gutxi on, Lexaka. Zera... buruko miña, plakiya
ta armiarma saria eztarri-zuluan...

(*Agertuaz ez tul egiñez.*)

LEXAKA.—Kioa kéntzeko goazen bada sagárdotegira... Mokarun bat
izánen da... lagúntzeko...

RAMOX.—Bai! zerutik erorita... mana! Geok zerbait eramaten ezpa-
degu geldituko gera jan-gose!

LEXAKA.—Nik ez dízut bada etxían txokólatia bértzerik...

RAMOX.—Nik emen berriz ubela.

LEXAKA.—(*Par-egiñez.*) Orí txarragoa duzu! Ramox! Zolú-erdiák
utzi itzazu nere eizeko ofñetakoentzako. (*Bota zar batsuek beatsaz
siñalatuaz.*) Ikústén baititut or azturik dauzkazula. Ez duzu deus
egin.

RAMOX.—Ez jauna! ez! oraintxe ari nitzayen pikia ematen. Gaur ber-
tan bukatuko dizkitzut. Ia lenbaitlen erbiren bat iltzen dezuten,
lagun artian jan dezagun.

LEXAKA.—Zakúrrek arrástoá artzen dute, ta biar ba goaz eizera, se-
guru da erbia ekartzea.

RAMOX.—Zuek beti ba dezute arrastua mendian, baiñan nik erbi usaya
kaxuelan nabaitu nai det... Txortxi'n sagárdotegian...

LEXAKA.—Oráingoan asétzen al zaitugu, gizona!

RAMOX.—Bitartean baraurik egon bear ba det. (*Bere buruarengatik.*)
Kaixo Ramox ireak egin dik! Ez, ez, orain ere eskian ari zait
barrena ta zerbait izango ote da.

LEXAKA.—Bai gizona! Gosáltzeko Galtzaundi'k bakallo puska bat
emango digu... Ez al dago etxean?...

RAMOX.—Bai zera! Aren zai ba gaude! Arategira joana da tripaki
billa. Ark bai mauka!

LEXAKA.—Alaba ere ez al dago etxean?

RAMOX.—Ezta iñor ere! Katurik ere ez! Alaba?... (*Nardaz.*) Or
izango da bazterren batean Rodriguez'en semearekin. Eta dendako
atia irikia utzita gañera...

LEXAKA.—Obeto guretzat. Orrela bakálo puska aukeran artzen al
dugu. Gero ordaingo diogu. Atea zabálik dagon lekuan sartzea ez
duk pekatu... mixerikordiko egintza baizik.

RAMOX.—Ez dago gaizki esana. Gosedunak ezin du itxoin. Orixe egin biar degu. Baiñan Rodriguez aitak ez gaitzala ikusi dendan sartzen. Ixpia, salataria baita ori!

LEXAKA.—Karábinero alena! Zer ajola ote zaio!

RAMOX.—Semia Galtzaundi'ren alabarekin ezkontzia nai baitu ta etxia zaintzen dio beria balitz bezela. Likiskeri zikiña!

LEXAKA.—Zer nai duzu neskatxek egin dezaten, errikosemeak mutilzar gelditzen ba zerate? Kanpotarrekin ezkondu...

RAMOX.—(*Abestuas.*) “Mi padre gobernador
mi tío alkate
mis hermanas maestras
conmigo cásate”...

LEXAKA.—Jakíña! (*Abestuas.*)
Ta Galtzaundi, ta Galtzaundi
apellidua duk ori!...

RAMOX.—Goñi! Zera... (*Asarre bat-batean.*) ; Bueno! ez nago bertso-tako. Gosiak ez du barkatzen. Sartu zaite dendara bakallo puska bat artzera. Nik Rodriguez zainduko det.

LEXAKA.—Baiñan...

RAMOX.—Tira! oraintxe! (*Besotik bultzata sartu araziaz.*) Bakalloa or mai gañian dezu. Puska “dezentia” ekarri. (LEXAKA GALTZAUNDI'nean sarturik dagon bitartean, RAMOX'ek zeletan RODRIGUEZ'en denda aldera begiratzen du.) Zaude lasai! Ez gaitu iñork ikusten! Atera zifiezke...

LEXAKA.—(*Bakallo puska eskuan duala ateriaz.*) Gosáltzeko naikoa izanen dugu. Ogiarekin ez da txarra gaziegia ez'pa da.

RAMOX.—Sagardo baxo pare bat geiago eranakin, bapo! (*Bakallo puska artu ta gordeaz.*) Au ez digu iñork kenduko! Rodriguez! (*Aruntz begiratuaz.*) Egin zak lo!

LEXAKA.—Goazen bada... esna ez dedin. Jendearen otsa dator...

RAMOX.—Anka egin dezagun, bai, Arpoxokalera...

LEXAKA.—Gu billa nai gaituna ez da ez joango Santamariko Elizara.

(*Bijoaz.*)

II AGERRALDIA

POCOFINO (bakarra)

(*Bestaldetik sartzen dala ta GALTZAUNDI'ren ate-aurrean gelditurik*) Eup! (*Oiu egiñez.*) Lengusu! Primo...! Ez du entzuten! Ez euskeraz ta ez erderaz...! (*Oiu aundiagoa egiñaz.*) Goñiiii!! Izena esatea

ere alperrik dek...! (*Deadarka.*) Galtzaundiiiiii!! Izengoitiya ere ez!
Ta denda irikiya utzi! Galtzaundii!!

III AGERRALDIA

POCOFINO ta RODRIGUEZ

RODRIGUEZ.—(*Bere etxe barrendik erantzuten diola.*) Ha salido. No hay “naide”.

POCOFINO.—Ederra dek kontua. Emen jo atea ta Rodriguez'ek erantzun. (RODRIGUEZ'i.) ¿No está la hija?

RODRIGUEZ.—¡Tampoco!

(*Kampora irtenaz.*)

POCOFINO.—Vaya “pormalidá”. Ya estará con tu hijo “lumando el pavo”.

RODRIGUEZ.—Qué se va a hacer... La “juventuz” s'aprovecha. Que trabajen los viejos.

POCOFINO.—Y la tienda “vasía”... Pues ya le voy a “desir” a Galtzaundi.

RODRIGUEZ.—Mi vecino el señor “Galchaundi” está enterao de lo que pasa y menda atiende su establecimiento si por un casual... hace falta. Por algo es uno del gremio...

POCOFINO.—Lo que tú eres es “aprovechategui”... (*Berekiko.*) Ik nai deken a ire seme “alperraundi” Galtzaundi'ren alaba “ipur...aun... di...” —kin ezkondu. Guzía etxerako gelditu dedin.

RODRIGUEZ.—No me gustan los líos. Yo soy un honrao industrial.

POCOFINO.—Lo que eres es un más mayor “petral”.

RODRIGUEZ.—(*Asarre.*) A mí no me falta “dengún iznorante”...

POCOFINO.—Lo que te falta es diñero...

RODRIGUEZ.—Y a ti educación...

POCOFINO.—(*Bizi.*) Pues vete a componer zapatos. (*Biskar emanaz.*)

RODRIGUEZ.—Y tú a comer bellota... (*Dendara sartu ta atea itxiaz.*)

POCOFINO.—(*Itzuliaz.*) Más hambre tienes tú, gosepasatu...!

RODRIGUEZ.—(*Berriz atea iriki ta agertuaz.*) Y tú un tragón...!!

(*Atea indarrez itxirik.*)

POCOFINO.—Y tú quedar con ganas! ¡Emonio! Tripa zorri arraioa!

(GALTZAUNDI-doñuan abestuas.)

“...Tenemos viñas
Tenemos trigo
Tenemos mucho aseite...”

IV AGERRALDIA

POCOFINO ta GALTZAUNDI

GALTZAUNDI.—(*Agertuas.*) Zer zan iskamilla ori! Zitala aiz orra-
tiokan! Erretxiña! Beti ba dek errita, burruka ta “sesiyua”...

POCOFINO.—Ez pa akik ba... Rodriguez'ek dizkik erruak... Emen
zebilek beti “ikusmiran”... Ta al ba'du... “luze-arrapan”... Den-
da irikiya utzi baitek...

GALTZAUNDI.—Ori ez! Gizon “ondrauba” dek... Nik esan zioat denda
begiratzeko mataderaño jua naizen bitartian...

POCOFINO.—Orrek nai duena dek emen “muturra sartu”... ta semia
ire alabarekin ezkondu.

GALTZAUNDI.—Ta iri zer? (*Zakar.*)

POCOFINO.—(*Leun.*) Ez orrela jarri baiñan uste diat ire alabari ez
zaiola komeni mutil orrekin ezkontzia! Alper aundi bat dek.

GALTZAUNDI.—“Zozuak beleari ipurbeltz”.

POCOFINO.—Obe biarrez esaten diat. Gañera “soziyo” ta lengusu ge-
ran aldetik zer ikusiya ba diat. Testamentua egiterakuan nitzaz
gogoratuko intzala agindu uan. Eta “ixkritura”-n gauzak garbi
jarri biar dizkiagu.

GALTZAUNDI.—Bai motel, ori guztiya eskribauak antolatuko ziguk eta
egunen batian etorriko zala agindu zidaken.

POCOFINO.—“Ramox” izan dedilla “testigu”. Ark asko zekik gauza
oietan...

GALTZAUNDI.—“Xaxi-letradu” errena ua! Ik aitortu bear didakana
orain dek, zer egin uan joan dan astian emandako milla errealekin.

POCOFINO.—Bada... Txautu! Emen zeukat papera! (*Paper punta bat
sakeletik ateriaz.*) Irakurri zak, irakurri...!

GALTZAUNDI.—(*Papertxo itzuliaz.*) Alperrik dek. Ba dakik ez nai-
zela ibilli “Eskolapiyoetan”. Itzez esaizkidak.

POCOFINO.—(*Oroituas.*) Ba... Kaja bat sardin-zar... ogeita lau libra
txokolate, arrua bat olio... bost kajapiko... ta.

GALTZAUNDI.—Ori al da guztiya...?

POCOFINO.—(*Gogoratuas.*) A! Ta larunbatean ekarri nitun iru bakallo!

GALTAZUNDI.—Nun dira ba...? Emen ez zegok puska koskor au besterik! (*Eskuan arturik.*), lardaskatua gañera!

POCOFINO.—Bi bakallo Zeru Txiki'ko Joxepa-Antoni'k erosi zizkian gure zorraren ordainez... Irugarrenaren erdia... biok erdibana etxerako eraman genduen. Eta beste erdia or izango dek nunbait.

GALTAZUNDI.—Ori ez dek garbitasuna.

POCOFINO.—“Soziedadiak” ala izan oi dituk.

GALTAZUNDI.—“Suziedadia” esan naiko dek... Zera, zikinkeria! Ez natxiok konporme.

POCOFINO.—Ik ez dek baliyo “komerziorako”.

GALTAZUNDI.—Biok ere obiak gaituk “bebertziorako”... Pattarrik ez al dek erosi?

POCOFINO.—Erari kontuan ez gñala sartuko ez al gendun ba erabaki? Neurriya artzia zaila baita! Beriala kiebra joko genian.

GALTAZUNDI.—Goizaldian barrena berotzeko ez dek txarra. Naiz ez iñori saldu, guretzako bederik.

POCOFINO.—Kontribuzioya geyago ordaindu biarko gñiike ta mikelietiai baimena eskatu. Ez zaiguk komeni... (*Etenaz.*) To! Ez al da eskribaua or datorren ori...?

GALTAZUNDI.—(*Datorrenari begiratuaz.*) Ala dek! Don Sebero. Egoki etorri-zetorrek...

POCOFINO.—Ez aztu testamentu ta ixkriturarena!

V AGERRALDIA

Lengoak eta ESKRIBAUA (aldarte txarrean)

ESKRIBAUA.—Jainkoak dizuela egun on!

GALTAZUNDI.—Baita beorreri ere! Ongi etorri!

POCOFINO.—Goiz dabil, Don Sebero. Nik uste nuen aberatsak ez zirala oietik jekitzen berandu arte.

ESKRIBAUA.—Ala izan oi dira zuen usteak... “ustelak”. Zuek baño lenago asten naizela lanean, egingo nuke. Eta elizako itzulia egin ta gero...

POCOFINO.—Guk sagardotegikua berriz!

ESKRIBAUA.—Bai, sinisten det. An uzten dituzute txanponak eta osasuna, Alperkerian egonez.

POCOFINO.—Beok “Kasinuan” bezela...

GALTAZUNDI.—Ago isilik gizona. (*POCOFINO'ri.*)

POCOFINO.—Latzaguak bota zizkiguk berak.

ESKRIBAUA.—Konseju onak ematea da gure bete-bearra.

GALTAZUNDI.—Eskarrikasko, eskribau jauna.

POCOFINO.—Beste zerbaitera ere etorriko zan beori.

ESKRIBAUUA.—Baita ere. Egia esan bear da beti. Ramox'ek nere ofietako zarrekin zer egin duan ikustera etorri naiz. Iru aste antolatzeko utzi nizkiola. Ta zapata berri auk miñ ematen didate. Ai! (*Ezin ibilliaz.*) Gertu ez ba ditu nere zapata xaarrak artu ta Rodriguez'i eramango dizkiot.

POCOFINO.—(*Parrez.*) Ori esan ba'lu lenago! Babak beraz?

GALTAUNDI.—(POCOFINO'ri) Motel, ago isilik! (ESKRIBAUUA'ri.) Eseri bedi D. Sebero. Laister etorriko da Ramox...

ESKRIBAUUA.—Ez daukat itxoiterik. Presa aundiya det...

POCOFINO.—(*Berekiko.*) Guk berriz "errota".

GALTAUNDI.—(*Eskua aotan jartzen diola.*) Itxiko al dek ao ori! (*Besotik elduaz.*) Ua aguro Ramox'engana... Ba-dakik nora...

POCOFINO.—Bai, Santamari'ko elizara...

ESKRIBAUUA.—Sagardotegian seguruago...

GALTAUNDI.—Beriala etortzeko esaiok. Don Sebero zai daukala. Eseri bedi. (*Alki batean eseri araziaz.*)

POCOFINO.—Banoa bereala.

ESKRIBAUUA.—Bai eta Lexaka ere ez da urruti izango ta arentzako ere gaztigu bat. Datorrela ua ere!

GALTAUNDI.—Bai asmatu ere! Beori aztiya al da edo zer!

ESKRIBAUUA.—Eskribauua, eskribauua!

VI AGERRALDIA

GALTAUNDI ta ESKRIBAUUA

GALTAUNDI.—Zerbait artu nai ba du D. Sebero?

ESKRIBAUUA.—Nere zapata xaarrak artuko nituke. Estuegi baitauzkat berri oiek eta ezin naiz ibilli. Ai! ai!

GALTAUNDI.—Bada or izango ditu Ramox'ek konpontzeke...

ESKRIBAUUA.—Ez daukat bada itxoiterik! Dauden bezela Ramox alper orren eskutatik atera ta Rodriguez'enera eramatera noa oraintxe.

GALTAUNDI.—Ez beza ori egin. Nai ba du zapata berriak orman sartu ditzazke ta lasatuko zaizkio...

ESKRIBAUUA.—Orman ez! kartzelan sartuko nituke batzuen-batzuek!

GALTAUNDI.—Lasatu bedi D. Sebero! Zapata zarrak ekarriko dizkiot. Or dauzka Ramox'ek ikutu gabe mai gañean.

(*Dendara sarturik zapatak eskuan ditula agertuko da.*)

ESKRIBAUUA.—Zuek Job santua bera ernegaraziko zenukete... Au miña!

GALTZAUNDI.—Emen dituzu.

(ESKRIBAUUA *eserita dagon alki aurrean belaunikatu ta zapata berriak kentzen lagunduaz saarrak jarriko dischio.*)

ESKRIBAUUA.—(*Atsedean artuz.*) Au besterik da! Eskerrikasko, Gofii. Zuk alegiña egiten dezu ta zurekin itzegin diteke.

GALTZAUNDI.—Neronek orixe nai dizut ba... Etxean naigabe aundiak ditugu alabarekin, Beorrekin konsultatu bearrian nago testamentua nola egin.

ESKRIBAUUA.—Nere lantokia nun dedan ba dakizu. Ezin asiko gaituzu kale ixkiñan letradutzan.

GALTZAUNDI.—Galdera bat egin nai nioke ea alaba gozamenik gabe utzi diteken ala ez. Ez nuke nai Rodriguez'en semearekin ezkondu dedin.

ESKRIBAUUA.—Ezin kenduko diozu legezko duana.

GALTZAUNDI.—Ederra da kontua! Nik irabazitakoa nai ta ez alabari utzi bear, Rodriguez'ek jan dezan... Ondo eman ere!

ESKRIBAUUA.—Ez ezkontzea zendun. Aita izatea errez da baiñan gero seme-alabai etorkizuna eman bear zaie.

GALTZAUNDI.—Ta sui ta erraiñak mantendu! Au da buruaustea! Alabak "dotia" eskatzen dit eta nere sozioak ixkritura ta nik al dakit zer geiago! Testamentua! Ta onek egitan aitortzen diot bildutzen nauela.

ESKRIBAUUA.—Testamentua egiteak ez du iñor iltzen gizona! "Dotia" eman bearra gaitzago da, baiñan alabari zor zaiona ematea obe dezu. Eta zure ondasunak agirian jartzea. Ez ba dezu orrela egiten okerrago zuretzat eta ondorengoentzat... Gero arte...!

(*Abituaz.*)

GALTZAUNDI.—Ondo pentsatutakoan joango natzaizu etxera eskribau jauna. Ba al dijoa...?

ESKRIBAUUA.—Aldamenera bakarrik. Beriala emen naiz.

GALTZAUNDI.—Ramox ere laister agertuko zaigu... errenka. (*Atzeruntz begiratu ta ba datorrela nabaiturik.*) Orra bera! Otsoa aitatu ta otsoa azaldu...! Anima salbo! (*Barrendik abestuz.*)

Iltzerikan ez nuen
lenago pentsatzen...

VII AGERRALDIA

GALTAUNDI ta RAMOX

RAMOX.—Zer da orrenbeste dei! Ez diozute gizonari pakean gosaltzen uzten.

GALTAUNDI.—Ez aiz ba oso aguro etorri. Beti bezela errenka...

RAMOX.—Ire tripa ba'nu globuan etorriko fiiiñuan. Emonio Galtzaundi! Tripaundi!

GALTAUNDI.—Kostata!

RAMOX.—Or barrenen sartutako guziyak ordaindu ba dituk bai. I iltzen aizenian erari guziyak merkatuko dituk.

GALTAUNDI.—I zertara joaten aiz ba sagardotegira, jan-edatera ez bada.

RAMOX.—Gosaltzera! Utsa! Baxo pare bat, bakallo puska batekin.

GALTAUNDI.—(*Bat batean oroituaz.*) Bai! Gure dendatik ostu dekena. Bakallo laurdena! Falta zala antzeman nitxuan... Beraz i izan aiz?

RAMOX.—Ez jauna, ez! Nik ez diat egin jatia besterik! Lexaka'k artu dik dendan iñor etzegolako...

GALTAUNDI.—Ori litxarrerria dek.

RAMOX.—Ez jauna! Ori gosia dek. Ez kezkarik izan, ordainduko diagu. Gu ez gaituk lapurrak!

GALTAUNDI.—A! "Bueno"! (*Lasatuaz.*)

RAMOX.—Nor zan nere billa?

GALTAUNDI.—Zera... Eskribaua!

RAMOX.—Ain goiz? Juzgaduko jende oiek beti auzi billa.

GALTAUNDI.—Ez! zapata billa etorri dek, ez omen dizkiok beñere konpontzen-eta...

RAMOX.—Kompondu? Zeken, zikoitz arrayua! Aren zapatak eskutan artzeak "oskiya" ematen zidak, Ain zeudek haar, okertu ta pitzatuak. Zurrondo orrek obe likek berriyak erosi.

GALTAUNDI.—Berriyak? Jarriak ekarri dizkik baiñan ezin ibilli dek. Komeriantia zirudik. Ai ta oi! Min ematen ziotek nunbait. Estuegiak...

RAMOX.—Olakoari miña poltxikutik dirua ateratzeak eman oi zio.

GALTAUNDI.—Gauza dek bere zapata xaarrak artuta Rodriguez'enera joan dala. Neronek eman bear izan zizkiotat...

RAMOX.—(*Asarre.*) Zefiek agindu dik nere dendan sartzea? Zertarako eman dizkiok? Auzotik baimenik gabe puskek ateratzia litxarrerriya dek...

GALTAUNDI.—Lenago ez uan ori esaten. Miñez dagonari zer egin

bear diok? Gañera edozeñek ukatzen zioke ezer D. Sebero eskribauari.

RAMOX.—Baita “Karlos Setimo’ri” ere! Ori karlista piña naizela! Ifioren etxian baimenik gabe sartzia...

GALTAUNDI.—Zuek zergatik sartu zifiaten eta bakallo puska artu?

RAMOX.—(*Burua axkuretiaz.*) Ori besterik dek. Guk erosi nai genian ta gosiak guztiya barkatzen dik...

GALTAUNDI.—Ik guzirako arrazoiak ba dituk. Batik bat ez lanik egiteko.

RAMOX.—Ez akiak aitatu olakorik... Lana... lana, ba’akik, bakoitzak bere argalkeriyak izaten dizkik eta aitortu biar diat: Ramox ez dek lanerako jayo...

GALTAUNDI.—Aspaldi zekiat ori, baiñan... (*RODRIGUEZ’enera begiratuaz.*) Ago isilik orain, Eskribaua Rodriguez’enetik ateratzera ziak eta zer dioten entzun zagon.

RAMOX.—Arkupia zeletan egiteko yayua dek. Lanian ariko ba’giñan gixan entzungo diagu guztiya...

GALTAUNDI.—Gorde gaitezkan ba, ez zegok gaizki esana.

(*Arkupe atzekoaldean eskutatuz.*)

VIII AGERRALDIA

Lengoak, ESKRIBAUA ta RODRIGUEZ

(*Aurrez-aurreko arkupean. Bata atetik kampora ta bestea barrendik.*)

ESKRIBAUA.—Necesito los zapatos mañana... en eso quedamos, “maestro”.

RODRIGUEZ.—Pierda “cuidiau”, señor notario... uno no es como esos otros...

GALTAUNDI.—Guregatik ari dek. Entzuten al dek?

RAMOX.—Losintxakerin. Zerri arrayua! Orrek ire diruak nai dizkik.

GALTAUNDI.—Ba zegok pizka baterako.

RAMOX.—Ba ezpa... egin zak ondo testamentua...

GALTAUNDI.—Zer ba... Ez diat iltzeko asmorik.

RODRIGUEZ.—(*Beste aldean.*) A ver si uztez s’acuerda d’hacer los papeles para el casorio de mi hijo. ¡Que uno no sabe de letras!

ESKRIBAUA.—Antes es preciso el consentimiento de los padres.

RODRIGUEZ.—Pues el mío lo tiene “ustez”, aunque no sé firmar.

ESKRIBAUA.—Todo se irá arreglando. Le tendré al corriente.

RAMOX.—(GALTZAUNDI'ri.) Entzuten al dek? Semia ire alabarekin ezkondu nai dik.

GALTZAUNDI.—Nere alabari esateko guztiyak esan zizkioat baiñan al-perrik! Neskatxak ezkontzeko amorraziyua artzen duanian...

RAMOX.—Nere bertsuak kantatzia bezelakorik ez dek. (*Abestuas.*)

“Euskal Erriko neskatxatxuak
esnatu zaitezte arren
zerengatikan gaitz pegakorra
dabilkizute ondoren.”

GALTZAUNDI.—Ago isilik!!

RAMOX.—Eskribaua kale-barrenera dijuala zirudik. Ez etortzea obe.

GALTZAUNDI.—Laister egingo dik jira-buelta.

(*Beste aldean.*)

ESKRIBAUA.—Adiós, Rodríguez. ¡Vuelvo en seguida! (*Dijoala.*)

RODRIGUEZ.—¡Hasta luego! (*Dendako atea itxiaz.*)

GALTZAUNDI.—Emen dizkiagu bestiak... iskamilla borobiltzeko.

RAMOX.—Falta ziranak.

IX AGERRALDIA

RAMOX, GALTZAUNDI, LEXAKA ta POCOFINO

POCOFINO.—(*Arroxko. GALTZAUNDI'ri.*) Bakallo-jaliak zeintzuk izan diran arrapatu diat.

RAMOX.—Gauza berriya.

POCOFINO.—Ara emen bat. (LEXAKA'ri *belarritik eldurik.*)

LEXAKA.—(*Karraxi egiñez.*) Ai!, ai!, Belárrik gabe utziko nauk Malko bezala! (POCOFINO'k *jarraitzen dio RAMOX'i belarritik tira naiez.*)

RAMOX.—(*Igesi egiñez.*) Neri berriz “malkoa” ateratzen zaidak eta beok ikutu nere belarriyak! Ez nike “belarri-motz” izan nai.

POCOFINO.—Okerrago dek “lapurra” izatea! Bakallo puska ostu diguzute.

RAMOX.—Ikasi zak itzak erabiltzen iñor mindu gabe! Zera!

LEXAKA.—Gu ez gaituzu ebasle. Pagatzeko asmotan artua genuen bakallo puska gosari gisa. Zenbat den errazu Joxe (GALTZAUNDI'ri.) ta. (*Sakelean eskua sartuaz diru billa.*)

GALTZAUNDI.—Ez da ezer gizona! (*Biok elkarrekin jardunean jarraituaz.*)

RAMOX.—(POCOFINO'ri.) Ik ixkamilla jarri dek bakallo-ezur baten-gatik. Eta nik jakin nai diat zefiek eman dizkion Eskribauari zapatak nere lantegitik artuta.

POCOFINO.—Beriak zizkian eta ondo egin dik etxera eramatia.

RAMOX.—Etxera ez. (*Asarre.*) Ez jauna! Rodriguez'enera! Ori "traiziyoa" dek. Neri kendu "beltz" bati emateko.

POCOFINO.—Ik ez ba dizkiok antolatzen zapata xaarrak eta berriyak min ematen diotela, oñutsik ezin ibilliko dek.

RAMOX.—Ez ba akik ba. (*Zirikatuaz.*) Rodriguez'enera bestee... egiteko batera joan dek Eskribaua. Aren semiaren paperak —ez zapatak— antolatzera. Beraz, ago lo, ta Galtzaundinean norbaitek muturra sartuko dik eta geldituko aiz ez lengusu... ez diru.

POCOFINO.—Galtzaundi ta biyok ba zekiagu zertan ari geran! Eta Rodriguez orri nor naizen erakutsiko zioat.

RAMOX.—I? Ez jakin bat!

POCOFINO.—(*Bizi, ta gero ta sutuago.*) Ta i zer aiz ba? Alper aundi alena ezbestena!

RAMOX.—I berriz "sabelaundi" lotsa galdua!

POCOFINO.—Erren-makur gaiztua!

(*Ia burrukako zorian. GALTZAUNDI ta LEXAKA'k sakabatzen dituztelarik.*)

GALTZAUNDI.—(POCOFINO'ri.) Orain ere ardalla sortu dek ik.

POCOFINO.—Nik ez! (RAMOX'engatik.) Onek.

RAMOX.—Atariko aiziak!! (*Paketuaz.*)

GALTZAUNDI.—Ez zazutela beintzat ojurik egin.

LEXAKA.—Oiek beti "armonin" bizi bear. Musika jotzálleak izateko balio duzute. Errango diogu Gorriti'ri.

RAMOX.—Bai aspaldiko adiskidia det D. Felipe. Nai ba dezute kantatuko degu doñu eder ura!

(*Guziek orfeoi antzera abestuaz.*)

Artza Pilipe Trun la, la
Trun lala, Trun lala
Artza Pilipe trun lala
Trun la trunla la...

(*Parregiñez.*)

LEXAKA.—Gorriti maisuak bezala organua jotzeatik emango nike...

(*Ezin asmatu rik.*)

RAMOX.—Zer emango uke? (*Isekari.*)

LEXAKA.—Ba... “kontrabajua”.

RAMOX.—“Sin trabajua” bai! (*Guziok algaran.*)

LEXAKA.—Bakoitza bere lanera joateko sasoia da. Ni banoa... txokolate egitera. Bestela Lexaka'ri emanen diote fama gaitza.

RAMOX.—Nik txokolate usai gozoa nabaitzeatik zolu-erdiyak jartzen asiko nintzake. Au nazka! Pikiak eskuak zikindu bearra.

POCOFINO.—Guk ere lanian asi biar degu bestela “suziedariak” purrut egingo dik.

GALTZAUNDI.—Astia kostatzen zaiguk. (*Kalebarren aldera begiratuaz.*) Ara nun datorkigun berriz eskribaua!

POCOFINO.—Goiz-txoriya! Birigarrua! Ez ziguk ezer egiten utziko!

RAMOX.—Ni bai ba! Lanian arrapatuko natxiok beingoan. Ariyo!
(*Dijoala.*)

LEXAKA.—(*Au ere etxeruntz abitu rik.*) Ni ez naiz Ramox baño gutxiago. Agur jaunak!

X AGERRALDIA

Lengoak eta ESKRIBAU

ESKRIBAU.—Kirako guziyak bildu zerate. Galtzaundi ta kompañiyya.

GALTZAUNDI.—Sakabanatzen ere asi gera!

ESKRIBAU.—(*Otsegiñez.*) Eh Ramox! Zu Migel! Atozte, atozte!
Zuen bearrian naiz.

RAMOX.—(*Etorrias.*) Bertsuak kantatzea nai al du?

ESKRIBAU.—Nere zapatakikua zan. Baiñan egiña dago. Ez zenitun antolatzen eta... Rodriguez'ek konpondu dizkit.

RAMOX.—Or konpon! Ez etorri gero kalluak min ematen dizutela-ta.

ESKRIBAUUA.—Ez! Zurekikuak bukatu ditut. Orain Lexaka'rengana nentorren.

LEXAKA.—Beorrek erran, "nagusi".

ESKRIBAUUA.—Nik eman nizun mandatuaz azturik zaudela edo.

LEXAKA.—Zer ba?... (*Bat batean oroiturik.*) A! egiña dut, egiña D. Sebero.

POCOFINO.—Txokolatia ta "eskonfak" egarria kentzeko.

GALTZAUNDI.—Ago isilik besten pertzan burrunzalirik sartu gabe, mixkindoi!

ESKRIBAUUA.—Zuen denda itxia zegon eta ba dakizu gaur goizerako agindu nizula zortzi arraultzeko almendradun tarta eder bat egi-tea. Zuk dakizun erakua... Migel.

LEXAKA.—Tárta ori egiña dago. Ta labéan sartúa dut gosaldu aurretik.

RAMOX.—Ez ba zayo kixkáltzen?

LEXAKA.—Zuek bai kixkalduko nazutela. Udáko egoaizea baño oker-ragoak zeáte. Goazen, D. Sebero.

ESKRIBAUUA.—Bai gizona, gaur nere emaztearen urteurrena det eta goizetik poz ori eman nai diot: Lexaka'neko tarta eder bat es-keintzea!

LEXAKA.—Izan ere! Eman zaizkiozu zorionak andre Kontxes'i nere partetik. Anitz urtez! Gure errian dioten bezala!

ESKRIBAUUA.—Zure tartak egingo du zoriontsu. Oso gozo-zalea baita!

GALTZAUNDI.—Guk ere egun on bat opa diogu.

POCOFINO.—Bazkari ederra izango da gaur zuen etxean. "Pelises Pascuas" ta "guen proetxo".

RAMOX.—"Pocofino" muchofino biurtu dek! Erdera txukuna darabil-kik. D. Sebero (*Bostekoa eskeñiaz.*) Bejondeizutela! Eskumufiak eta urte askoan andre Kontxes'i, Bilintx'ek zion bezela:

Kantatutzera indar aundiko
Desio batek narama
Kontxesi, zuri nai dizut eman
Mereziya dezun fama...
Gure probintzi Gipuzkoan
Igualik gabeko dama
Bedeinkatua izan dedilla
Zu egin zinduben ama.

(POCOFINO ta GALTZAUNDI'k txalo jotzen diote oi u ta za-rata ateriaz.)

- ESKRIBAU.—Eskerrikasko, eskerrrikasko! (*Guzioi esku emanaz.*
RAMOX'i.) Zapatari baño bertsolari ohea zera.
- RAMOX.—Ni? Elosegí'ren etxeko zapata guziak nik konpontzen ditut eta.
- LEXAKA.—Goazen bada. Nere tartak ematen dit kezka.
- ESKRIBAU.—Oiek ere datozela zure dendara ta ardo-goza ta galletak artzera konbidatzen ditut.
- RAMOX.—Ori geiegi da D. Sebero. Oraintxe gosaltzia egin degu-ta.
- POCOFINO.—Mistela pizka batekin naikoa degu.
- GALTZAUNDI.—Nik gogorazi nai nioke, eskribau jauna, testamentua gertutzen asi biar duala.
- ESKRIBAU.—Egingo degu, gizona. Ez dezu beriala iltzeko asmorik izango, noski?
- POCOFINO.—Ba-ezpa ez dira gauzak gerorako utzi biar orde... zorrak, abar eta abar...
- RAMOX.—Ni testigu... Ik pagatzen ba dek "ixkritura":

(*Abestiaz.*)

“Oraindaño gelditu
ba aiz baraurikan
ez dek gero izango
Jatekorikan...”

XI AGERRALDIA

Lengoak eta RODRIGUEZ

- RODRIGUEZ.—(*Bere arkupetik ateriaz.*) ¿Pero qué pasa hoy aquí?
- ESKRIBAU.—Que es el día de mi señora y les he convidado a unas copas. Venga usted también.
- RODRIGUEZ.—Aceptao, señor notario, que haiga salud y a mojar el aniversario de su señora.
- POCOFINO.—¡Aniversario no, hombre! En todavía no le han enterrao.
- RAMOX.—Isilik ago astakirtena. Aniversariok urtebetetzia esan nai dik.
- RODRIGUEZ.—¡La “ontomástica”, hombre!
- LEXAKA.—(*ESKRIBAU'ri.*) Oiekin ba zabiltza! Ez gera ñora garaiz eldutzen. Ta tarta labetik ateratzea berandu eginen zait.
- ESKRIBAU.—E! goazen aguro! Rodriguez. ¡Vamos todos!
- RODRIGUEZ.—(*Euskera mordolloan.*) Bai, jauna, bai, “konprendi-txen”. Pero voy a avisar a la parienta.
- ESKRIBAU.—Como usted quiera.

RAMOX.—(RODRIGUEZ'i.) ¡Déjale en paz, hombre! Yo no tomo ese trabajo.

POCOFINO.—Ez bestiak ere. ¡Hala, Rodríguez!

RODRIGUEZ.—¡Voy! (*Denda'ra sartu-irtena egiñez.*)

POCOFINO.—Hoy todos “erribatekos”. Eupa!

LEXAKA.—Zuek berriketan ta nere tarta labean.

ESKRIBAUUA.—Ni ere beldurrez jarri nazu ez ote zaizun puntun aterako.

GALTZAUNDI.—Ikusi ikusi, nun daramaten zuen tarta ori! (MUTIL *bat kale ixkiñan ager bedi tarta daramala. Guzioek zerbait esaten dutelarik.*) Tarta! Zorioneko tarta! Ara nun dan tarta!

LEXAKA.—(*Semea dun mutillari itzegiñez.*) Pelíziano norat damakik tarta ori?

AZKEN AGERALDIA

Lengoak eta MUTIL KOSKORRA

MUTIL.—(*Aitarengana urbiltzen dalarik.*) Amak esan dit D. Sebero eskribauarengana eramateko.

LEXAKA.—A! bueno! (ESKRIBAUUA'ri.) Nere emaztea ni baño zintzoago duzu, D. Sebero. Urrea balio du. Eta ari eskerrak ez dugu utsegin Andre Kontxesirentzako tarta. Ikusi beza zer itxura ederra dun!

ESKRIBAUUA.—Alaxen da! Ni ere larritzen asiya nintzan, ez, uste, ez ote ziñan aztu. (*Txanpon batzuek sakeletik ateriaz eta mutillari emanaz.*) Oa lenbaitlen, mutil, eta nere etxean utzi zak.

MUTIL.—Bai jauna, bai!

LEXAKA.—(ESKRIBAUUA'ri.) Ez bezaio deus eman! (*Semeari.*) Ez artu seme!

ESKRIBAUUA.—Ez diot emango, ba! Tira! (*Emanaz.*) Ni nazu nagusi emen! (*Biatzetan ikutu ta mixkatuaz.*)

MUTIL.—Eskerrikasko. (*Dijoala.*)

LEXAKA.—(*Mutillari. Zakar.*) Ez ikutu! Oa! Gero eskolara joan parririk egin gabe.

RAMOX.—Kontsejuak ematea baño ejenplu ona obe.

ESKRIBAUUA.—(*Guzioi.*) Eta orain, zuek, nere andrearen urtebetetzea bustitzera. Goazen! Eta Joxepari eskerrak ematera.

GALTZAUNDI.—Jainkoak eman dezaizuela osasun on!

POCOFINO.—Urte askotan Andre Kontsesi!

RODRIGUEZ.—¡“Saluz” y pesetas!

RAMOX.—Nik zer esan biar det?...

(Abestuz.)

Ta Galtzaundi ta Galtzaundi!
Apellidua dek ori!...

(Guziok abestuz.)

Ta Galtzaundi ta Galtzaundi
apellidua dek Goñi...

O I A L A

Eusebio Erkiaga-k irabazi du Domingo Agirre novela-saria

Eusebio Erkiaga idazle ezagunak irabazi du Domingo Agirre novela-saria 1961 urtean. Igaz tokatzen zan ematea, baiña lanak bialtzeke epea urte bete geiago luzatu zan. Saria —zortzi milla pezeta-koa— Bizkaiko Ahorro Kaxak sortua da Euskaltzaindiari lagunduaz eta irabazi duen novelak tituluz dauka: “Batetik bestera”. Erabakia artu duen juradua osatu dute: Nazario Oleaga, Juan San Martin eta Jose Antonio Loidi jaunak.

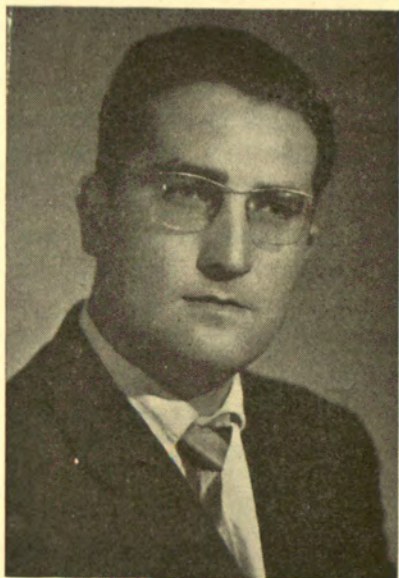
Eusebio Erkiaga Lekeitio-n jaio zan 1912 iraillaren 4-an eta gaur egunean Bilbon bizi da. Oso ezaguna da euskal-letren inguruan dabil-tzanen artean eta ainbat sari irabazi ditu orainarte poesia, teatro eta novela sailletan. Ortaz gaiñera bere lan asko euskal-aldizkarietan irakurri litezke. Euskaltzaindiko urgazlea da.

Domingo Agirre novela-saria datorren urtean —1962— ematea tokatzen da berriro.

Gabriel Aresti-k irabazi du 1961

Toribio Alzaga teatro-saria

Gabriel Aresti Bilboko idazle gazteak Toribio Alzaga teatro-saria beraganatu du. Saria —zortzi milla pezetakoa— Bizkaiko Ahorro Kaxak sortua da Euskaltzaindiari lagunduaz, eta irabazi duen teatro-lanak tituluz dauka: “Mugaldeko herrian eginikako tobera”. Sariketara bialdu diran amasei obraren artean aukeratua izan da. Erabakia artu duen juradua osatu dute: Antonio Arrue, Luis Michelena eta Aita Luis Villasante-k.

Gabriel Aresti Bilbon jaio zan 1933 urriaren 14-an eta bertan egin zituan bere estudioak. Indar eta nortasun aundiko idazle bezela ezagutzen da euskalletretan eta euskal-poetarik onenetakoa bezela. Lendabiziko saria lortu zuen 1959 urtean “Loramendi”-ren gorazarrez Euskaltzaindiak egin zuen poesia-sariketean. Bere poesia-zko eta bestelako lanak EGAN-en eta EUSKERA-n irakurri ditezke. Euskaltzaindiko urgazlerik gazteena da.

Toribio Alzaga teatro-saria urte birik bein ematen da, eta 1963 urtean ematea tokatzen da berriro.

1962 Domingo Agirre

Novela-sariaren oinarririk

Bizkaiko Ahorro Kaxak zortzi milla pezetako sari bat sortua du Euskaltzaindiari lagunduaz. Sariaren oinarririk auek dira:

a) Edozein euskalkitan idatzi ditezke novelak.

b) Gaia nai dan bezelakoa izan diteke, eta lanak nor berak egina izan bear du eta ez beste izkuntza batetik itzulia.

d) Izkribuak makina idatzita bialdu bear dira, alde bakar batetik eta lerro-une bat utzirik, folio tamañuzko orrian (31,50×22 gutxi gora beera) gutxienez 150 folio dituala.

e) Sari bakar bat baizik ezta izango, zortzi milla pezetakoa eta zatitu ezina.

f) Saria, gabe gelditu diteke egoki iruditzen bazaie batzarrekoei.

g) Batzarrea Bizkaiko Ahorro Kaxak izendatuko du Euskaltzaindiaren eskabidez, lanak bialtzeko epea bukatu ondoan. Batzarrean Bizkaiko Ahorro Kaxaren ordezkari batek parte artuko du.

h) Lanak Euskaltzaindira bialdu bear dira (Ribera, 6-BILBAO) 1962-gko. uztailaren 20-a baiño leen. Lema batekin firmatu bear dira, eta lemaren giltza sobre itxi batean bialdu.

1952 Comité de Aéreo

1952

1952

1952

1952

1952

1952

1952

1952

PUBLICACIONES
DE LA
REAL SOCIEDAD VASCONGADA
DE AMIGOS DEL PAIS
(Delegada del Consejo Superior de Investigaciones Científicas en Guipúzcoa)

MONOGRAFIA DE D. XAVIER MARIA DE MUNIBE, CONDE DE PEÑAFLOIDA, por Gregorio de Altube.

LA EPOPEYA DEL MAR. por M. Ciriquiain-Gaiztarro. (Agotado).

PASADO Y FUTURO DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA, por José María de Areilza.

HISTORIA DEL MONASTERIO DE SAN TELMO, por Gonzalo Manso de Zúñiga y Churruca.

ELOGIO DE D. ALFONSO DEL VALLE DE LERSUNDI, por Joaquín de Yrizar.

BREVES RECUERDOS HISTORICOS CON OCASION DE UNA VISITA A MUNIBE, por Ignacio de Urquijo.

LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS Y LA METALURGIA A FINES DEL SIGLO XIII, por Manuel Laborde.

REVISTAS

BOLETIN DE LA REAL SOCIEDAD VASCONGADA DE AMIGOS DEL PAIS.

Ejemplar suelto: 25 Ptas.

Suscripción anual: 60 »

EGAN: Ejemplar suelto: 20 Ptas.

Suscripción anual: 50 »

Suscripción anual conjunta a BOLETIN Y EGAN: 80 Ptas.

MUNIBE.—Revista de Ciencias Naturales
Número suelto: 30 Ptas.

Redacción y Administración: Museo de San Telmo

SAN SEBASTIAN